

statistische studiën

nummer 92

1991

DE VREEMDELINGEN IN BELGIE VOLGENS DE TELLINGEN

Verzamelde studies door J.P. GRIMMEAU

NATIONAAL INSTITUUT VOOR DE STATISTIEK

MINISTERIE VAN ECONOMISCHE ZAKEN

KONINKRIJK BELGIE

KONINKRIJK BELGIE
MINISTERIE VAN
ECONOMISCHE ZAKEN

NATIONAAL INSTITUUT VOOR DE STATISTIEK

STATISTISCHE STUDIËN

NUMMER 92

1991

VERKRIJGBAAR BIJ HET **NATIONAAL INSTITUUT VOOR DE STATISTIEK**

Leuvenseweg, 44 - 1000 Brussel
Rubenslei, 2 - 2000 Antwerpen
Coupure rechts, 620 - 9000 Gent

Prijs voor dit nummer : België : 175 F
Buitenland : 275 BF

Postrekeningnr. 000-2005886-23 van het N.I.S., Leuvenseweg, 44, 1000 Brussel

Nationaal Instituut voor de Statistiek
Statistische Afdeling
Postbus 24150
1096 CC Amsterdam

Statistische Afdeling
Postbus 24150
1096 CC Amsterdam

Het reproduceren van de inhoud van deze publikatie is niet toegestaan, noch geheel, noch gedeeltelijk, noch in de oorspronkelijke, noch in bewerkte vorm, tenzij met schriftelijke machtiging van het Nationaal Instituut voor de Statistiek.

Het gebruiken van de inhoud van deze publikatie als toelichting of bewijsvoering in een artikel, een boekbespreking of een boek is toegestaan, mits de bron duidelijk en nauwkeurig wordt vermeld.

''DE VREEMDELINGEN IN BELGIE VOLGENS DE TELLINGEN''

Vóór de uitvoering van de telling van 1981, had de Hoge Raad voor de Statistiek voorgesteld de analyses van de resultaten van de telling te ordenen in een reeks monografieën, op te stellen door geïnteresseerde onderzoekers van de verschillende Studiecentra en Universiteiten. Er was ook een ''monografie van de vreemdelingen'' voorzien. Sedertdien functioneert ''le Centre d'Etudes de la Population et de la Famille'' niet meer en werden de Universiteiten aanzienlijk beperkt in hun middelen.

De gegevens voor wat de vreemdelingen betreft, werden gepubliceerd tussen 1983 en 1985 en de vier hier bijeengebrachte artikels werden opgesteld tussen 1986 en 1989. Vervolgens moesten ze vertaald en persklaar gemaakt worden, een taak die het Nationaal Instituut voor de Statistiek op zich heeft genomen.

Die verzameling verschijnt nu, terwijl het onderzoek van dat thema, o.a. geleid door de auteurs van de huidige bijdragen, wel werd voortgezet, maar op basis van andere bronnen. Hij blijft ontegensprekelijk zijn nut behouden, aangezien de analyse in vele richtingen werd uitgediept.

Wij danken alle personen die de samenwerking tussen de universiteiten en het Nationaal Instituut voor de Statistiek hebben mogelijk gemaakt en in het bijzonder Professor Jean-Pierre GRIMMEAU, coördinator van deze bijdragen.

De Inspecteur-generaal

L. DIELS.

INHOUDSOPGAVE

EVOLUTIE VAN DE BUITENLANDSE BEVOLKING TUSSEN DE TELLINGEN VAN 1890 EN 1981	7
1. Van 1890 tot 1981: een forse stijging	13
2. Herkomst van de buitenlanders	13
2.1. Einde XIX-eeuw - begin XX-eeuw: 1890-1910	13
2.2. Het interbellum: 1920-1930	13
2.3. Na de tweede wereldoorlog: 1947-1970	14
2.4. Recente evolutie: 1970-1981	14
3. Evolutie van de buitenlandse bevolking in de taalgebieden	14
3.1. Van 1947 tot 1961	15
3.2. Van 1961 tot 1970	15
3.3. Van 1970 tot 1981	15
4. Leeftijdsstructuur van de buitenlandse bevolking	16
4.1. Van 1947 tot 1961	16
4.2. Van 1961 tot 1970	17
4.3. Van 1970 tot 1981	19
Noten	21
Tabellen	23
Tabel 1. België. Aantal buitenlanders bij de tellingen van 1890 tot 1981	23
Tabel 2. België. Loop van de buitenlandse bevolking van 1 januari 1971 tot 28 februari 1981	23
Tabel 3. België. Burgers uit de buurlanden van 1890 tot 1930. Aantal en aandeel in de buitenlandse bevolking	24
Tabel 4. België. Buitenlanders naar nationaliteit bij de tellingen van 1920 en 1930	24
Tabel 5. Evolutie van de buitenlandse bevolking in België naar nationaliteit, bij de laatste vier tellingen	25
Tabel 6. Evolutie van de Belgische en buitenlandse bevolking in de taalgebieden (volgens de verdeling van 1963) (naar J. Bruyère en Statistisch Tijdschrift)	26
Tabel 7. Aandeel van de buitenlanders in de totale bevolking van elk taalgebied (per 1 000 inwoners) (volgens de verdeling van 1963)	26
Tabel 8. Evolutie van de buitenlandse bevolking naar nationaliteit tussen de tellingen van 1947 en 1961 in de taalgebieden (volgens de vroegere verdeling)	26
Tabel 9. Spreiding van de buitenlanders over de taalgebieden naar de voornaamste nationaliteit bij de telling van 31.12.1970	27
Tabel 10. Evolutie van de buitenlandse bevolking naar nationaliteit tussen de tellingen van 1970 en 1981 in de taalgebieden (volgens de nieuwe verdeling)	27
Tabel 11. Spreiding van de buitenlanders over de taalgebieden naar de voornaamste nationaliteiten op 1.3.1981	28
Tabel 12. België. Buitenlandse bevolking, evolutie van de leeftijdsstructuur van 1947 tot 1981	29
Tabel 13. België. Buitenlandse bevolking, evolutie van de indexcijfers van de leeftijdsstructuur van 1947 tot 1981	30
Tabel 14. België. Buitenlandse bevolking, masculiniteitscijfers (Aantal mannen per 100 vrouwen) van 1947 tot 1981	30

INHOUDSOPGAVE (vervolg)

Tabel 15.	Vergelijking van de leeftijdsstructuur van de buitenlandse bevolking in België, Fransen, Italianen, Nederlanders en Polen op 31.12.1947 (Mannen en vrouwen samen)	31
Tabel 16.	Vergelijking van de leeftijdsstructuur van de buitenlandse bevolking in België, Fransen, Italianen, Nederlanders en Polen op 31.12.1961 (Mannen en vrouwen samen)	31
Tabel 17.	België. Italianen en Fransen, evolutie van de leeftijdsstructuur tussen 1947 en 1981	32
Tabel 18.	België. Nederlanders en Polen, evolutie van de leeftijdsstructuur tussen 1947 en 1981	33
Tabel 19.	België. Evolutie van de seniliteitscoëfficiënt bij de Franse, Italiaanse, Nederlandse en Poolse bevolking van 1947 tot 1981	34
Tabel 20.	België. Evolutie van het vervangingscijfer bij de Franse, Italiaanse, Nederlandse en Poolse bevolking van 1947 tot 1981	34
Tabel 21.	België. Evolutie van de afhankelijkheidsverhouding bij de Franse, Italiaanse, Nederlandse en Poolse populaties van 1947 tot 1981	35
Tabel 22.	België. Masculiniteitscijfers (Aantal mannen per 100 vrouwen) bij de Fransen, Italianen, Nederlanders en Polen van 1947 tot 1981	35
Tabel 23.	België. Evolutie van de buitenlandse bevolking - Leeftijdsgroep 15 tot 39 jaar - tussen de tellingen van 1961 en 1970	35
Tabel 24.	Vergelijking van de leeftijdsstructuur van de buitenlandse bevolking in België, Fransen, Nederlanders, Italianen, Spanjaarden, Marokkanen en Turken op 31.12.1970 (Mannen en vrouwen samen)	36
Tabel 25.	België. Spanjaarden, Marokkanen en Turken, evolutie van de leeftijdsstructuur van 1970 tot 1981	37
Tabel 26.	België. Evolutie van de seniliteitscoëfficiënt en het vervangingscijfer bij de Spaanse, Marokkaanse en Turkse populatie van 1970 tot 1981	38
Tabel 27.	België. Evolutie van de afhankelijkheidsverhouding en van het masculiniteitscijfer. (Aantal mannen per 100 vrouwen) bij de Spaanse, Marokkaanse en Turkse populatie van 1970 tot 1981	38
Tabel 28.	België. Evolutie van het buitenlandse bevolking, leeftijdsgroep 15 tot 39 jaar, tussen de tellingen van 1970 en 1981	39
Tabel 29.	Vergelijking van de leeftijdsstructuur van de buitenlandse bevolking in België, Fransen, Nederlanders, Italianen, Spanjaarden, Marokkanen en Turken op 1.3.1981 (Mannen en vrouwen samen)	39
Tabel 30.	Taalgebieden - Buitenlandse bevolking - Evolutie van de leeftijdstructuur tussen de tellingen van 1970 en 1981	40
Tabel 31.	Taalgebieden - Buitenlandse bevolking - Evolutie van de seniliteitscoëfficiënt van 1970 tot 1981	41
Tabel 32.	Taalgebieden - Buitenlandse bevolking - Evolutie van het vervangingscijfer van 1970 tot 1981	41
Tabel 33.	Taalgebieden - Buitenlandse bevolking - Evolutie van het afhankelijkheidsverhouding van 1970 tot 1981	41
Tabel 34.	Taalgebieden - Buitenlandse bevolking - Masculiniteitscijfer (Aantal mannen per 100 vrouwen) van 1970 tot 1981	41

INHOUDSOPGAVE (vervolg)

VREEMDELINGEN IN ONDERWIJS EN TEWERKSTELLING (Bestendiging en ontwikkeling van de etnostratificatie)	43
1. Inleiding	45
2. Het onderwijs	45
2.1. Onderwijsparticipatie	45
2.2. Onderwijskeuze en -richting	48
2.3. Onderwijsresultaten	50
2.4. Besluit	52
3. De werkgelegenheid	52
3.1. Activiteitsgraad van de vreemdelingen	52
3.2. Beroepsstatuut van de werkende beroepsbevolking	53
3.2.1. Vreemde mannen	53
3.2.2. Vreemde vrouwen	56
3.3. Functies en beroepsklassen	56
3.4. Bedrijfssectoren	59
3.5. Besluit	60
4. Algemeen besluit	60

Tabellen tussen de tekst

Tabel 1. Verblijfsduur in België van de vreemdelingen geboren in het buitenland (1981)	45
Tabel 2. Bevolking die al dan niet onderwijs met volledig leerplan volgt naar leeftijd op 1 maart 1981	46
Tabel 3. Bevolking van 14 jaar en ouder die geen onderwijs met volledig leerplan meer volgt naar de leeftijd tot waarop een onderwijs werd gevolgd	47
Tabel 4. Bevolking die onderwijs met volledig leerplan volgt (naar geslacht en aard van gevolgd onderwijs) - Absolute cijfers	47
Tabel 4. Bevolking die onderwijs met volledig leerplan volgt (naar geslacht en aard van gevolgd onderwijs) - Relatieve cijfers	48
Tabel 5. Belgische en buitenlandse bevolking die middelbaar onderwijs volgen naar geslacht en studierichting (in %)	49
Tabel 6. Belgische en buitenlandse bevolking die hoger onderwijs volgen naar geslacht en studierichting (in %)	49
Tabel 7. Bevolking van 14 jaar en ouder die geen onderwijs met volledig leerplan meer volgt naar geslacht en onderwijsniveau - Absolute cijfers	50
Tabel 7. Bevolking van 14 jaar en ouder die geen onderwijs met volledig leerplan meer volgt naar geslacht en onderwijsniveau - Relatieve cijfers	51
Tabel 8. Bevolking van 14 jaar en ouder, houder van een diploma, getuigschrift of brevet afgeleverd in België naar geslacht en onderwijsniveau (in %)	51
Tabel 9. Belgen en vreemdelingen naar staat van werkzaamheid	52
Tabel 10. Omvang van de beroepsbevolking (werkenden, werkzoekenden en miliciens) naar geslacht en nationaliteitsland (in % van de totale bevolking)	53

INHOUDSOPGAVE (vervolg)

Tabel 11.	Belgische en vreemde werkende beroepsbevolking naar beroepsstatuut (in %)	53
Tabel 12.	Belgische en vreemde mannelijke werkende beroepsbevolking naar socio-economische groepen (in %)	54
Tabel 13.	Vreemdelingen naar socio-economische groep in 1970 en 1981 (verschuiving van minstens 1 % - Mannelijke bevolking)	55
Tabel 14.	Vreemdelingen (mannen) naar leeftijdsgroep en socio-economische positie in 1970 en 1981 (in %)	55
Tabel 15.	Werkende beroepsbevolking van vreemde nationaliteit naar geslacht en positie in het bedrijf (in %)	56
Tabel 16.	Werkende vreemde bevolking in de openbare diensten naar geslacht en nationaliteitsland (in %)	56
Tabel 17.	Werkende vreemde beroepsbevolking (bedienden) naar geslacht en beroepsklasse (Private sector) (Mannen)	57
Tabel 17.	Werkende vreemde beroepsbevolking (bedienden) naar geslacht en beroepsklasse (Private sector) (Vrouwen)	57
Tabel 18.	Werkende vreemde beroepsbevolking (arbeiders) naar geslacht en beroepsklasse (Private sector) (Mannen)	58
Tabel 18.	Werkende vreemde beroepsbevolking (arbeiders) naar geslacht en beroepsklasse (Private sector) (Vrouwen)	58
Tabel 19.	Actieve vreemdelingenbevolking naar bedrijfssector en geslacht in 1970 en 1981	59

INHOUDSOPGAVE (vervolg)

RUIMTELIJKE SPREIDING VAN DE BUITENLANDERS EN VAN HUN BELANGRIJKSTE DEMOGRAFISCHE KENMERKEN	61
1. Spreiding	63
2. Leeftijdsstructuren	63
2.1. Vergelijking van de ruimtelijke spreiding van de leeftijdsklassen	63
2.2. Definitie en ruimtelijke spreiding van de types van leeftijdsstructuren	68
3. Nationaliteiten	72
4. De evolutie 1971-1981	76
5. Conclusies	79
Referenties	81

Figuren tussen de tekst

Figuur 1. Aantal buitenlanders per gemeente	64
Figuur 2. Aantal buitenlanders in de bevolking	64
Figuur 3. Projectie van de leeftijdsklassen en het geslacht in het vlak van de componenten 1 en 2	66
Figuur 4. Projectie van de leeftijdsklassen en het geslacht in het vlak van de componenten 3 en 4	67
Figuur 5. Specificiteitsdiagrammen van de zeven leeftijdsgroepen in de elf types van leeftijdsstructuur en leeftijdspiramides overeenstemmend met deze elf types; het binnenste gedeelte van de piramides duidt de gehuwde buitenlanders aan	70
Figuur 6. Ruimtelijke spreiding van de types van leeftijdsstructuur	73
Figuur 7. Aandeel Italianen en Polen in de bevolking	74
Figuur 8. Aandeel Marokkanen, Turken, Spanjaarden, Grieken, Algerijnen, Portugezen, Tunesiërs en Joegoslaven in de bevolking	74
Figuur 9. Aandeel Fransen, Nederlanders, Duitsers en Luxemburgers in de bevolking	75
Figuur 10. Aandeel Britten, Ieren, niet elders genoemde Europeanen, Amerikanen en Canadezen in de bevolking	75
Figuur 11. Aandeel burgers uit andere landen (hoofdzakelijk Derde Wereld) in de bevolking	77
Figuur 12. Aangroei van het aantal buitenlanders per gemeente tussen 31.12.1970 en 1.3.1981	77
Figuur 13. Evolutie van het aandeel van de buitenlanders in de bevolking tussen 31.12.1970 en 1.3.1981	78
Figuur 14. Raming van de balans van migraties en nationaliteitswijzigingen van de buitenlanders per gemeente tussen 31.12.1970 en 1.3.1981	78

INHOUDSOPGAVE (vervolg)

DE BEVOLKING VAN VREEMDE NATIONALITEIT IN BRUSSEL-HOOFDSTAD . . .	83
1. Inleiding	85
2. De aanwezigheid van vreemdelingen in Brussel-Hoofdstad	85
3. De ruimtelijke spreiding	86
3.1. Methode van cartografische voorstelling	86
3.2. Het residentieel patroon van de totale vreemdelingengroep	86
3.3. De residentiële patronen van de nationaliteitsgroep	88
4. De huisvestingssituatie van de vreemdelingen	93
4.1. Eigendomsstructuur van de woningen bewoond door vreemdelingen	93
4.2. De woonkwaliteit	96
4.3. Ruimtelijke aspecten	100
4.4. Vreemdelingen op de huisvestingsmarkt	100
Referenties	105
Tabellen tussen de tekst	
Tabel 1. Rangschikking van de voornaamste nationaliteiten in 1947, 1961, 1970 en 1981	85
Tabel 2. Vreemdelingen naar nationaliteit per 1000 inwoners per gemeente, 1981	89
Tabel 3. Vreemdelingen naar nationaliteitsland en socio-economische groep (Percentage van de werkende beroepsbevolking), 1981	89
Tabel 4. Eigendomsstructuur per nationaliteit in Brussel-Hoofdstad, 1970-1981 (in % in de gezinnen)	94
Tabel 5. Aantal vreemdelingen per sociale woningwijk Brussel-Hoofdstad, 1970-1981	101
Figuren tussen de tekst	
Figuur 1. Aandeel van de buitenlanders in de totale bevolking van 1981	87
Figuur 2. Evolutie tussen 1970-1981 van het aandeel van de buitenlanders in de totale bevolking	87
Figuur 3. Aandeel van de Marokkanen in de totale bevolking van 1981	90
Figuur 4. Evolutie tussen 1970-1981 van het aandeel van de Marokkanen in de totale bevolking	90
Figuur 5. Aandeel van de Italianen in de totale bevolking van 1981	90
Figuur 6. Evolutie tussen 1970-1981 van het aandeel van de Italianen in de totale bevolking	90
Figuur 7. Aandeel van de Spanjaarden in de totale bevolking van 1981	90
Figuur 8. Evolutie tussen 1970-1981 van het aandeel van de Spanjaarden in de totale bevolking	90
Figuur 9. Aandeel van de Turken in de totale bevolking van 1981	91
Figuur 10. Evolutie tussen 1970-1981 van het aandeel van de Turken in de totale bevolking	91
Figuur 11. Aandeel van de Grieken in de totale bevolking van 1981	91
Figuur 12. Aandeel van de Fransen in de totale bevolking van 1981	91
Figuur 13. Aandeel van de Britten in de totale bevolking van 1981	91
Figuur 14. Aandeel van de woningen bewoond door de eigenaar	95
Figuur 15. Aandeel van de woningen gebouwd voor 1919	95
Figuur 16. Aandeel van de appartementen	95
Figuur 17. Aandeel van de woningen met centrale verwarming	95
Figuur 18. Aandeel van de woningen met badkamer	95
Figuur 19. Aandeel van de woningen met isolatie	95
Figuur 20. Aandeel van de woningen met telefoon	97
Figuur 21. Aandeel van de woningen met tuin	97
Figuur 22. Aandeel van de woningen met waterspoeling (wc) binnen de woning	97
Figuur 23. Aandeel van de woningen met keuken	97
Figuur 24. Aandeel van de gezinnen beschikkend over een personenwagen	97
Figuur 25. Aandeel van de gezinnen die over een tweede woning beschikken	97
Figuur 26. Gemiddelde oppervlakte van de woning per persoon	98
Figuur 27. Gemiddeld aantal woonvertrekken per persoon	98
Figuur 28. Aandeel van de overbevolkte woningen	98
Figuur 29. Aandeel van de verbouwde woningen sinds 1970	98
Figuur 30. Aandeel van de woningen gebouwd voor 1919	102
Figuur 31. Aandeel van de woningen die over volledig comfort beschikken in 1981	102
Figuur 32. Gemiddelde oppervlakte van de woning per bewoner in 1981	103

**EVOLUTIE VAN DE BUITENLANDSE BEVOLKING TUSSEN DE
TELLINGEN VAN 1890 EN 1981**

R. ANDRE

Gewoon hoogleraar, Université libre de Bruxelles
Docent, Université de l'Etat à Mons

EVOLUTIE VAN DE BUITENLANDSE BEVOLKING TUSSEN DE TELLINGEN VAN 1890 EN 1981

R. ANDRE

Gewoon hoogleraar, Université libre de Bruxelles
Docent, Université de l'Etat à Mons

1. VAN 1890 TOT 1981: EEN FORSE STIJGING

In België werd de nationaliteit van de inwoners voor het eerst in 1890 geregistreerd. Sedertdien gebeurt dit bij elke telling. Sedert het einde van de negentiende eeuw is het aantal buitenlanders in België gestadig gestegen, vermits bij de telling van 1981 dit cijfer meer dan vervijfvoudigd is t.o.v. 1890. In 1890 werden er 28 buitenlanders op 1 000 inwoners geteld, in 1947 43, in 1970 72 en in 1981 89 (tabel 1). Tussen de tellingen van 1890 en 1947 (m.a.w. in 57 jaar) is de buitenlandse bevolking gestegen met 196.181 personen, d.i. meer dan verdubbeld. Tussen de tellingen van 1947 en 1981 (m.a.w. in 33 jaar en twee maand) is de buitenlandse bevolking nogmaals meer dan verdubbeld; ditmaal steeg ze met 510.958 personen. Tussen 1890 en 1981 (iets meer dan 9 decennia) steeg het aantal buitenlanders van 171.438 naar 878.577 hetzij met 707.139 personen.

Een analyse van de schommelingen in de groei toont aan dat het aantal buitenlanders tussen de twee wereldoorlogen, met name in het decennium tussen de tellingen van 1920 en 1930, spectaculair steeg. Deze stijging bedroeg 165.971 personen, d.i. meer dan een verdubbeling, met een gemiddeld jaarlijks groeipercentage van 7,61%. Tijdens de negen jaar tussen de tellingen van 1961 en 1970 was de toename van de buitenlanders nog sterker, met 242.796 personen, maar het gemiddelde jaarlijks groeipercentage was zwakker: 4,88%. Tussen de tellingen van 1970 en 1981 (tien jaar en twee maand) hield de groei aan met 182.295 personen, een stijging met meer dan een vierde, met een gemiddeld jaarlijks groeipercentage van 2,35%. De toename was vertraagd, maar bleef indrukwekkend ondanks de eerste negatieve effecten van de economische crisis.

Tabel 2 toont ontegensprekelijk aan dat het natuurlijke accres van de buitenlandse bevolking groter was dan de aangroei door migratie; hierin ziet men de gevolgen van de crisis. Toch was de groei van de buitenlandse bevolking tussen de tellingen van 1970 en 1981 goed voor 92% van de totale bevolkingsaangroei van het land, waardoor haar aandeel zich versterkte. In 1981 telde men één buitenlander op tien Belgen; in 1970 was dat één buitenlander op dertien Belgen (1).

2. HERKOMST VAN DE BUITENLANDERS

Achter deze toename van de buitenlandse bevolking sedert het einde van de XIX eeuw gaat een opeenvolging van immigratiegolven en emigratiedalen schuil. De immigratie kwam uit de meest verschillende landen, en hoe langer hoe meer uit steeds verder afgelegen streken.

2.1. Einde XIX-eeuw - begin XX-eeuw: 1890-1910

Op het einde van de XIX-eeuw en in het begin van de XX-eeuw kwamen de buitenlanders voornamelijk uit de ons omringende landen. Het absolute aantal buitenlanders ging vooral vooruit door een sterke aanbreng van Duitsers, Fransen en Nederlanders, waarbij de dominante groep echter varieerde: in 1890 en 1900 waren dat de Nederlanders en in 1910 de Fransen (tabel 3). In tegenstelling tot wat uit de statistiek volgens de burgerlijke stand zou kunnen blijken toont een vergelijkende analyse van de resultaten van de tellingen aan dat tijdens het laatste decennium van de XIX-eeuw België geen land was met een netto-immigratie, maar eerder met een kleine netto-emigratie. Het gemiddeld jaarlijks migratiesaldo van -0,4% is voor het toenmalige Europa uitzonderlijk weinig negatief. De deficitaire migratiebalans was vooral het gevolg van de emigratie van Belgen naar de rest van Europa, voor twee derde naar Frankrijk (2).

2.2 Het interbellum: 1920-1930

In 1920, bij het begin van het interbellum, was de structuur volgens nationaliteit heel anders. De meerderheid van de buitenlanders kwam wel nog steeds uit de ons omringende landen, maar er waren er t.o.v. 1910 toch heel wat minder, vooral minder Nederlanders en - maar dat was uitzonderlijk, door de invloed van de eerste wereldoorlog - minder Duitsers. Het aantal personen uit de aangrenzende landen daalde met 100.000. Dit is eveneens de omvang van de achteruitgang van het geheel van de buitenlandse bevolking. Het gevolg daarvan was dat in het totaal van de buitenlanders het relatieve aandeel van de burgers uit onze buurlanden verminderde, maar toch nog steeds meer dan 80% bedroeg (tabel 3).

Aangezien deze trend ook in 1930 nog aanhield, was de situatie toen grondig gewijzigd: de burgers uit de buurlanden maakten nog slechts de helft uit van de buitenlanders in België. Achter deze daling van hun percentage gaat echter een gevoelige stijging van het absolute aantal van elk van deze bevolkingsgroepen uit de buurlanden schuil, en zelfs een erg grote voor de Nederlanders. Maar het nieuwe feit tussen de tellingen van 1920 en 1930 was toch de komst van vele buitenlanders uit verder afgelegen landen. Twee nieuwe immigratiestromen deden zich voor. De voornaamste kwam uit Centraal-Europa en bestond hoofdzakelijk uit Polen, die tussen 1920 en 1930 hun aantal vertienvoudigden, van 5.000 naar 50.000. De andere stroom kwam uit Zuid-Europa en bestond bijna uitsluitend uit Italianen, waarvan het aantal eveneens vertienvoudigde en in 1930 33.000 bedroeg (tabel 4) (3).

2.3. Na de tweede wereldoorlog: 1947-1970

In 1947 vertegenwoordigde de personen uit onze buurlanden voor de eerste maal minder dan de helft van de buitenlanders in België (3). Deze achteruitgang, die al in het interbellum aanzienlijk was, werd een ware ineenstorting tussen 1947 en 1961, waardoor deze groep ineenschrompelde tot nog slechts één derde van het aantal buitenlanders (tabel 5). In 1946 begon een massale immigratie van Italianen - die in 1930 al met vele waren - zo dat zij in 1947 de grootste groep buitenlanders vormden, nog voor Fransen, Nederlanders en Polen. Tussen 1947 en 1961 steeg het aantal Italianen met 115.952 eenheden, een spectaculaire sprong vergeleken met de toename van het totaal aantal buitenlanders met 85.867. Aangezien ook het aantal Spanjaarden, Grieken en Portugezen steeg, telde men in 1961 reeds 226.603 personen uit Italië, Spanje, Griekenland en Portugal, of bijna de helft van het totaal aantal buitenlanders in België. De in 1947 nog talrijke Polen, die tussen de twee wereldoorlogen met de immigratiegolf uit Centraal-Europa waren toegestroomd, zagen hun bestand van 1947 tot 1961 drastisch dalen met 45% (4).

Op 31 december 1970 traden er opnieuw markante wijzigingen op. Het relatieve belang van de buitenlanders uit de buurlanden verminderde zodanig dat, hoewel hun aantal t.o.v. 1961 nog steeg, zij nu nog slechts éénvierde van het totaal aantal buitenlanders vertegenwoordigden (tabel 5). Het totale percentage van de vier Zuid-Europese landen bleef stabiel, maar dit van de Italianen daalde ondanks de verhoging van hun totaal aantal, terwijl de Spanjaarden sterk, en de Grieken en Portugezen in mindere mate vooruit gingen. Van 1961 tot 1970 was de komst van vreemdelingen uit islamitische landen het opvallendste feit, nl. Marokkanen, Turken en Algerijnen. Het aantal Polen daalde zodanig dat ze met minder waren dan de Turken (5).

2.4. Recente evolutie: 1970-1981

Tussen de tellingen van 1970 en 1981, steeg het aantal buitenlanders met 182.295 eenheden, om op 1 maart 1981 in totaal 878.577 personen te bereiken, of 2,4 maal het aantal dat geteld werd in 1947 en 5,1 maal dit van 1890 (tabel 1). Tijdens de tien jaar en twee maand tussen de twee laatste tellingen hielden verschillende reeds vroeger geconstateerde trends aan. Procentueel zijn er weer minder immigranten uit de buurlanden, hoewel hun aantal verder stijgt. Hieronder vormen de Fransen, die nu met meer dan 100.000 zijn, de grootste groep. Het aantal Marokkanen heeft zich verdrievoudigd tot 105.133; dat is meer dan de 103.512 Fransen. Hierdoor komen de Marokkanen op de tweede plaats na de Italianen. Deze laatste groep groeit nog steeds en vertegenwoordigt met 279.700 personen bijna éénderde van al de vreemdelingen. Het aantal Turken is verdrievoudigd; dat van de Polen op minder dan de helft teruggevallen (tabel 5). Een nieuwe tendens is de plotse afname van het aantal Spanjaarden (van de derde naar de zesde plaats) alsook een vermindering van het aantal Grieken (6).

Bij de telling van 1 maart 1981, stonden de Italianen nog steeds op de eerste plaats met 31,8% van het totaal aantal buitenlanders. Ondanks de daling van hun percentage, blijven zij ontegensprekelijk de dominante groep in het land. In 1981 zijn de Marokkanen van de 5de naar de 2de plaats gestegen, met 12,0% van het totale aantal buitenlanders. De Fransen daalden van de tweede naar de derde plaats met 11,8%. Italianen, Marokkanen en Fransen samen vertegenwoordigen 55,6% van de buitenlandse bevolking in België. Als we rekening houden met de Nederlanders op de vierde plaats met 7,5%, met de Turken, die van de achtste naar de vijfde plaats verhuizen met 7,2%, en met de Spanjaarden, die naar de 6de plaats gaan met 6,6%, bekomen we samen met de drie vorige, een groep van zes nationaliteiten die 76,9% van de buitenlandse bevolking in België vertegenwoordigen (tabel 5).

3. EVOLUTIE VAN DE BUITENLANDSE BEVOLKING IN DE TAALGEBIEDEN

Bij de analyse van de evolutie van het aantal buitenlanders en Belgen sinds het interbellum, per taalgebieden zoals die in 1963 werden vastgelegd, moeten we voor ogen houden dat de gegevens van tabel 6 voor de jaren 1920, 1930 (7) en 1947 (8) berekend werden, en voor de overige jaren afkomstig zijn uit de telling. Van 1920 tot 1981 was er een opmerkelijke groei van buitenlanders in alle taalgebieden. In Vlaanderen vermenigvuldigde hun aantal zich met 4,2, in Wallonië met 6,5 en in Brussel-Hoofdstad met 6,8. Van 31.12.61 tot 1.3.81, in negentienjaar en twee maanden, was deze groei zeer sterk in Brussel-Hoofdstad (vermenigvuldigd met 3,5), sterk in Vlaanderen (meer dan verdubbeld) en nog steeds merkbaar in Wallonië (een stijging met 45%).

Reeds uit oppervlakkige vergelijking van het gedrag van Belgen en buitenlanders blijken duidelijk regionale contrasten in de evolutie. In 1981 waren er in Wallonië iets minder Belgen dan bij de tellingen van 1920 en 1961, m.a.w. hun demografische stagnatie met neerwaartse trend duurde voort. Anderzijds blijkt de buitenlandse bevolking zeer dynamisch. Dit heeft tot gevolg dat het relatieve aandeel van de buitenlanders steeds bleef stijgen: in 1981 waren er 127 migranten op 1.000 inwoners (tabel 7). In Brussel-Hoofdstad is de Belgische bevolking in 1981 ook een weinig lager dan in 1920, met dien verstande dat zij veel kleiner is dan in 1961. Dit wijst op een recente bevolkingsafname, en wel op het ogenblik dat de groei van de buitenlandse bevolking erg intensiverde. Bijgevolg steeg het relatieve aandeel van de buitenlandse bevolking sterk; in 1981 bereikte het 239 per 1.000 inwoners; dit is bijna één vierde van de totale bevolking (tabel 7). In Vlaanderen was de Belgische bevolking in 1981 groter dan in 1920 en duidelijk groter dan in 1961, maar deze toename was veel minder intens dan die van de buitenlanders. Ook in Vlaanderen stijgt dus het relatieve belang van de buitenlanders. (Bij de telling van 1981 telde men er 41 op 1.000 inwoners), maar minder dan in Wallonië en veel minder dan in het Brussels Gewest (tabel 7).

Deze diversiteit in de regionale evolutie, die overeenstemt met de diversiteit van de migratiebewegingen in de tijd, vertaalde zich in de telling van 1981 door de diversiteit van de geografische spreiding van de buitenlanders over het land volgens de nationaliteit. Vooreerst moeten dus deze migraties sedert het einde van de tweede wereldoorlog tot de telling van 1981 worden geanalyseerd.

3.1. Van 1947 tot 1961

In 1947 verbleven meer dan de helft van de buitenlanders in Wallonië en in 1961 bijna twee derde, d.w.z. bijna 300.000 personen (tabel 8). De grootste groep, de Italianen, verhoogden hun aantal met bijna 100.000. Dit was nagenoeg de volledige immigratie, vermits Spanjaarden en Grieken met minder dan 7.000 personen toenamen. In Vlaanderen daalde het totale aantal buitenlanders tussen 1947 en 1961, alleen was er een gevoelige stijging bij de Italianen en een kleinere bij Spanjaarden en Grieken. Hoewel hun aantal afnam, bleven de Nederlanders de grootste groep in Vlaanderen. In het arrondissement Brussel hield de buitenlandse bevolking stand met een gevoelige toename bij de Italianen en de Spanjaarden. De Fransen bleven nog steeds op de eerste plaats, voor Italianen, Nederlanders en Spanjaarden.

3.2. Van 1961 tot 1970

Tussen de tellingen van 1961 en 1970 nam de buitenlandse bevolking in de drie taalgieden in zeer verschillende mate toe. De groei was duidelijk merkbaar in Wallonië, met 27%; intens in Vlaanderen, met 61%; uitzonderlijk sterk in Brussel-Hoofdstad, waar het aantal

buitenlanders zich vermenigvuldigde met 2,5 (tabel 6). Op 31 december 1970 verbleef meer dan de helft van de buitenlanders nog steeds in Wallonië, één vierde in Brussel-Hoofdstad en minder dan één vierde in Vlaanderen (tabel 9). Zij maakten 11% uit van de Waalse bevolking, 16% van de Brusselse en 3% van de Vlaamse (tabel 7). De spreiding van de buitenlandse bevolking was volkomen gewijzigd. Bij de telling van 1970 vormden de Italianen met hun 200.000 of 55% van de buitenlanders nog steeds de meerderheid in Wallonië. De enige andere grote groep waren de Fransen (tabel 10). Meer dan drie vierde van de Italianen, iets minder dan drie vierde van de Polen en bijna 60% van de Fransen verbleven in Wallonië, hetgeen er op wijst dat de buitenlandse bevolking van Wallonië overwegend was samengesteld uit oudere immigratiestromen (tabel 9). In Brussel-Hoofdstad lag de situatie anders. Hier waren de Italianen en de Fransen weliswaar ook talrijk, maar de grootste groep waren de Spanjaarden, en het aantal Marokkanen lag dicht bij dat van de Fransen (tabel 10). Bij de telling van 1970 woonde meer dan de helft van de Marokkanen en de helft van de Spanjaarden in België in de Brusselse agglomeratie. Hier waren dus vooral de migratiegolven van het ogenblik merkbaar (tabel 9). In het Vlaams Gewest, dat een meer traditioneel schema vertoont, kwam 28% van de buitenlanders uit Nederland en slechts 15% uit Italië. Talrijk waren ook nog Fransen (8,5%), Spanjaarden (7,1%) en Marokkanen (6,8%) hetgeen wijst op de verandering die op gang komt (tabel 10). Drie vierde van de in België verblijvende Nederlanders was in Vlaanderen gevestigd, 40% van de Engelsen en - een nieuwe vaststelling - meer dan 40% van de Turken (tabel 9).

3.3. Van 1970 tot 1981

Bij de telling van 1 maart 1981 zag de spreiding van de buitenlanders er als volgt uit: iets minder dan de helft in Wallonië en iets meer dan één vierde in de twee andere Gewesten (tabel 11). Dit stemt overeen met 4% van de bevolking in Vlaanderen, een achtste van die in Wallonië en bijna een kwart van die in Brussel-Hoofdstad (tabel 7). In Wallonië bleven de Italianen veruit het talrijkst. Hun aantal was nog gestegen, en ze vormden nog steeds meer dan de helft van de hier verblijvende buitenlanders (tabel 10). De Fransen bleven op de tweede plaats; zij gingen zowel in absolute als in relatieve cijfers vooruit. Marokkanen en Turken hadden elk hun aantal verdubbeld; beide groepen kwamen dan dicht bij de Spanjaarden, waarvan het aantal afnam. Drie vierde van de Italianen en meer dan de helft van de Fransen verbleef in Wallonië, alsook bijna twee derde van de Algerijnen en meer dan twee derde van de Polen (tabel 11). Deze laatste groep was nochtans spectaculair achteruitgegaan. Tenslotte verbleef 43,6% van de Duitsers in Wallonië, waarvan de helft in het Duitse taalgebied. Bij de telling van 1981 is Wallonië nog steeds de plaats waar de buitenlanders van de eerste immigratiegolven verblijven (9).

Aan de andere kant is Brussel-Hoofdstad in 1981 de gastregio voor de meer recente immigratie. Het aantal Marokkanen nam zo spectaculair toe dat zij de grootste groep werden, zelfs voor de nog vooruitgaande Italianen en voor de Spanjaarden, die van de eerste naar de derde plaats afzakten en trouwens in aantal achteruitgingen. De Turkse groep groeide fors aan; ook de Fransen gingen in gevoelige mate vooruit (tabel 10). Meer dan de helft van de Marokkanen en de Zaïrezen, alsook bijna de helft van de Spanjaarden, Grieken, Portugezen en Tunesiërs verbleven in Brussel-Hoofdstad (tabel 11) (10).

In het Nederlands taalgebied waren de Nederlanders nog steeds het talrijkst met minder dan één vierde van de in deze regio verblijvende buitenlanders. De Turken, Italianen en Marokkanen telden elk ongeveer 3.000 personen (13%) (tabel 10). Vlaanderen herbergde in 1981 82% van de in België verblijvende Nederlanders iets minder dan de helft van de Turken en de Britten en 41% van de Duitsers (tabel 11).

4. LEEFTIJDSTRUCTUUR VAN DE BUITENLANDSE BEVOLKING

We gaan nu de evolutie van de leeftijdsstructuur van de buitenlandse bevolking in België schetsen sedert het einde van de tweede wereldoorlog, en we gebruiken daarvoor de gegevens van de tellingen van 1947, 1961, 1970 en 1981.

4.1. Van 1947 tot 1961

Het meest in het oog springende aspect van de evolutie in deze periode is wel de sterke verjonging van de leeftijdsstructuur. In 1947 maakten jongeren van minder dan 15 jaar 19,4% van de totale buitenlandse bevolking uit; in 1961 al 33,1% (tabel 12). Tegelijk was er geen sprake van veroudering aan de top van deze bevolking, vermits het percentage personen van 65 jaar en ouder in 1947 5,7 bedroeg en 5,6 in 1961. De seniliteitscoëfficiënt daalde dus: in 1961 waren er in de totale buitenlandse bevolking 17 personen van 65 jaar en ouder per 100 jongeren van minder dan 15 jaar (tabel 13). Die verjonging ging gepaard met een inkrimping van de groep volwassenen, die sterker was bij de jongvolwassenen (15 tot 39 jaar) dan bij de ouderen (40 tot 64 jaar) (tabel 12). Hierdoor stijgt enerzijds de afhankelijkheidsverhouding en daalt anderzijds het vervangingscijfer. Dit dubbele gevolg is de uiting van een interne veroudering bij de volwassenen (tabel 13).

Uit de analyse volgens geslacht blijkt vooreerst dat er meer mannen waren dan vrouwen, een klassiek feit bij een recent immigrantenbevolking. Dit fenomeen verzwakte echter, daar het masculiniteitscijfer, dat in 1947 146,4 bedroeg, daalde naar 118,8 in 1961

(tabel 14). Een onderzoek naar leeftijdsklassen toont aan dat het numerieke onevenwicht tussen de geslachten zich situeert bij de volwassenen, en dat het in 1947 zelfs uitzonderlijk was bij de jongvolwassenen. In de leeftijdscategorie van 20 tot 39 jaar waren er toen dubbel zoveel mannen als vrouwen. De daling van het masculiniteitscijfer van de totale buitenlandse bevolking was het gevolg van een gevoelige afname van dit cijfer in de beschouwde leeftijdsschijf: van 1947 tot 1961 nam het aantal mannen met 21.501 af en dat van de vrouwen met 10.818 toe. Op hogere leeftijden (65 jaar en meer) lag bij de beide tellingen het aantal vrouwen hoger dan het aantal mannen. Bij de kinderen zag men het gewone evenwicht met iets meer jongens. De evolutie van de leeftijdsstructuur verschilde volgens geslacht (tabel 12). Bij de mannen is er een veroudering aan de top, bij de vrouwen ziet men het tegenovergestelde. De omvang van de groep oudere volwassenen daalde licht bij de mannen, maar zeer duidelijk bij de vrouwen. Het percentage jongvolwassenen ging sterk achteruit bij de mannen en daalde bij de vrouwen. Tenslotte een vaststelling die geldt voor beide geslachten: het percentage jongeren steeg gevoelig. Bijgevolg daalde de seniliteitscoëfficiënt voor beide geslachten, maar bleef hij bij de meest verouderde populatie, de vrouwen het hoogst (tabel 13), en steeg de afhankelijkheidsverhouding in beide gevallen, waarbij die van de vrouwen hoger bleef. Tenslotte daalde het vervangingscijfer duidelijk bij de mannen, hetgeen wijst op een interne veroudering van de volwassenen, terwijl voor de vrouwen een tegenovergestelde trend werd vastgesteld.

Uit de analyse van de leeftijdsstructuur van de vier voornaamste nationaliteiten, die in 1947 samen 74,2% en in 1961 75,8% van de buitenlandse bevolking vertegenwoordigden, blijken een aantal duidelijke verschillen. In grote lijnen: op 31.12.1947 (tabel 15) onderscheidde zich de burgers uit verder afgelegen landen, die zich hier recent of zeer recent hadden gevestigd, zoals Italianen en Polen, van de immigranten uit onze buurlanden, Fransen en Nederlanders, op volgende punten: een onbeduidende veroudering aan de top, met als gevolg een zeer lage seniliteitscoëfficiënt; een zeer hoog percentage volwassenen met een concentratie in de jongere leeftijden, hetgeen een zeer hoog vervangingscijfer oplevert en ten slotte een zeer uitgesproken masculiniteitscijfer, bij de jongvolwassenen, waardoor het geheel van de bevolking een sterke masculiniteit vertoont. Uiteraard moeten er binnen die twee types nuances aangebracht worden, waarbij twee extremen de aandacht trekken: enerzijds bij de Italianen een uitzonderlijk hoog aantal jongvolwassenen, hoofdzakelijk mannen, en anderzijds bij de Fransen een uitgesproken dubbele veroudering, die gepaard gaat met een in een immigrantenbevolking hoogst uitzonderlijk fenomeen: meer vrouwen dan mannen. Tabel 15 geeft dit zeer duidelijk weer, vermits de leeftijdsstructuur van de buitenlandse bevolking in België er tussen die van deze twee groepen werd geplaatst.

Op 31.12.1961 moeten de Italianen t.o.v. de voornaamste drie andere groepen afzonderlijk beschouwd worden, omdat enkel zij in dit geheel in aantal toenemen, zodanig dat zij 44,1% van de buitenlandse bevolking van ons land vertegenwoordigen, tegenover 31,7% voor de drie andere groepen samen (tabel 5). In 1961 was de leeftijdsstructuur van de Italianen duidelijk de jongste van de vier (tabel 16), omdat er geen veroudering aan de top was en het percentage jongeren meer dan verdubbelde. Het aantal jongeren onder de vijftien steeg van 14.199 op 31.12.47 naar 76.607 op 31.12.61, een vervijfvoudiging. Andere fundamentele wijziging in de structuur is dat deze tendert naar een evenwicht tussen de geslachten. De mannen blijven wel nog in de meerderheid, maar het masculiniteitscijfer bedraagt in 1961 nog slechts 123,7 tegenover 282,8 in 1947. In de schijf van de 15 tot 39 jarigen is dit 128,4 tegenover 411,2. De groep jongvolwassenen (van 15 tot 39 jaar) groeide weliswaar nog, van 51.117 in 1947 tot 80.953 in 1961, maar het procentuele aandeel ervan in de totale Italiaanse bevolking daalde zo sterk dat het vervangingscijfer van 288,3 tot 206,8 terugviel. Aldus is de bevolkingspiramide van de Italianen de jongste van de grootste vier nationaliteiten, zowel aan de basis, als aan de top, als bij de volwassenen, maar tendert ze naar een evenwicht. Bij de burgers uit de buurlanden gelijken de leeftijdsstructuren in 1961 van Fransen en Nederlanders erg op elkaar, en ook op deze van 1947 (tabellen 15 en 16). Zij vertonen een sterke veroudering aan de top, die tussen 1947 en 1961 voortdurend toenam. Anderzijds groeit het aandeel jongeren, waardoor de seniliteitscoëfficiënt (vooral bij de Fransen, in veel mindere mate bij de Nederlanders) daalt. De Franse bevolking blijft evenwel, door de sterkere veroudering aan de top bij de vrouwen, over het algemeen meer verouderd dan de Nederlandse (tabellen 17, 18 en 19). In deze twee populaties is het percentage volwassenen achteruit gegaan. Deze tendens ging gepaard met een daling van het vervangingscijfer, al blijven de jongvolwassenen talrijker dan de oudere volwassenen, behalve dan bij de mannelijke Nederlanders (tabel 20). Het fundamentele verschil tussen deze twee piramides blijft erin bestaan dat er bij de Fransen meer vrouwen dan mannen zijn, en bij de Nederlanders meer mannen dan vrouwen (tabel 22). In de periode tussen de tellingen van 1947 en 1961 is het aantal Polen gedaald, hetgeen een grondige wijziging van hun leeftijdsstructuur met zich bracht. Met name de veroudering aan de top nam toe. Ook de groei van het percentage jongeren kon de stijging van de seniliteitscoëfficiënt niet tot staan brengen. Bovendien is hierbij opmerkelijk dat deze stijging van het percentage jongeren op paradoxale wijze gepaard ging met een daling van hun absolute aantal van 12.061 in 1947 tot 9.454 in 1961 (jongeren minder dan 15 jaar). Dit is mogelijk door een daling van het percentage volwassenen, waarachter een achteruitgang van het percentage jongvolwassenen en een aangroei van dat van de oudere volwassenen schuil gaat (tabel 18). In absolute cijfers betekende

dit een ineenstorting van het aantal 15 tot 39-jarigen - van 30.806 in 1947 naar 9.830 in 1961 - en een afname van het aantal personen tussen 40 en 64 jaar van 14.832 naar 10.978. Het gevolg daarvan is een sterke veroudering van het totaal van de volwassenen, waarbij het vervangingscijfer terugvalt van 207,7 in 1947 tot 89,5 in 1961 (tabel 20). Structureel zit de paradox hierin, dat de Poolse bevolkingspiramide, die numeriek is afgezwakt, juist die is waar we proportioneel gesproken het meest volwassenen vinden, maar meer bepaald het meest oudere volwassenen. Aangezien er in de periode tussen de twee tellingen maar weinig nationaliteitsveranderingen waren, is deze evolutie het gevolg van een netto-emigratie, die in de eerste plaats wordt verklaard door het einde van de immigratie. Het contrast met de Italiaanse bevolkingspiramide is groot: deze verjongde dank zij het toenemend aantal echtparen. De voortdurende immigratie werd immers meer en meer vrouwelijk en familiaal, en bracht daardoor een verjonging aan de basis teweeg, enerzijds doordat er meer kinderen het land binnen kwamen en anderzijds doordat er meer Italiaanse kinderen in België werden geboren. Bij de telling van 1961 lijkt de structuur van de buitenlandse bevolking in België een middenpositie in te nemen tussen de Italianen enerzijds en de drie andere nationaliteiten anderzijds (tabel 16).

4.2. Van 1961 tot 1970

In de periode tussen deze twee tellingen steeg de buitenlandse bevolking in België met 53,5%, evenwichtig verdeeld tussen mannen 53,4% en vrouwen 53,7% (tabel 23). Daardoor veranderde de masculiniteitsverhouding slechts lichtjes van 118,8 in 1961 naar 118,5 in 1970. Dit is een teken voor het behoud van deze structuur, met evenwel één nuance: een relatieve stijging van het aantal mannen beneden de 40 jaar en van het aantal vrouwen vanaf 40 jaar (tabel 14). Uit het onderzoek van de gegevens van tabel 12 (mannen en vrouwen samen) blijkt eveneens een evolutie in de stabiliteit van de leeftijdsstructuur: de groep van 15- tot 39-jarigen wordt groter, deze van de minder dan 15-jarigen blijft gelijk en het relatieve gewicht van de andere groepen daalt. Bijgevolg daalt ook de seniliteitscoëfficiënt, en de afhankelijkheidsverhouding, terwijl het vervangingscijfer stijgt, een verschijnsel dat zich bij beide geslachten voordoet (tabel 13). Wanneer men echter de jongeren van minder dan 20 jaar en de ouderen van meer dan 60 jaar beschouwd en op deze basis de waarden analyseert, dan daalt de seniliteitscoëfficiënt en stijgt de afhankelijkheidsverhouding terwijl het vervangingscijfer constant blijft, met een toename bij de mannen en een teruggang bij de vrouwen. Een analyse volgens geslacht en per klasse van vijf jaar van de leeftijdsgroep van 15 tot 39 jaar (tabel 23) biedt een verklaring voor deze divergentie in de evolutie.

Deze ligt in de sterke vooruitgang - een verdubbeling en zelfs meer - van de leeftijdsgroepen 20-24 jaar en 15-19 jaar. Wanneer men de adolescenten bij de jongeren voegt, dan accentueren zij in grote mate de omvang van die groep; telt men ze bij de volwassenen dan wegen zij sterk door op die groep. Hierbij moet opgemerkt worden dat het masculiniteitscijfer van 1961 tot 1970 sterk is gestegen bij de jongvolwassenen; bij adolescenten blijft het evenwicht tussen de geslachten behouden, aangezien de aangroei van deze groep niet zozeer werd veroorzaakt door rechtstreekse immigratie dan wel door geboorten die in België plaatsvinden.

Achter deze op het eerste gezicht stabiele leeftijdsstructuur tussen 1961 en 1970 gaan nochtans grote verschuivingen schuil, als men de nationaliteiten afzonderlijk beschouwt. Vooreerst verdwijnen de Polen uit de groep van de vier grootste nationaliteiten. In 1970 waren er nog slechts 18.370, of 2,6% van de vreemdelingen (tabel 5). Deze achteruitgang in aantal, die de resultante was van het wegvallen van de immigratie, een zwakke emigratie en een voortschrijdende integratie in de Belgische nationale bevolking, ging gepaard met een intense dubbele veroudering (tabel 18), waardoor de seniliteitscoëfficiënt boven de 75 steeg - bij de vrouwen zelfs tot bijna 90 (tabel 19), alsook met een sterke veroudering bij de volwassenen, waardoor het vervangingscijfer in elkaar stortte (tabel 20). Een ander aspect van verandering is het verschijnen van een aanzienlijk aantal Spanjaarden, die in 1970 opklommen tot de derde plaats na de Italianen en de Fransen, maar nog voor de Nederlanders. Deze vier bevolkingsgroepen vertegenwoordigden in 1970 66,7% van de buitenlanders in het land; hiervan waren er 35,8% Italianen. Een nieuw feit: het aantal Fransen en Nederlanders nam opnieuw toe, en de Italianen bleven verder aangroeien (tabel 5). Een laatste belangrijk aspect van verandering: in 1970 is er al een grote Marokkaanse bevolking; in 1961 was die nog quasi onbestaande, en negen jaar later stond ze al op de vijfde plaats. Deze aankomst van een islamitische bevolking uit Afrika vond zijn complement in de komst van de Turken, een islamitische groep uit Azië, die in 1970 op de zevende rang kwam. Voegen we die twee islamitische populaties bij de vier grootste, dan maakt dit geheel 72,3% van de buitenlanders in België uit; dit zal overeenkomen met de zes grootste nationaliteiten bij de telling van 1981.

Tabel 24 gaat over de zes groepen en toont daarbij aan dat de Fransen en de Nederlanders, dus de burgers uit de buurlanden, nog steeds de meest verouderde populaties waren. Desondanks is de veroudering aan de top in 1970 minder sterk dan in 1961, en bij de Fransen was er zelfs een gevoelige verjonging aan de basis. Dit had een tweevoudig effect: de seniliteitscoëfficiënten daalden en de waarden van de Franse en de Nederlandse groepen convergeerden (tabellen 17, 18 en 19). Daarenboven nam bij de Fransen en de Nederlanders eveneens het percentage oudere volwas-

senen af en dat van de jongvolwassenen toe, en wel in hogere mate, bij de mannen dan bij de vrouwen. Hierdoor steeg het vervangingscijfer sterk, m.a.w. binnen de groep der volwassenen vond een uitgesproken verjonging plaats (tabel 20). Tenslotte was het masculiniteitscijfer bij de Nederlanders lichtjes gedaald, alhoewel het nog een flink stuk boven de 100 lag; bij de Fransen was het lichtjes gestegen, maar ver beneden de 100 gebleven, ondanks een zeer merkbare verhoging in de jongvolwassenen leeftijdscategorie, waar dit cijfer boven de 100 kwam (tabel 22). Tussen 1961 en 1970 kenschetste de Italiaanse bevolking zich door een langzame dubbele veroudering, die zeer duidelijk was aan de top en nog waarneembaar aan de basis, in de groep van de 0 tot 14-jarigen (tabel 17), met als gevolg een stijging van de seniliteitscoëfficiënten (tabel 19). Bij de volwassen Italianen steeg het percentage oudere volwassenen en nam dat van de jongvolwassenen af, hetgeen dus neerkomt op een veroudering binnen deze groep en bijgevolg een daling van het vervangingscijfer. Het masculiniteitscijfer tenslotte daalde (tabel 22). De leeftijdsstructuur van de Spanjaarden, die eveneens van uit het gebied rond de Middellandse Zee afkomstig zijn, maar recenter naar hier gekomen waren, was dubbel zo jong als die van de Italianen, met als gevolg zwakkere seniliteitscoëfficiënten, sterkere vervangingscijfers en, opvallend voor een pas ingeweken bevolkingsgroep, een masculiniteitscijfer dat nauwelijks boven de 100 komt (tabellen 24, 25, 26 en 27). De twee grote islamitische bevolkingsgroepen, Marokkanen en Turken, vertoonden in 1970 een uiterst geringe veroudering aan de top, nog kleiner dan die van de Spanjaarden, met daarbij een nog veel hoger percentage jongeren (voor beide geslachten samen). Hun seniliteitscoëfficiënten waren bijgevolg heel wat zwakker dan die van de Spanjaarden en hun vervangingscijfers veel sterker (tabellen 24, 25 en 26). Uit deze waarnemingen, blijkt reeds duidelijk het verschil tussen de structuur van de islamitische en de Spaanse bevolking. Toch is er nog het feit dat de masculiniteitscijfers bij de islamieten een stuk boven de 100 lagen (tabel 27), waardoor een onderzoek volgens geslacht noodzakelijk wordt. De vervangingscijfers lagen bij de vrouwen veel hoger (tabel 26), hetgeen erop wijst dat er opmerkelijk weinig vrouwen waren in de leeftijdsgroep 40-64 jaar. De Marokkanen vormen een extreem geval, aangezien bij hen het vervangingscijfer bij de vrouwen 1.023,8 bedraagt tegen 537,4 bij de mannen. Bij de telling van 1970 waren 95,8% van de Marokkaanse vrouwen immers jonger dan 40 jaar en 56,2% jonger dan 15, terwijl we hiervoor bij de mannen respectievelijk 89,8% en 35,8% noteren (tabel 25). Vandaar ook het zeer hoge masculiniteitscijfer tussen 40 en 64 jaar bij de islamieten, namelijk 210,5 bij de Turken en 421,4 bij de Marokkanen (tabel 27). Samenvattend geeft tabel 24 duidelijk weer hoe de buitenlandse bevolking in België wordt gekenmerkt door een dubbele veroudering, die het midden houdt tussen die van de burgers afkomstig uit de buurlanden en die van de immigranten uit de Europese, Afrikaanse en Aziatische landen rond de Middellandse Zee.

4.3 Van 1970 tot 1981

In de periode tussen de laatste twee tellingen nam de buitenlandse bevolking met 26,2% toe, te weten met 26,9% bij de mannen en met 25,3% bij de vrouwen. Het masculiniteitscijfer stijgt dus licht, van 118,5 in 1970 tot 120,1 in 1981 (tabel 28). Een vergelijking tussen tabel 23 en 28 maakt duidelijk dat de adolescenten van 15 tot 19 jaar en de volwassenen van 20 tot 24 jaar percentsgewijs minder aangroeiden tussen 1970 en 1981 dan tussen 1961 en 1970. Tegelijkertijd stabiliseerde zich het masculiniteitscijfer voor die leeftijden, terwijl het gedurende de vorige periode in stijgende lijn ging. Wanneer we de gegevens uit tabel 12 analyseren, stellen we een vermindering van de veroudering aan de top vast, die gepaard gaat met een lichte veroudering aan de basis, aangezien het percentage jongeren daalt. Deze evolutie veroorzaakt echter slechts lichte schommelingen van de seniliteitscoëfficiënt, die stabiel lijkt te blijven, met zelfs een lichte neerwaartse trend (tabel 13). In de groep der volwassenen zijn er relatief minder ouderen en relatief meer jongeren; vandaar een stijging van het vervangingscijfer, m.a.w. een verjonging van het geheel der volwassenen. In deze omstandigheden stijgt het percentage volwassenen, hetgeen onvermijdelijk een terugloop van de afhankelijkheidsverhouding met zich brengt (11).

Voor de periode tussen de laatste twee tellingen analyseren we ook de evolutie van de structuur van de zes grootste nationaliteiten, in afnemende volgorde, met tussen haakjes hun procentueel aandeel in de totale buitenlandse bevolking: Italianen (31,8%), Marokkanen (12,0%), Fransen (11,8%), Nederlanders (7,5%), Turken (7,2%), en Spanjaarden (6,6%). Behalve de Spanjaarden, stegen al deze bevolkingsgroepen tussen 1970 en 1981 in aantal, maar enkel Marokkanen en Turken vergrootten hun percentage in de totale buitenlandse bevolking. Wanneer we het geheel van deze zes nationaliteiten (76,9%) uit tabel 29 uitsplitsen volgens hun geografische oorsprong, bekomen we het volgende: uit onze buurlanden, Fransen en Nederlanders, 19,3%; uit het Europese Middellandse-Zeegebied, Spanjaarden en Italianen, 38,4% en uit de islamitische landen, Marokkanen en Turken, 19,2%. Een oppervlakkig onderzoek van tabel 29 leidt reeds tot de vaststelling dat de leeftijdsstructuur van de buitenlandse bevolking in België zeer dicht bij die van de Italiaanse bevolking in België ligt. Ze ligt tussen de twee uitersten: de ruim dubbel zo jonge bevolking uit de islamitische landen en de meer dan dubbel verouderde bevolking uit onze buurlanden.

Tussen 1970 en 1981 evolueerden de Marokkaanse en de Turkse bevolking op gelijkaardige wijze: zij namen fors in aantal toe en verouderden nagenoeg niet aan de top. Zowel in 1970 als in 1981 waren er minder dan 1% 65-plussers in elk van deze twee

nationaliteiten (tabel 25). Deze evolutie ging gepaard met een stijging van het percentage jongeren bij de mannen en een daling ervan bij de vrouwen. Hierdoor blijft de seniliteitscoëfficiënt tussen 1970 en 1981 lager dan één, of toch bijna (tabel 26). Een analyse van het gedrag van de volwassenen laat zowel bij de mannen als bij de vrouwen een stijging van het percentage oudere volwassenen zien (tabel 25), terwijl het percentage jongvolwassenen sterk terugliep bij de mannen en enigszins toenam bij de vrouwen.

Deze evolutie uit zich in een sterke daling van het vervangingscijfer alhoewel de waarden ervan nog heel hoog bleven; in een zeer jonge structuur komt er dus een eerste aanzet tot veroudering (tabel 26). Daarenboven is het masculiniteitscijfer duidelijk gedaald; alleen bij de oudere volwassenen blijft het zeer hoog (tabel 27). Bij de jongvolwassenen gaan we naar een evenwicht tussen de twee geslachten toe.

Bij de telling van 1981 blijven de burgers uit onze buurlanden, Fransen en Nederlanders, de twee grote bevolkingsgroepen met de hoogste veroudering aan de top (tabel 29). Een belangrijke opmerking hierbij is dat de Nederlanders in 1981 meer zijn verouderd dan de Fransen. Hun seniliteitscoëfficiënt steeg van 35,1 in 1970 naar 41,3 in 1981, terwijl die van de Fransen terugviel van 36,5 tot 29,6 (tabel 19). In de periode tussen de twee tellingen kenden de Fransen in België, waarvan het aantal gevoelig toenam, een afgetekende dubbele verjonging. In de totale populatie - mannen en vrouwen samen - daalt het percentage bejaarden en oudere volwassenen, en stijgt het percentage jongeren en jongvolwassenen. Deze dubbele tendens veroorzaakt een daling van de seniliteitscoëfficiënt en een stijging van het vervangingscijfer (tabellen 17, 19 en 20). Die evolutie gaat dan weer gepaard met een toename van het masculiniteitscijfer, dat daardoor boven de 100 komt, vooral door een sterke vooruitgang bij de jongvolwassenen (tabel 22). In de loop van diezelfde periode zien we bij de Nederlanders een stabilisatie van het percentage bejaarden en een daling van het percentage jongeren (tabel 18), met als gevolg, in tegenstelling tot de evolutie bij de Fransen, een stijging van de seniliteitscoëfficiënt (tabel 19), waaruit een veroudering blijkt die veroorzaakt wordt door de afbrokkeling aan de basis van de leeftijdspiramide. Net als bij de Fransen stijgt het percentage jongvolwassenen, maar de groep van oudere volwassenen stagneert, wat de resultante is van een toename bij de vrouwen en een teruggang bij de mannen (tabel 18). Deze evolutie heeft binnen elke geslachtsgroep een stijging van het vervangingscijfer tot gevolg (tabel 20), m.a.w. binnen de groep der volwassenen vindt een verjonging plaats. De evolutie tussen de twee tellingen wordt eveneens gekenschetst door een terugloop van de afhankelijkheidsverhouding (tabel 21), veroorzaakt door een veroudering aan de basis, alsmede door een stijging van het masculiniteitscijfer door de fikse toename van dit cijfer bij de jongvolwassenen (tabel 22).

In tabellen 24 en 29 zien we zeer duidelijk de verschillen tussen de leeftijds piramides van de Spanjaarden en de Italianen. De Spaanse groep die zich hier recenter heeft gevestigd, maar numeriek op de terugweg is - vertoont bij de telling van 1981 een structuur die aan de top minder, maar aan de basis meer verouderd is dan die van de Italiaanse groep. De veroudering aan de top bij de Spanjaarden was tussen 1970 en 1981 echter niet erg sterk, in tegenstelling tot de zeer duidelijke veroudering aan de basis, waarbij het percentage jongeren nagenoeg ineens stort (tabel 25).

Door deze trend, die bij beide geslachten zichtbaar is, stijgt de seniliteitscoëfficiënt sterk, al blijft hij nog ver beneden die van de Italianen in 1981 (tabellen 19 en 26). Daarbij mag niet uit het oog worden verloren dat de seniliteitscoëfficiënt bij de Spaanse vrouwen niet enkel is gestegen, maar tweemaal zo hoog blijft als die van de mannen. Dit wordt veroorzaakt door een grotere veroudering aan de top bij de vrouwen (tabellen 25 en 26). Het percentage jongvolwassenen blijft stabiel (tabel 25), maar dat van de oude volwassenen neemt bij beide geslachten sterk toe, waardoor de vervangingscijfers dalen. Binnen de groep der volwassenen is er dus een sterke veroudering aan de gang, waarbij de vrouwen tussen 40 en 59 jaar bijna even talrijk worden als die van 20 tot 39 jaar (28,4% en 28,6%). Door deze evolutie daalt bijgevolg de afhankelijkheidsverhouding en stijgt het masculiniteitscijfer, dit laatste vooral bij de jongvolwassenen (tabel 27). De Italiaanse bevolking in België is tussen 1970 en 1981 ontgensprekelijk dubbel verouderd, waarbij een stijging van het percentage bejaarden gepaard ging met een daling van dat van de jongeren (tabel 17). Bijgevolg nam bij de twee geslachten de seniliteitscoëfficiënt fors toe (tabel 19). Daardoor komt de seniliteitscoëfficiënt van de Italiaanse mannen dicht bij die van de Fransen, die in omgekeerde richting evolueert. Bij de Italiaanse bevolking stijgt het percentage jongvolwassenen in beide geslachten. Het percentage oudere volwassenen blijft op hetzelfde peil door een daling bij de mannen en een stijging bij de vrouwen (tabel 17). Wanneer we dus zien dat het vervangingscijfer voor de Italiaanse bevolkingsgroep in haar geheel stijgt, dan komt dit door een sterke stijging van dit cijfer bij de mannen en door de achteruitgang ervan bij de vrouwen (tabel 20). De evolutie tussen 1970 en 1981 leidt dus tot een sterke verjonging van de structuur bij de volwassen mannen en een lichte veroudering bij de volwassen vrouwen. De afhankelijkheidsverhouding tenslotte liep bij de twee geslachten terug maar bleef hoger bij de vrouwen (tabel 21). Het masculiniteitscijfer steeg lichtjes, waarachter een stijging bij de jongvolwassenen en een daling bij de oudere volwassenen schuil gaat (tabel 22).

Tot besluit van deze analyse volgens nationaliteit moet nog vermeld worden dat de Polen nog steeds in aantal afnemen. Bij de mannen is de dubbele veroudering die hiermee gepaard gaat sterk, en bij de vrouwen zelfs uitzonderlijk (tabel 18), in die mate dat er bij de telling van 1981 meer dan dubbel zoveel Poolse vrouwen van 65 jaar en ouder waren als meisjes onder de 15 jaar (tabel 19).

We sluiten deze analyse van de periode 1970-1981 af met een onderzoek van de evolutie van de leeftijdsstructuur van de

buitenlanders volgens taalgebied. Het meest in het oog springende contrast is wel dat de buitenlanders in Wallonië een dubbele veroudering vertonen - hetgeen zeer duidelijk blijkt uit de verhoging van de seniliteitscoëfficiënten - maar in Vlaanderen en Brussel een dubbele verjonging hebben gekend. Deze tendensen gelden voor beide geslachten (tabellen 30 en 31).

Het verschijnsel in Wallonië is gemakkelijk te verklaren door het feit dat meer dan de helft van de buitenlanders in dit gewest van Italiaanse afkomst zijn (tabel 1), en die bevolkingsgroep kenschetst zich tussen 1970 en 1981 door een dubbele veroudering (tabellen 17 en 19). In de twee overige gewesten verklaart de sterk toegenomen immigratie van buitenlanders uit islamitische landen - vooral Turken en Marokkanen (tabellen 10 en 12) - de omgekeerde tendens, aangezien deze bevolkingsgroepen tussen 1970 en 1981 geen veroudering aan de top, maar wel een sterke verjonging aan de basis hebben gekend (tabellen 25 en 26). Voeg daarbij dat de Nederlandse populatie, die in Vlaanderen ongeveer één vierde (23,3%) van de buitenlanders vertegenwoordigt, tussen 1970 en 1981 geen veroudering aan de top heeft ondergaan (tabel 18) en dat de Fransen, die met 10,8% vooral in Brussel, maar met 7,5% ook in Vlaanderen een belangrijke plaats innemen, een dubbele verjonging hebben gekend (tabellen 17 en 19). Tegen de achtergrond van deze gewestelijke evolutie is het niet te verwonderen dat bij de telling van 1981 de buitenlandse bevolking in Wallonië veel meer is verouderd aan de top dan in de twee overige gewesten. Door haar veroudering aan de basis onderscheidt ze zich ook van de buitenlandse bevolking in Vlaanderen, maar slechts gedeeltelijk van die in Brussel. Het percentage jonge mannelijke buitenlanders is in Wallonië wel veel lager dan in Brussel-Hoofdstad, maar bij de vrouwen liggen de waarden dicht bij elkaar (tabel 30).

De evolutie van de vervangingscijfers toont aan dat er binnen de volwassen buitenlandse bevolking in Wallonië een duidelijke verjonging heeft plaatsgevonden. Zij stegen in beide geslachten (tabel 32) door een algemene verhoging van het percentage jongvolwassenen enerzijds, en een afgetekende achteruitgang van de oudere mannelijke volwassenen en een lichte toename van de oudere vrouwelijke volwassenen anderzijds (tabel 30). In de twee andere taalgebieden verschilde de evolutie naargelang het geslacht, aangezien het vervangingscijfer steeg bij de vrouwen - hetgeen op een verjonging wijst - en daalde bij de mannen - een veroudering dus (tabel 32). Bij de vrouwen steeg m.a.w. het percentage jongvolwassenen terwijl dat van de oudere volwassenen op hetzelfde peil bleef of terugliep; bij de mannen zien we juist de tegenovergestelde trend. We voegen hier nog aan toe dat het relatieve belang van de volwassenen in Wallonië is toegenomen, waardoor de afhankelijkheidsverhouding bij de twee geslachten terugliep, een evolutie die zich eveneens bij de vrouwen in de twee overige gewesten heeft voorgedaan (tabel 33). Een laatste opmerking tenslotte betreft het masculiniteitscijfer voor de totale buitenlandse bevolking dat steeg in de gewesten Wallonië en Brussel en daalde in het Vlaams gewest al was het daar in 1981 toch nog het hoogst (tabel 34).

Noten.

- (1) Nationaal Instituut voor de Statistiek, Volkstelling op 1 maart 1981, Deel 4A en B: Bevolking naar nationaliteit, zie volume A, blz. 7. Zie ook: J.P. GRIMMEAU, "Tendances récentes des migrations extérieures étrangères de la Belgique", in: "Les migrations internationales", Parijs, Association internationale des démographes de langue française, 1988, blz. 147-159.
- (2) R. ANDRE en J. PEREIRA ROQUE, "La démographie de la Belgique au XIX siècle". Editions de l' Université Libre de Bruxelles, 1974, 299 bladzijden, zie blz. 168. Zie ook: J. STENGERS, "Les mouvements migratoires en Belgique aux XIXe et XXe siècles", in: "Les migrations internationales de la fin du XVIIIe siècle à nos jours", Parijs, Editions du CNRS, 1980, blz. 283-317.
- (3) Nationaal Instituut voor de Statistiek, Algemene Volks-, Nijverheids- en Handelstelling op 31 december 1947, Deel IV, zie blz. 55. Voor de analyse van de jaarschommelingen van de migratiebewegingen, zie: R. ANDRE, "Les migrations en Belgique", La Géographie, 1968, nr 4, blz. 223-264. A. MARTENS, "25 jaar wegwerparbeiders. Het Belgisch immigratiebeleid na 1945", Sociologisch Onderzoekinstituut, Katholieke Universiteit Leuven, 1973, J.P. GRIMMEAU, "Soixante ans d'immigration étrangère en Belgique", Brussel, Année sociale, 1984, blz. 214-221.
- (4) Nationaal Instituut voor de Statistiek, Volkstelling op 31 december 1961, Deel IV, volumes I en II, zie volume I, blz. 38.
- (5) Nationaal Instituut voor de Statistiek, Volkstelling op 31 december 1970, Deel 4, volumes A en B, zie volume A, blz. 12.
- (6) Nationaal Instituut voor de Statistiek, Volkstelling op 1 maart 1981, zie Deel 4, volume A, blz. 21.
- (7) De waarden van 1920 en 1930 werden berekend door J. BRUYERE, "Les migrations extérieures", in "La population de la Belgique", C.I.C.R.E.D., 1974, World Population Year, blz. 93-127, zie blz. 106.
- (8) De waarde van 1947 werd berekend door N.I.S., zie Volkstelling op 1 maart 1981, Deel 4, volume A, blz. 11.
- (9) Nopens de spreiding van de Maghrebbevolking en de Turken, zie J.P. GRIMMEAU, "Les derniers immigrés?", Tribune immigrée, nr 21, blz. 5-9. Zie ook Ch. KESTELOOT, "De geografische spreiding van buitenlandse minderheden in België", in A. MARTENS en F. MOULAERT, "Buitenlandse minderheden in Vlaanderen-België", de Nederlandsche Boekhandel, Antwerpen-Amsterdam, 1985, 332 blz., blz. 75-90.
- (10) J.P. GRIMMEAU. "Caractéristiques fondamentales de l'espace bruxellois", in "Revue Belge de Géographie", 109, 1985-4, deel 34, blz. 209-225, zie ook blz. 216.
- (11) Betreffende de leeftijdspiramides van de volkstelling 1981, zie H. VAN DER HAEGEN, "Statistische Atlas Volks- en Woningtelling 1981" Deel I: Demografische gegevens, Nationaal Instituut voor de Statistiek, 1983, nr 1, 122 bladzijden.
- (12) Zie J.P. GRIMMEAU, "Les derniers immigrés?", op.cit..

Tabel 1.- BELGIE. AANTAL BUITENLANDERS BIJ DE TELLINGEN VAN 1890 TOT 1981

TELLING	Aantal buitenlanders	Per 1 000 inwoners	Indexcijfers				
31.12.1890	171 438	28	100,0				
31.12.1900	206 061	31	120,2				
31.12.1910	254 547	34	148,5				
31.12.1920 (a)	149 362	20	87,1				
31.12.1920 (b)	153 259	21	89,4				
31.12.1930	319 230	39	186,2	100,0			
31.12.1947	367 619	43	214,4	115,2	100,0		
31.12.1961	453 486	49	264,5	142,1	123,4	100,0	
31.12.1970	696 282	72	406,1	218,1	189,4	153,5	100,0
01.03.1981	878 577	89	512,5	275,2	239,0	193,7	126,2

Tabel 2.- BELGIE. LOOP VAN DE BUITENLANDSE BEVOLKING VAN 1 JANUARI 1971 TOT 28 FEBRUARI 1981

Buitenlandse bevolking op 31.12.1970	696 282
Geboorten	179 002
Overlijdens	41 292
Natuurlijke aangroei	+ 137 710
Immigratie	538 618
Emigratie	429 953
Migratie saldo	+ 108 665
Wijziging van nationaliteit	- 64 080
Totaal	+ 182 295
Buitenlandse bevolking op 1.03.1981	878 577

- (a) Kantons Eupen, Malmédy en Saint-Vith niet inbegrepen.
 (b) Nieuw grondgebied.

Tabel 3.- BELGIE. BURGERS UIT DE BUURLANDEN VAN 1890 TOT 1930. AANTAL EN AANDEEL IN DE BUITENLANDSE BEVOLKING

LANDEN	31.12.1890		31.12.1900		31.12.1910		31.12.1920		31.12.1930	
	Absolute cijfers	Relatieve cijfers	Absolute cijfers	Relatieve cijfers	Absolute cijfers	Relatieve cijfers	Absolute cijfers	Relatieve cijfers	Absolute cijfers	Relatieve cijfers
							Oud grondgebied		Nieuw grondgebied	
Duitsland	47 338	27,6	53 758	26,1	57 010	22,4	7 960	5,3	12 070	3,8
Frankrijk	45 430	26,5	56 576	27,5	80 765	31,7	67 309	45,0	74 163	23,3
Groothertogdom Luxemburg	9 716	5,7	10 417	5,0	10 367	4,1	5 793	3,8	9 587	3,0
Nederland	56 306	32,9	63 923	31,0	70 950	27,9	39 051	26,1	65 200	20,4
Verenigd Koninkrijk en Ierland	4 523	2,6	5 748	2,8	6 974	2,7	6 246	4,2	11 595	3,6
Alle buurlanden	163 313	95,3	190 422	92,4	226 066	88,8	126 359	84,4	172 615	54,1
Andere landen	8 125	4,7	15 639	7,6	28 481	11,2	23 318	15,6	146 615	45,9
Totaal aantal buitenlanders	171 438	100,0	206 061	100,0	254 547	100,0	149 677	100,0	319 230	100,0

Tabel 4.- BELGIE. BUITENLANDERS NAAR NATIONALITEIT BIJ DE TELLINGEN VAN 1920 EN 1930

LANDEN	31.12.1920		31.12.1930	
	Absolute cijfers	Relatieve cijfers	Absolute cijfers	Relatieve cijfers
Polen	5 329	3,6	50 626	15,9
Tsjechoslovakië	712	0,5	10 866	3,4
Joegoslavië	170	0,1	7 711	2,4
Andere Centraal- en Oosteuropese landen	1 697	1,1	9 778	3,0
U.S.S.R.	3 823	2,5	8 843	2,8
Alle centraal en Oosteuropese landen	11 731	7,8	87 824	27,5
Italië	3 723	2,5	33 491	10,5
Spanje, Griekenland en Portugal	1 927	1,3	5 115	1,6
Alle Zuideuropese landen	5 650	3,8	38 606	12,1
Alle buurlanden	126 359	84,4	172 615	54,1
Andere landen	5 937	4,0	20 185	6,3
Totaal aantal buitenlanders	149 677	100,0	319 230	100,0

**Tabel 5.- EVOLUTIE VAN DE BUITENLANDSE BEVOLKING IN BELGIE NAAR NATIONALITEIT,
BIJ DE LAATSTE VIER TELLINGEN (b)**

NATIONALITEIT	31.12.1947		31.12.1961		31.12.1970		1.03.1981	
	Absolute cijfers	Relatieve cijfers	Absolute cijfers	Relatieve cijfers	Absolute cijfers	Relatieve cijfers	Absolute cijfers	Relatieve cijfers
Italië	84 134	22,9	200 086	44,1	249 490	35,8	279 700	31,8
Frankrijk	66 416	18,1	61 438	13,5	86 658	12,4	103 512	11,8
Nederland	63 700	17,3	50 175	11,1	61 261	8,8	66 233	7,5
Polen	58 542	15,9	32 009	7,1	18 370	2,6	7 642	0,9
Duitsland	14 067	3,8	14 951	3,3	22 956	3,3	26 756	3,1
Verenigd Koninkrijk	10 328	2,8	9 979	2,2	15 340	2,2	23 080	2,6
Groothertogdom Luxemburg	9 446	2,6	6 850	1,5	7 018	1,0	6 013	0,7
Spanje	3 245	0,9	15 787	3,5	67 534	9,7	58 255	6,6
Griekenland	1 270	0,4	9 797	2,2	22 354	3,2	21 230	2,4
Marokko	-	-	461	0,1	39 294	5,6	105 133	12,0
Turkije	590	0,2	320	0,1	20 312	2,9	63 587	7,2
Verenigde Staten van Amerika	1 993	0,5	3 458	0,8	12 676	1,8	11 536	1,3
Algerije	-	-	202	0,0	6 621	1,0	10 796	1,2
Portugal	466	0,1	933	0,2	7 177	1,0	10 482	1,2
Andere landen	53 422(a)	14,5	47 040	10,3	59 221	8,5	84 622	9,7
Totaal aantal buitenlanders	367 619	100,0	453 486	100,0	696 282	100,0	878 577	100,0

(a) Algerijnen en Marokkanen inbegrepen.

(b) Tabel 5 bevat al de buitenlanders waarvan het aantal bij een van de vier tellingen van 1947 tot 1981 minimum 9 446 bedroeg, het aantal Luxemburgers in 1947.

Tabel 6.- EVOLUTIE VAN DE BELGISCHE EN BUITENLANDSE BEVOLKING IN DE TAALGEBIEDEN (VOLGENS DE VERDELING VAN 1963) (NAAR J. BRUYERE EN STATISTISCH TIJDSCHRIFT)

JAAR (31 december)	Frans taalgebied (a)		Brussel-Hoofdstad		Nederlands taalgebied	
	Buitenlandse Bevolking	Belgische bevolking	Buitenlandse bevolking	Belgische bevolking	Buitenlandse Bevolking	Belgische bevolking
1920 (c)	62 730	2 825 586	35 145	771 306	55 384	3 715 630
1930 (c)	127 335	2 874 144	75 945	816 238	115 950	4 082 392
1947	189 828	2 814 518	70 880	885 049	106 911	4 445 009
1961	282 698	2 820 274	68 989	953 806	101 799	4 962 175
1970	358 746	2 800 479	173 507	901 629	164 029	5 252 554
1981 (b)	408 158	2 813 067	237 875	759 418	232 544	5 397 585

Tabel 7.- AANDEEL VAN DE BUITENLANDERS IN DE TOTALE BEVOLKING VAN ELK TAALGEBIED (PER 1 000 INWONERS) (VOLGENS DE VERDELING VAN 1963)

JAAR	Frans taalgebied (a)	Brussel-Hoofdstad	Nederlands taalgebied
31.12.1920 (d)	22	41	15
31.12.1930 (d)	42	85	28
31.12.1947	63	74	23
31.12.1961	91	67	20
31.12.1970	114	161	30
01.03.1981	127	239	41

Tabel 8.- EVOLUTIE VAN DE BUITENLANDSE BEVOLKING NAAR NATIONALITEIT TUSSEN DE TELLINGEN VAN 1947 EN 1961 IN DE TAALGEBIEDEN (VOLGENS DE VROEGERE VERDELING) (BRON N.I.S.)

NATIONALITEIT	Wallonië					Arrondissement Brussel					Vlaanderen				
	31.12.1947		31.12.1961		Verschil	31.12.1947		31.12.1961		Verschil	31.12.1947		31.12.1961		Verschil
Italië	71 315	37,6	169 960	61,2	98 645	6 113	8,1	12 285	16,2	6 172	6 706	6,6	17 841	17,9	11 135
Frankrijk	36 625	19,3	32 600	11,8	-4 025	17 267	22,8	16 933	22,3	-334	12 524	12,2	11 905	11,9	-619
Polen	31 452	16,6	21 708	7,8	-9 744	12 402	16,4	2 799	3,7	-9 603	14 688	14,4	7 502	7,5	-7 186
Nederland	9 393	4,9	7 811	2,8	-1 582	10 423	13,8	8 904	11,7	-1 519	43 884	43,0	33 460	33,5	-10 424
Duitsland	8 270	4,3	6 335	2,3	-1 935	2 629	3,5	3 812	5,0	1 183	3 168	3,1	4 804	4,8	1 636
Groothertogdom Luxemburg	5 062	2,7	3 706	1,3	-1 356	3 603	4,8	2 580	3,4	-1 023	781	0,7	564	0,6	-217
Spanje	1 478	0,8	8 344	3,0	6 866	1 245	1,6	5 555	7,3	4 310	522	0,5	1 888	1,9	1 366
Verenigd Koninkrijk	1 437	0,8	1 164	0,4	-273	4 419	5,8	3 810	5,0	-609	4 472	4,4	5 005	5,0	533
Griekenland	239	0,1	6 893	2,5	6 654	648	0,9	1 225	1,6	577	383	0,4	1 679	1,7	1 296
Andere	24 557	12,9	19 189	6,9	-5 368	16 922	22,3	18 047	23,8	1 125	14 992	14,7	15 178	15,2	186
Totaal aantal buitenlanders	189 828	100,0	277 710	100,0	87 882	75 671	100,0	75 950	100,0	279	102 120	100,0	99 826	100,0	-2 294
België=100,0	51,6		61,2			20,6		16,8			27,8		22,0		

(a) Duits taalgebied inbegrepen.

(b) Telling op 1.3.1981. Het Duits taalgebied telde 8.055 buitenlanders en 56.859 Belgen.

(c) Benaderende waarden berekend door J. Bruyère.

(d) Op basis van de berekeningen van J. Bruyère.

Tabel 9.- SPREIDING VAN DE BUITENLANDERS OVER DE TAALGEBIEDEN NAAR DE VOORNAAMSTE NATIONALITEIT BIJ DE TELLING VAN 31.12.1970

NATIONALITEIT	Frans taalgebied (a)	Brussel-Hoofdstad	Nederlands taalgebied	België
Italië	78,9	11,4	9,7	100,0
Frankrijk	57,2	26,8	16,0	100,0
Spanje	32,9	49,8	17,3	100,0
Nederland	14,0	11,3	74,7	100,0
Marokko	15,9	55,6	28,5	100,0
Duitsland	37,3	23,0	39,7	100,0
Griekenland	38,4	42,5	19,1	100,0
Turkije	35,0	21,4	43,6	100,0
Polen	72,6	7,8	19,6	100,0
Verenigd Koninkrijk	25,5	34,3	43,2	100,0
Totaal aantal buitenlanders	51,5	24,9	23,6	100,0

Tabel 10.- EVOLUTIE VAN DE BUITENLANDSE BEVOLKING NAAR NATIONALITEIT TUSSEN DE TELLINGEN VAN 1970 EN 1981 IN DE TAALGEBIEDEN (VOLGENS DE NIEUWE VERDELING) (BRON: N.I.S.)

NATIONALITEIT	Frans taalgebied (a)					Brussel-Hoofdstad					Nederlands taalgebied				
	31.12.1970		1.03.1981		Vershil	31.12.1970		1.03.1981		Vershil	31.12.1970		1.03.1981		Vershil
Italië	196 784	54,9	213 409	52,3	16 625	28 354	16,4	35 809	15,1	7 455	24 352	14,8	30 482	13,1	6 130
Frankrijk	49 561	13,8	60 311	14,8	10 750	23 188	13,4	25 759	10,8	2 571	13 909	8,5	17 442	7,5	3 533
Spanje	22 228	6,2	19 338	4,7	-2 890	33 641	19,4	28 156	11,8	-5 485	11 665	7,1	10 761	4,6	-904
Polen	13 346	3,7	5 234	1,3	-8 112	1 426	0,8	954	0,4	-472	3 598	2,2	1 454	0,6	-2 144
Griekenland	8 591	2,4	7 735	1,9	-856	9 496	5,5	9 629	4,1	133	4 267	2,6	3 866	1,7	-401
Duitsland	8 556	2,4	11 659	2,9	3 103	5 291	3,0	4 077	1,7	-1 214	9 109	5,6	11 020	4,7	1 911
Nederland	8 556	2,4	7 405	1,8	-1 151	6 917	4,0	4 566	1,9	-2 351	45 788	27,9	54 262	23,3	8 474
Turkije	7 101	2,0	17 076	4,2	9 975	4 347	2,5	15 820	6,7	11 473	8 864	5,4	30 691	13,2	21 827
Marokko	6 251	1,7	17 124	4,2	10 873	21 852	12,6	57 874	24,3	36 022	11 191	6,8	30 135	13,0	18 944
Algerije	4 463	1,2	6 731	1,7	2 268	1 247	0,7	2 229	1,0	982	911	0,6	1 836	0,8	925
Verenigde Staten	4 409	1,2	5 043	1,2	634	4 204	2,4	2 677	1,1	-1 527	4 063	2,5	3 816	1,6	-247
Groothertogdom Luxemburg	3 705	1,0	3 252	0,8	-453	2 337	1,3	1 890	0,8	-447	976	0,6	871	0,4	-105
Verenigd Koninkrijk	3 451	1,0	5 497	1,3	2 046	5 263	3,0	7 093	3,0	1 830	6 626	4,0	10 490	4,5	3 864
Portugal	2 354	0,7	3 460	0,8	1 106	3 125	1,8	4 793	2,0	1 668	1 698	1,0	2 229	0,9	531
Zaire	1 745	0,5	2 528	0,6	783	2 769	1,6	4 992	2,1	2 223	730	0,4	1 055	0,5	325
Tunesië	617	0,2	1 681	0,4	1 064	979	0,6	3 190	1,3	2 211	605	0,4	2 000	0,9	1 395
Andere	17 028	4,7	20 675	5,1	3 647	19 071	11,0	28 367	11,9	9 296	15 677	9,6	20 134	8,7	4 457
Totaal aantal buitenlanders	358 746	100,0	408 158	100,0	49 412	173 507	100,0	237 875	100,0	64 368	164 029	100,0	232 544	100,0	68 515

(a) Duits taalgebied inbegrepen.

Tabel 11.- SPREIDING VAN DE BUITENLANDERS OVER DE TAALGEBIEDEN NAAR DE VOORNAAMSTE NATIONALITEITEN OP 1.3.1981

NATIONALITEIT	Frans taalgebied (a)	Brussel-Hoofdstad	Nederlands taalgebied	België
Italië	76,3	12,8	10,9	100,0
Marokko	16,3	55,0	28,7	100,0
Frankrijk	58,3	24,9	16,8	100,0
Nederland	11,2	6,9	81,9	100,0
Turkije	26,8	24,9	48,3	100,0
Spanje	33,2	48,3	18,5	100,0
Duitsland	43,6	15,2	41,2	100,0
Verenigd Koninkrijk	23,8	30,7	45,5	100,0
Griekenland	36,4	45,4	18,2	100,0
Verenigde Staten	43,7	23,2	33,1	100,0
Algerije	62,4	20,6	17,0	100,0
Portugal	33,0	45,7	21,3	100,0
Zaire	29,5	58,2	12,3	100,0
Polen	68,5	12,5	19,0	100,0
Tunesië	24,5	46,4	29,1	100,0
Groothertogdom Luxemburg	54,1	31,4	14,5	100,0
Andere	29,9	41,0	29,1	100,0
Totaal	46,4	27,1	26,5	100,0

(a) Duits taalgebied inbegrepen.

Tabel 12.- BELGIE. BUITENLANDSE BEVOLKING, EVOLUTIE VAN DE LEEFTIJDSTRUCTUUR VAN 1947 TOT 1981

LEEFTIJD (in verstreken jaren)	31.12.1947	31.12.1961	31.12.1970	1.03.1981
Mannen				
65 en ouder	4,3	4,7	4,2	4,1
40 tot 64	25,7	25,6	24,1	23,5
15 tot 39	53,4	38,8	40,6	42,7
0 tot 14	16,6	30,9	31,1	29,7
Alle leeftijden	100,0 (218 439)	100,0 (246 185)	100,0 (377 656)	100,0 (479 352)
Vrouwen				
65 en ouder	7,7	6,8	6,1	5,8
40 tot 64	27,3	21,5	21,2	20,7
15 tot 39	41,5	36,0	37,3	39,5
0 tot 14	23,5	35,7	35,4	34,0
Alle leeftijden	100,0 (149 180)	100,0 (207 301)	100,0 (318 626)	100,0 (399 225)
Mannen en vrouwen				
65 en ouder	5,7	5,6	5,1	4,8
40 tot 64	26,3	23,8	22,8	22,2
15 tot 39	48,6	37,5	39,1	41,3
0 tot 14	19,4	33,1	33,0	31,7
Alle leeftijden	100,0 (367 619)	100,0 (453 486)	100,0 (696 282)	100,0 (878 577)

Tabel 13.- BELGIE. BUITENLANDSE BEVOLKING, EVOLUTIE VAN DE INDEXCIJFERS VAN DE LEEFTIJDSTRUCTUUR VAN 1947 TOT 1981

	31.12.1947			31.12.1961			31.12.1970			1.03.1981		
	Man- nen	Vrou- wen	M + V	Man- nen	Vrou- wen	M + V	Man- nen	Vrou- wen	M + V	Man- nen	Vrou- wen	M + V
Seniliteits- coëfficiënt												
P 60 ----- X 100	28,6	35,1	31,8	21,4	23,3	22,3	17,0	19,7	18,3	16,8	18,1	17,4
P 0-19												
P 65 ----- X 100	26,1	33,0	29,5	15,2	19,0	17,1	13,5	17,3	15,4	13,7	17,0	15,3
P 0-14												
Vervangings- cijfer												
P 20-39 ----- X 100	200,3	138,2	174,9	146,7	157,0	150,9	150,6	151,5	151,0	161,6	159,7	160,8
P 40-59												
P 15-39 ----- X 100	208,1	152,1	184,5	151,4	167,0	157,9	169,0	176,3	172,1	181,9	190,5	185,5
P 40-64												
Afhankelijkheids- verhouding												
P0-19+P60+ ----- X 100	42,6	77,2	54,9	80,5	112,2	93,7	84,9	115,0	97,5	80,9	107,6	92,1
P20-59												
P0-14+P65+ ----- X 100	26,4	45,4	33,5	55,1	74,0	63,2	54,5	70,9	61,6	51,1	65,9	57,5
P15-64												

Tabel 14.- BELGIE. BUITENLANDSE BEVOLKING, MASCULINITEITSCIJFERS (AANTAL MANNEN PER 100 VROUWEN) VAN 1947 TOT 1981

LEEFTIJD (in verstreken jaren)	31.12.1947	31.12.1961	31.12.1970	1.03.1981
60 en ouder	85,9	93,6	89,9	96,9
40 tot 59	144,2	145,5	138,3	136,8
20 tot 39	209,2	136,0	137,5	138,4
0 tot 19	105,5	101,7	104,0	104,8
Alle leeftijden	146,4	118,8	118,5	120,1
65 en ouder	81,7	81,9	81,4	84,8
40 tot 64	137,8	141,5	134,7	135,9
15 tot 39	188,5	128,3	129,1	129,8
0 tot 14	103,4	102,5	104,1	105,1

**Tabel 15.- VERGELIJKING VAN DE LEEFTIJDSTRUCTUUR VAN DE BUITENLANDSE BEVOLKING
IN BELGIE, FRANSEN, ITALIANEN, NEDERLANDERS EN POLEN OP 31.12.1947
(MANNEN EN VROUWEN SAMEN)**

	Recent gevestigde bevolking		Buitenlandse bevolking in België	Traditioneel gevestigde bevolking	
	Italië	Polen		Nederland	Frankrijk
65 jaar en ouder	1,3%	1,5%	5,7%	10,1%	11,2%
0 tot 14 jaar	16,9%	20,6%	19,4%	24,9%	17,1%
Seniliteit P.65+ ———— X 100	7,7	7,0	29,5	40,5	65,8
P. 0-14					
15 tot 39 jaar	60,7%	52,6%	48,6%	36,0%	41,6%
40 tot 64 jaar	21,1%	25,3%	26,3%	29,0%	30,1%
15 tot 64 jaar	81,8%	77,9%	74,9%	65,0%	71,7%
Vervanging P.15-39 ———— X 100	288,3	207,7	184,5	124,3	137,8
P.40-64					
Masculiniteitscijfer (per 100 vrouwen)					
15 tot 39 jaar	411,2	172,7	188,5	129,1	98,1
40 tot 64 jaar	279,8	137,8	137,8	140,5	81,4
Alle leeftijden	282,8	145,0	146,4	122,9	89,2

**Tabel 16.- VERGELIJKING VAN DE LEEFTIJDSTRUCTUUR VAN DE BUITENLANDSE BEVOLKING
IN BELGIE, FRANSEN, ITALIANEN, NEDERLANDERS EN POLEN OP 31.12.1961
(MANNEN EN VROUWEN SAMEN)**

	Recent gevestigde bevolking		Buitenlandse bevolking in België	Traditioneel gevestigde bevolking	
	Sterk vooruit gaande	Gevoelig achteruit gaande		Achteruit gaande	Licht achteruit gaande
	Italië	Polen		Nederland	Frankrijk
65 jaar en ouder	1,7%	5,5%	5,6%	11,6%	11,9%
0 tot 14 jaar	38,3%	29,5%	33,1%	29,7%	25,4%
Seniliteit P.65+ ———— X 100	4,4	18,5	17,1	39,0	47,0
P. 0-14					
15 tot 39 jaar	40,4%	30,7%	37,5%	30,4%	33,8%
40 tot 64 jaar	19,6%	34,3%	23,8%	28,3%	28,9%
15 tot 64 jaar	60,0%	65,0%	61,3%	58,7%	62,7%
Vervanging P.15-39 ———— X 100	206,8	89,5	157,9	107,2	116,7
P.40-64					
Masculiniteitscijfer (per 100 vrouwen)					
15 tot 39 jaar	128,4	162,4	128,3	138,4	85,8
40 tot 64 jaar	170,2	133,0	141,5	172,2	82,4
Alle leeftijden	123,7	127,3	118,8	132,3	83,0

**Tabel 17.- BELGIE. ITALIANEN EN FRANSEN, EVOLUTIE VAN DE LEEFTIJDSTRUCTUUR
TUSSEN 1947 EN 1981**

LEEFTIJD	Italianen				Fransen			
	31.12.1947	31.12.1961	31.12.1970	1.03.1981	31.12.1947	31.12.1961	31.12.1970	1.03.1981
	Mannen				Mannen			
65 en meer	0,9	1,4	2,5	4,3	9,1	9,3	7,3	5,8
40 tot 64	21,0	22,3	26,6	25,4	28,7	28,8	22,7	21,9
15 tot 39	66,2	41,1	39,3	43,3	44,5	34,4	41,3	43,4
0 tot 14	11,9	35,2	31,6	27,0	17,7	27,5	28,7	28,9
Alle leeftijden	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	(62 154)	(110 632)	(136 376)	(153 556)	(31 320)	(27 865)	(41 677)	(52 126)
	Vrouwen				Vrouwen			
65 en meer	2,3	2,0	3,1	5,3	13,1	14,1	12,1	11,1
40 tot 64	21,2	16,2	21,7	23,8	31,5	29,0	28,0	25,2
15 tot 39	45,5	39,6	37,8	39,3	38,9	33,3	35,0	35,6
0 tot 14	31,0	42,2	37,4	31,6	16,5	23,6	24,9	28,1
Alle leeftijden	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	(21 980)	(89 454)	(113 114)	(126 144)	(35 096)	(33 573)	(44 981)	(51 386)
	Mannen en vrouwen				Mannen en vrouwen			
65 en meer	1,3	1,7	2,8	4,7	11,2	11,9	9,8	8,4
40 tot 64	21,1	19,6	24,4	24,7	30,1	28,9	25,4	23,6
15 tot 39	60,7	40,4	38,6	41,5	41,6	33,8	38,0	39,5
0 tot 14	16,9	38,3	34,2	29,1	17,1	25,4	26,8	28,5
Alle leeftijden	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	(84 134)	(200 086)	(249 490)	(279 100)	(66 416)	(61 438)	(86 658)	(103 512)

Tabel 18.- BELGIE. NEDERLANDERS EN POLEN, EVOLUTIE VAN DE LEEFTIJDSTRUCTUUR TUSSEN 1947 EN 1981

LEEFTIJD (in verstreken jaren)	Nederlanders				Polen			
	31.12.1947	31.12.1961	31.12.1970	1.03.1981	31.12.1947	31.12.1961	31.12.1970	1.03.1981
	Mannen				Mannen			
65 en meer	9,6	11,1	10,0	10,1	1,0	4,4	12,1	15,9
40 tot 64	30,7	31,4	28,2	27,4	24,8	35,0	42,4	37,4
15 tot 39	36,8	31,0	34,8	40,4	56,3	33,9	26,3	29,7
0 tot 14	22,9	26,5	27,0	22,1	17,9	26,7	19,2	17,0
Alle leeftijden	100,0 (35 121)	100,0 (28 577)	100,0 (34 619)	100,0 (38 238)	100,0 (34 650)	100,0 (17 926)	100,0 (9 968)	100,0 (3 846)
	Vrouwen				Vrouwen			
65 en meer	10,7	12,2	10,9	10,6	2,0	6,9	19,8	36,9
40 tot 64	26,9	24,2	22,6	23,6	26,1	33,4	36,6	25,4
15 tot 39	35,0	29,6	33,1	36,8	47,3	26,6	21,1	20,1
0 tot 14	27,4	34,0	33,2	29,0	24,6	33,1	22,5	17,6
Alle leeftijden	100,0 (28 579)	100,0 (21 598)	100,0 (26 642)	100,0 (27 995)	100,0 (23 892)	100,0 (14 083)	100,0 (8 402)	100,0 (3 796)
	Mannen en vrouwen				Mannen en vrouwen			
65 en meer	10,1	11,6	10,4	10,3	1,5	5,5	15,6	26,3
40 tot 64	29,0	28,3	25,8	25,8	25,3	34,3	39,8	31,4
15 tot 39	36,0	30,4	34,1	38,9	52,6	30,7	23,9	25,0
0 tot 14	24,9	29,7	29,7	25,0	20,6	29,5	20,7	17,3
Alle leeftijden	100,0 (63 700)	100,0 (50 175)	100,0 (61 261)	100,0 (66 233)	100,0 (58 542)	100,0 (32 009)	100,0 (18 370)	100,0 (7 642)

Tabel 19.- BELGIE. EVOLUTIE VAN DE SENILITEITSCOEFFICIENT BIJ DE FRANSE, ITALIAANSE, NEDERLANDSE EN POOLSE BEVOLKING VAN 1947 TOT 1981

	31.12.1947	31.12.1961	31.12.1970	1.03.1981	31.12.1947	31.12.1961	31.12.1970	1.03.1981
Seniliteitscoëfficiënt	Italianen				Fransen			
P.65 + ————— X 100								
P.0 - 14								
Mannen	8,0	4,1	8,0	16,0	51,5	33,9	25,3	20,0
Vrouwen	7,3	4,8	8,3	16,5	79,4	59,7	48,4	39,6
Mannen en vrouwen	7,7	4,4	8,2	16,3	65,8	47,0	36,5	29,6
Seniliteitscoëfficiënt	Nederlanders				Polen			
P.65 + ————— X 100								
P.0 - 14								
Mannen	42,0	41,9	37,1	45,8	5,7	16,3	63,0	93,3
Vrouwen	38,9	36,1	32,9	36,6	8,3	20,7	88,1	209,3
Mannen en vrouwen	40,5	39,0	35,1	41,3	7,0	18,5	75,4	151,9

Tabel 20.- BELGIE. EVOLUTIE VAN HET VERVANGINGSCIJFER BIJ DE FRANSE, ITALIAANSE, NEDERLANDSE EN POOLSE BEVOLKING VAN 1947 TOT 1981

	31.12.1947	31.12.1961	31.12.1970	1.03.1981	31.12.1947	31.12.1961	31.12.1970	1.03.1981
Vervangingscijfer	Italianen				Fransen			
P.15 - 39 ————— X 100								
P.40 - 64								
Mannen	314,8	184,6	147,8	170,1	149,1	119,3	181,9	198,8
Vrouwen	214,2	244,8	174,6	165,0	123,8	114,6	125,2	140,8
Mannen en vrouwen	288,3	206,8	158,6	167,9	137,8	116,7	149,5	167,9
Vervangingscijfer	Nederlanders				Polen			
P.15 - 39 ————— X 100								
P.40 - 64								
Mannen	120,0	98,4	123,8	147,6	227,0	97,1	61,8	79,6
Vrouwen	130,5	122,5	145,1	155,6	181,1	79,5	57,8	79,1
Mannen en vrouwen	124,3	107,2	132,0	150,7	207,7	89,5	60,1	79,4

Tabel 21.- BELGIE. EVOLUTIE VAN DE AFHANKELIJKHEIDSV ERHOUDING BIJ DE FRANSE, ITALIAANSE, NEDERLANDSE EN POOLSE POPULATIES VAN 1947 TOT 1981

	31.12.1947	31.12.1961	31.12.1970	1.03.1981	31.12.1947	31.12.1961	31.12.1970	1.03.1981
Afhankelijkheidsverhouding P.0-14+P65+ X 100								
	Italianen				Fransen			
P.15 - 64								
Mannen	14,7	57,7	51,9	45,5	36,7	58,3	56,3	53,1
Vrouwen	49,9	79,2	68,1	58,4	42,1	60,5	58,8	64,4
Mannen en vrouwen	22,2	66,6	58,8	51,1	39,5	59,5	57,6	58,5
Afhankelijkheidsverhouding P.0-14+P65+ X 100								
	Nederlanders				Polen			
P.15 - 64								
Mannen	48,1	60,2	58,9	47,5	23,3	45,1	45,6	49,0
Vrouwen	61,5	85,9	78,7	65,6	36,2	66,5	73,2	119,8
Mannen en vrouwen	53,8	70,3	66,9	54,7	28,3	53,8	57,1	77,3

Tabel 22.- BELGIE. MASCULINITEITSCIJFERS (AANTAL MANNEN PER 100 VROUWEN) BIJ DE FRANSEN, ITALIANEN, NEDERLANDERS EN POLEN VAN 1947 TOT 1981

LEEFTIJD (in verstreken jaren)	31.12.1947	31.12.1961	31.12.1970	1.03.1981	31.12.1947	31.12.1961	31.12.1970	1.03.1981
	Italianen				Fransen			
Alle leeftijden	282,8	123,7	120,6	121,7	89,2	83,0	92,7	101,4
65 en meer	117,8	88,0	97,4	100,6	62,0	54,8	55,8	52,7
40 tot 64	279,8	170,2	147,9	130,0	81,4	82,4	75,2	87,8
15 tot 39	411,2	128,4	125,2	134,0	98,1	85,8	109,3	124,0
0 tot 14	108,4	103,1	102,0	103,7	95,6	96,7	106,7	104,5
	Nederlanders				Polen			
Alle leeftijden	122,9	132,3	129,9	136,6	145,0	127,3	118,6	101,3
65 en meer	110,7	119,7	119,5	130,2	73,1	80,8	72,6	43,6
40 tot 64	140,5	172,2	160,1	158,3	137,8	133,0	137,6	149,2
15 tot 39	129,1	138,4	136,6	150,2	172,7	162,4	147,2	149,9
0 tot 14	102,4	103,2	105,9	104,1	105,5	102,9	101,5	97,8

Tabel 23.- BELGIE. EVOLUTIE VAN DE BUITENLANDSE BEVOLKING - LEEFTIJDGROEP 15 TOT 39 JAAR - TUSSEN DE TELLINGEN VAN 1961 EN 1970

LEEFTIJD	Mannen			Vrouwen			Masculiniteitscijfer (p.100 vrouwen)			
	31.12.1961		31.12.1970	31.12.1961		31.12.1970	31.12.1961	31.12.1970		
35 - 39	28 182	100,0	28 856	102,4	17 524	100,0	20 887	119,2	160,8	138,2
30 - 34	23 191	100,0	31 905	137,6	16 321	100,0	21 685	132,9	142,1	147,1
25 - 29	16 850	100,0	29 970	177,9	13 837	100,0	21 051	152,1	121,8	142,4
20 - 24	12 897	100,0	32 038	248,4	11 986	100,0	25 650	214,0	107,6	124,9
15 - 19	14 464	100,0	30 788	212,9	14 844	100,0	29 686	200,0	97,4	103,7
15 - 39	95 584	100,0	153 557	160,7	74 512	100,0	118 959	159,7	128,3	129,1
Alle leeftijden	246 185	100,0	377 656	153,4	207 301	100,0	318 626	153,7	118,8	118,5

Tabel 24.- VERGELIJKING VAN DE LEEFTIJDSTRUCTUUR VAN DE BUITENLANDSE BEVOLKING IN BELGIE, FRANSEN, NEDERLANDERS, ITALIANEN, SPANJAARDEN, MAROKKANEN, EN TURKEN OP 31.12.1970 (MANNEN EN VROUWEN SAMEN)

	Islamistische landen		Europese landen rond de Middellandse Zee		Buitenlandse bevolking in België	Buurlanden	
	Recent gevestigde bevolking		Recent gevestigde bevolking	Voordien gevestigde bevolking		Traditioneel gevestigde bevolking	
	Marokko	Turkije	Spanje	Italië		Nederland	Frankrijk
65 jaar en meer	0,3%	0,6%	1,8%	2,8%	5,1%	10,4%	9,8%
0 tot 14 jaar	43,5%	46,1%	36,5%	34,2%	33,0%	29,7%	26,8%
Seniliteit P.65 + ———— X 100 P.0 - 14	0,6	1,3	4,8	8,2	15,4	35,1	36,5
15 tot 39 jaar	48,5%	45,2%	41,7%	38,6%	39,1%	34,1%	38,0%
40 tot 64 jaar	7,7%	8,1%	20,0%	24,4%	22,8%	25,8%	25,4%
15 tot 64 jaar	56,2%	53,3%	61,7%	63,0%	61,9%	59,9%	63,4%
Vervangingscijfer P.15 - 39 ———— X 100 P.40 - 64	630,7	556,2	208,8	158,6	172,1	132,0	149,5
Masculiniteitscijfer (P. 100 vrouwen)							
15 tot 39 jaar	221,2	167,6	100,9	125,2	129,1	136,6	109,3
40 tot 64 jaar	421,4	210,5	108,4	147,9	134,7	160,1	75,2
Alle leeftijden	162,5	141,3	102,1	120,6	118,5	129,9	92,7

Tabel 25.- BELGIE. SPANJAARDEN, MAROKKANEN EN TURKEN, EVOLUTIE VAN DE LEEFTIJDSTRUCTUUR VAN 1970 TOT 1981

LEEFTIJD (in verstreken jaren)	Spanjaarden		Marokkanen		Turken	
	31.12.1970	1.03.1981	31.12.1970	1.03.1981	31.12.1970	1.03.1981
	Mannen		Mannen		Mannen	
65 en meer	1,1	1,4	0,2	0,2	0,4	0,3
40 tot 64	20,6	30,6	10,0	17,4	9,4	15,5
15 tot 39	41,5	43,2	54,0	39,8	48,3	38,7
0 tot 14	36,8	24,8	35,8	42,6	41,9	45,5
Alle leeftijden	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	(34 117)	(30 626)	(24 325)	(58 394)	(11 896)	(33 720)
	Vrouwen		Vrouwen		Vrouwen	
65 en meer	2,4	3,2	0,3	0,3	0,9	0,5
40 tot 64	19,4	30,4	3,8	8,8	6,3	10,5
15 tot 39	42,0	40,6	39,7	39,9	40,7	41,3
0 tot 14	36,2	25,8	56,2	51,0	52,1	47,7
Alle leeftijden	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	(33 417)	(27 629)	(14 969)	(46 739)	(8 416)	(29 867)
	Mannen en vrouwen		Mannen en vrouwen		Mannen en vrouwen	
65 en meer	1,9	2,2	0,3	0,3	0,6	0,4
40 tot 64	20,0	30,5	7,7	13,6	8,1	13,1
15 tot 39	41,7	42,0	48,5	39,8	45,2	40,0
0 tot 14	36,5	25,3	43,5	46,3	46,1	46,5
Alle leeftijden	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	(67 534)	(58 255)	(39 294)	(105 133)	(20 312)	(63 587)

Tabel 26.- BELGIE. EVOLUTIE VAN DE SENILITEITSCOEFFICIENT EN HET VERVANGINGSKIJFER BIJ DE SPAANSE, MAROKKAANSE EN TURKSE POPULATIE VAN 1970 TOT 1981

	Spanjaarden		Marokkanen		Turken	
	31.12.1970	1.03.1981	31.12.1970	1.03.1981	31.12.1970	1.03.1981
Seniliteitscoëfficiënt						
P.65+						
———— X 100						
P.0-14						
Mannen	3,0	5,5	0,6	0,6	0,9	0,6
Vrouwen	6,8	12,3	0,5	0,5	1,7	1,1
Mannen en vrouwen	4,8	8,8	0,6	0,5	1,3	0,9
Vervangingscijfer						
P.15-39						
———— X 100						
P.40-64						
Mannen	201,6	141,1	537,4	229,3	513,9	250,2
Vrouwen	216,6	133,4	1 023,8	452,3	645,4	395,5
Mannen en vrouwen	208,8	137,5	630,7	293,8	556,2	304,6

Tabel 27.- BELGIE. EVOLUTIE VAN DE AFHANKELIJKHEIDSV ERHOUDING EN VAN HET MASCULINITEITSCIJFER (AANTAL MANNEN PER 100 VROUWEN) BIJ DE SPAANSE, MAROKKAANSE EN TURKSE POPULATIE VAN 1970 TOT 1981

	Spanjaarden		Marokkanen		Turken	
	31.12.1970	1.03.1981	31.12.1970	1.03.1981	31.12.1970	1.03.1981
Afhankelijkheidsverhouding						
P.0-14+P.65+						
———— X 100						
P.15-64						
Mannen	61,1	35,5	56,2	74,9	73,3	84,4
Vrouwen	62,9	40,7	129,7	104,5	112,6	93,1
Mannen en vrouwen	62,0	37,9	77,8	87,2	87,7	88,4
Masculiniteitscijfer						
Alle leeftijden	102,1	110,8	162,5	124,9	141,3	112,9
65 jaar en meer	46,1	48,1	120,9	121,8	61,3	61,3
40 tot 64	108,4	111,4	421,4	246,0	210,5	167,3
15 tot 39	100,9	117,9	221,2	124,7	167,6	105,8
0 tot 14	103,9	106,9	103,4	104,2	113,8	107,7

**Tabel 28.- BELGIE. EVOLUTIE VAN DE BUITENLANDSE BEVOLKING, LEEFTIJDGROEP
15 TOT 39 JAAR, TUSSEN DE TELLINGEN VAN 1970 EN 1981**

LEEFTIJD	Mannen				Vrouwen				Masculiniteitscijfer (p.100 vrouwen)	
	31.12.1970		1.03.1981		31.12.1970		1.03.1981		31.12.1970	
35-39	28 856	100,0	31 106	107,8	20 887	100,0	22 011	105,4	138,2	141,3
30-34	31 905	100,0	42 512	133,2	21 685	100,0	28 682	132,3	147,1	148,2
25-29	29 970	100,0	46 161	154,0	21 051	100,0	32 170	152,8	142,4	143,5
20-24	32 038	100,0	43 921	137,1	25 650	100,0	35 384	137,9	124,9	124,1
15-19	30 783	100,0	41 066	133,4	29 686	100,0	39 514	133,1	103,7	103,9
15-39	153 557	100,0	204 766	133,3	118 959	100,0	157 761	132,6	129,1	129,8
Alle leeftijden	377 656	100,0	479 352	126,9	318 626	100,0	399 225	125,3	118,5	120,1

**Tabel 29.- VERGELIJKING VAN DE LEEFTIJDSTRUCTUUR VAN DE BUITENLANDSE BEVOLKING
IN BELGIE, FRANSEN, NEDERLANDERS, ITALIANEN, SPANJAARDEN, MAROKKANEN EN TURKEN
OP 1.3.1981 (MANNEN EN VROUWEN SAMEN)**

	Islamistische landen		Europese landen rond de Middellandse Zee		Buitenlandse bevolking in België	Buurlanden	
	Zeer recente vestiging		Recente vestiging	Oudere vestiging		Traditionele vestiging	
	Marokko	Turkije	Spanje	Italië		Nederland	Frankrijk
65 jaar en meer	0,3	0,4	2,2	4,7	4,8	10,3	8,4
0 tot 14 jaar	46,3	46,5	25,3	29,1	31,7	25,0	28,5
Seniliteit P.65 + ———— X 100	0,5	0,9	8,8	16,3	15,3	41,3	29,6
P.0 - 14							
15 tot 39 jaar	39,8	40,0	42,0	41,5	41,3	38,9	39,5
40 tot 64 jaar	13,6	13,1	30,5	24,7	22,2	25,8	23,6
15 tot 64 jaar	53,4	53,1	72,5	66,2	63,5	64,7	63,1
Vervanging P.15 - 39 ———— X 100	293,8	304,6	137,5	167,9	185,5	150,7	167,9
P.40 - 64							
Masculiniteits- cijfer (per 100 vrouwen)							
15 tot 39 jaar	124,7	105,8	117,9	134,0	129,8	150,2	124,0
40 tot 64 jaar	246,0	167,3	111,4	130,0	135,9	158,3	87,8
Alle leeftijden	124,9	112,9	110,8	121,7	120,1	136,6	101,4

Tabel 30.- TAALGEBIEDEN - BUITENLANDSE BEVOLKING - EVOLUTIE VAN DE LEEFTIJDSTRUCTUUR TUSSEN DE TELLINGEN VAN 1970 EN 1981

LEEFTIJD (in verstreken jaren)	Waals gewest (a)		Brussel-Hoofdstad		Vlaams gewest	
	31.12.1970	1.03.1981	31.12.1970	1.03.1981	31.12.1970	1.03.1981
MANNEN						
65 en meer	3,8	4,6	4,3	3,1	4,8	4,1
40 tot 64	26,2	24,8	21,7	22,5	22,0	22,2
15 tot 39	38,0	42,4	44,3	44,5	42,7	41,5
0 tot 14	32,0	28,2	29,7	29,9	30,5	32,2
Alle leeftijden	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	(191 495)	(222 657)	(90 994)	(126 316)	(92 712)	(130 379)
VROUWEN						
65 en meer	5,6	6,7	6,5	4,8	6,8	5,2
40 tot 64	22,5	23,0	20,5	19,7	18,9	17,8
15 tot 39	35,9	38,2	41,6	43,5	35,9	37,5
0 tot 14	36,0	32,1	31,4	32,0	38,4	39,5
Alle leeftijden	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	(162 952)	(185 501)	(82 513)	(111 559)	(71 317)	(102 165)
MANNEN EN VROUWEN						
65 en meer	4,6	5,5	5,3	3,9	5,7	4,6
40 tot 64	24,5	24,0	21,1	21,1	20,6	20,2
15 tot 39	37,0	40,5	43,1	44,1	39,7	39,8
0 tot 14	33,9	30,0	30,5	30,9	34,0	35,4
Alle leeftijden	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	(354 447)	(408 158)	(173 507)	(237 875)	(164 029)	(232 544)

(a) Duits taalgebied inbegrepen.

Tabel 31.- TAALGEBIEDEN - BUITENLANDSE BEVOLKING - EVOLUTIE VAN DE SENILITEITSCOEFFICIENT VAN 1970 TOT 1981

P.65+ X 100	Mannen		Vrouwen		Mannen en vrouwen	
	1970	1981	1970	1981	1970	1981
P.0-14						
Waals gewest (a)	12,0	16,4	15,5	20,7	13,7	18,5
Brussel-Hoofdstad	14,4	10,3	20,7	14,9	17,4	12,6
Vlaams gewest	15,7	12,7	17,7	13,3	16,7	13,0
Het Rijk	13,5	13,7	17,3	17,0	15,4	15,3

Tabel 32.- TAALGEBIEDEN - BUITENLANDSE BEVOLKING - EVOLUTIE VAN HET VERVANGINGSCIJFER VAN 1970 TOT 1981

P.15-39 X 100	Mannen		Vrouwen		Mannen en vrouwen	
	1970	1981	1970	1981	1970	1981
P.40-64						
Waals gewest (a)	144,9	170,8	159,2	165,2	151,0	168,7
Brussel-Hoofdstad	204,1	198,2	203,0	221,3	203,6	208,3
Vlaams gewest	194,5	187,2	189,4	211,2	192,5	196,4
Het Rijk	169,0	181,9	176,3	190,5	172,1	185,5

Tabel 33.- TAALGEBIEDEN - BUITENLANDSE BEVOLKING - EVOLUTIE VAN DE AFHANKELIJKHEIDSV ERHOUDING VAN 1970 TOT 1981

P.0-14 + P.65+ X 100	Mannen		Vrouwen		Mannen en vrouwen	
	1970	1981	1970	1981	1970	1981
P.15-64						
Waals gewest (a)	55,9	48,8	71,3	63,3	62,6	55,1
Brussel-Hoofdstad	51,4	49,3	60,9	58,2	55,8	53,4
Vlaams gewest	54,6	56,9	82,5	80,8	65,6	66,6
Het Rijk	54,5	51,1	70,9	65,9	61,6	57,5

Tabel 34.- TAALGEBIEDEN - BUITENLANDSE BEVOLKING - MASCULINITEITSCIJFER (AANTAL MANNEN PER 100 VROUWEN) VAN 1970 TOT 1981

LEEFTIJD (in verstreken jaren)	Waals gewest (a)		Brussel-Hoofdstad		Vlaams gewest	
	31.12.1970	1.03.1981	31.12.1970	1.03.1981	31.12.1970	1.03.1981
Alle leeftijden	117,5	120,0	110,3	113,2	130,0	127,6
65 en meer	81,0	83,4	72,5	73,3	91,9	99,3
40 tot 64	136,7	129,4	116,8	129,3	150,9	159,3
15 tot 39	124,4	133,2	117,4	115,8	154,9	141,2
0 tot 14	104,4	105,2	104,4	105,8	103,3	104,1

(a) Duits taalgebied inbegrepen.

VREEMDELINGEN IN ONDERWIJS EN TEWERKSTELLING

Bestendinging en ontwikkeling van de etnostratificatie
(Analyse van de Volkstelling 1981)

A. MARTENS
Docent
Katholieke Universiteit Leuven

1. INLEIDING

Dit artikel beoogt de maatschappelijke positie van de vreemdelingen in België, aan de hand van twee factoren, het onderwijs en de werkgelegenheid, te omschrijven.

De toestand van de vreemdelingenbevolking in België wordt vaak beschreven als één waar sociale achterstand heerst. In vergelijking met de Belgische bevolking zouden de vreemdelingen niet in gelijke mate van bepaalde voordelen en/of maatschappelijke bevoorrechte situaties genieten. Met andere woorden, de plaats van de vreemdelingen in de sociale hiërarchie (stratificatie) zou o.m. afhankelijk zijn van de nationaliteit of de etnische herkomst van de betrokkenen. Vandaar de term etnostratificatie. Deze stelling willen wij nu verder onderzoeken met de betrekking tot twee factoren, het genoten onderwijs en de beklede socio-professionele status.

De omschrijving van de maatschappelijke positie van de vreemdeling, op basis van de resultaten van de volkstelling van 1981 wordt, voor zover het mogelijk is, telkens afgezet ten opzichte van:

- de Belgische bevolking;
- de situatie van de vreemdelingen bij de voorgaande volkstelling (1970).

Zo kan men enig zicht verwerven over de volgende punten:

- hoe groot is de achterstand van vreemdelingen t.o.v. Belgen?
- is deze achterstand sinds 10 jaar enigzins ingehaald of nog vergroot?

Hopelijk kan zo een analyse bijdragen tot een meer nuchtere kijk op een toestand die vaak door vooringenomenheid en passie fel gekleurd wordt.

Alvorens een antwoord te geven op het bestaan en de ontwikkeling van de etnostratificatie in België moeten wij eerst weten hoe de vreemdelingenbevolking in haar geheel evolueert.

Twee kenmerken zijn hier van belang:

1. De aangroei van de vreemdelingenbevolking tussen 1970 en 1981 is grotendeels te wijten aan geboorten van vreemdelingen in België. In 1970 telt men 214.297 vreemdelingen die in België geboren zijn (of 30,8% van het totaal aantal verblijvende vreemdelingen); in 1981: 320.339 (of 36, 46%).
2. De verblijfsduur van de vreemdelingen in België blijkt ook nog steeds te stijgen. Alhoewel de statistieken ons niet toelaten de gemiddelde verblijfsduur in 1970 en 1981 te vergelijken, kunnen wij toch vaststellen dat in 1981 de gemiddelde verblijfsduur, van de in het buitenland geboren vreemdelingen, de 10 jaar overstijgt.

Tabel 1.- VERBLIJFSDUUR IN BELGIE VAN DE VREEMDELINGEN GEBOREN IN HET BUITENLAND (1981)

	Absolute cijfers	Relatieve cijfers
minder dan 10 jaar	281 478	55,7
5- 9 jaar	99 896	19,7
0- 4 jaar	124 316	24,6
Totaal	505 690	100,0

Bron: N.I.S. - Volkstelling 1981 (tabel 02.01 E).

Bij gebrek aan adequate gegevens kunnen wij de hypothese van een grotere of minder grotere sedentarisatie van de vreemdelingenbevolking in België niet bewijzen. Wel kunnen wij vaststellen dat 55% van de in het buitenland geboren vreemdelingen reeds 10 jaar of meer hier verblijven.

Samen met het feit dat tussen 1970 en 1981 het aantal in België geboren vreemdelingen met 49% is toegenomen, blijkt dat de sedentariseringshypothese niet verworpen mag worden.

Als nu de vreemdelingenbevolking - of een belangrijk deel hiervan - dan toch langer in België verblijft, loont het zeker de moeite om na te gaan of deze langere verblijfsduur gevolgen heeft gehad op de onderwijs- en de tewerkstellingsstructuur van deze bevolkingsgroep.

2. HET ONDERWIJS

2.1. Onderwijsparticipatie

Globaal bekeken is de participatie van de vreemdelingen aan het onderwijs hoog. Zowel bij de jongere vreemdelingen als bij de ouderen, ouder dan 14 jaar, is het aantal dat onderwijs volgt gelijk of hoger dan dat van de totale bevolking (zie tabel 2). Bij de bevolking jonger dan 14 jaar blijkt op het eerste gezicht de onderwijsparticipatie lager (44,53 volgt geen onderwijs ten opzichte van 40% voor de Belgische bevolking). Maar deze afwijking is voornamelijk aan het groot aantal zeer jonge, nog niet schoolgaande kinderen te wijten. Voor de vreemdelingenbevolking van 14 jaar en ouder is de onderwijsparticipatie 4% hoger dan die van de Belgische bevolking.

**Tabel 2.- BEVOLKING DIE AL DAN NIET ONDERWIJS MET VOLLEDIG LEERPLAN VOLGT
NAAR LEEFTIJD OP 1 MAART 1981**

		Belgen		Vreemdelingen	
		Absolute cijfers	Relatieve cijfers	Absolute cijfers	Relatieve cijfers
Bevolking jonger dan 14 jaar	Onderwijs volgend	934 013	59,79	144 079	55,14
	Geen onderwijs volgend	625 404	40,05	116 368	44,53
	Inlichting onbekend	2 564	0,16	866	0,33
	Totaal	1 561 981	100,00	261 313	100,00
			17,42	29,74	
Bevolking van 14 jaar en ouder	Onderwijs volgend	736 596	9,94	87 978	14,26
	Geen onderwijs volgend	6 638 937	89,62	517 907	83,90
	Inlichting onbekend	32 556	0,54	11 379	1,84
	Totaal	7 408 089	100,00	617 264	100,00
			82,58	70,26	
Totale bevolking	Onderwijs volgend	1 670 609	18,63	232 057	26,42
	Geen onderwijs volgend	7 264 341	80,98	634 275	72,19
	Inlichting onbekend	35 120	0,39	12 245	1,39
	Totaal	8 970 070	100,00	878 577	100,00
			100,00	100,00	

Bron: N.I.S. - Volkstelling 1981 (tabel 00.20 A en B).

Zo wij nu de bevolking van 14 jaar en ouder die geen onderwijs meer volgt, van nader bekijken (tabel 3), dan stellen wij vast dat:

1. 8,3% vreemdelingen nooit geen onderwijs gevolgd heeft. Bij de Belgen is dit voor 1,5% het geval.
2. bij wie nog na hun 14 jaar onderwijs gevolgd hebben, vreemdelingen doorgaans - in vergelijking met de Belgen -

vroeger hun studies beëindigd hebben. 50,5% studeerde niet verder dan hun 14 jaar (voor de Belgen is dit voor 42,9% het geval).

3. in de categorie "25 jaar en ouder" een licht overwicht van vreemdelingen te noteren valt. Dit fenomeen is ondermeer te verklaren door de aanwezigheid van buitenlandse universitaires. Hierop komen wij nog later terug.

Tabel 3.- BEVOLKING VAN 14 JAAR EN OUDER DIE GEEN ONDERWIJS MET VOLLEDIG LEERPLAN MEER VOLGT NAAR DE LEEFTIJD TOT WAAROP EEN ONDERWIJS WERD GEVOLGD

	Belgen		Vreemdelingen	
	Absolute cijfers	Relatieve cijfers	Absolute cijfers	Relatieve cijfers
Totaal	6 638 937	100,0	517 907	100,0
Geen onderwijs gevolgd	100 916	1,5	43 000	8,3
Leeftijd onbekend	345 619	5,2	82 463	15,9
Leeftijd bekend	6 192 402	93,3	392 444	75,8
Leeftijd bekend totaal	6 192 402	100,0	392 444	100,0
14 jaar en jonger	2 654 327	42,9	198 336	50,5
15 jaar	395 404	6,4	24 279	6,2
16 jaar	799 744	12,9	44 075	11,2
17 jaar	420 553	6,8	24 981	6,4
18 jaar	813 666	13,1	42 313	10,8
19 of 20 jaar	521 472	8,4	25 926	6,6
21 of 22 jaar	326 381	5,3	13 663	3,5
23 of 24 jaar	156 400	2,5	8 472	2,2
25 jaar en ouder	104 455	1,7	10 399	2,6

Bron: N.I.S. - Volkstelling 1981 (tabel 00.23 A en B).

Tabel 4.- BEVOLKING DIE ONDERWIJS MET VOLLEDIG LEERPLAN VOLGT (NAAR GESLACHT EN AARD VAN GEVOLGD ONDERWIJS)

- Absolute cijfers -

	Belgen	Vreemdelingen	Belgen	Vreemdelingen	Belgen	Vreemdelingen
	Mannen		Vrouwen		Mannen + Vrouwen	
LAGER ONDERWIJS	388 448	64 794	365 804	60 928	754 252	125 722
MIDDELBAAR						
Algemeen	189 537	17 974	208 614	20 705	398 151	38 679
Technisch	119 298	14 184	75 462	6 760	194 760	20 944
Beroeps	48 683	7 307	65 496	9 827	114 179	17 134
Kunst	2 693	289	4 386	431	7 079	720
Buitengewoon	8 671	1 194	7 062	948	15 733	2 142
Totaal	368 882	40 948	360 390	38 671	729 272	79 619
HOGER						
Pedagogisch korte type (normaal)	7 349	425	16 277	607	23 626	1 032
Niet-universitair	29 956	3 646	36 245	2 395	66 201	6 041
Universitair	54 433	9 831	33 255	3 862	87 688	13 693
Totaal	91 738	13 902	85 777	6 864	177 515	20 766
Onbekend onderwijs	4 790	3 484	4 861	2 466	9 570	5 950
Algemeen totaal	853 858	123 128	816 751	108 929	1 670 609	232 057

Bron: N.I.S. - Volkstelling 1981 (tabel 00.21 A en B).

**Tabel 4.- BEVOLKING DIE ONDERWIJS MET VOLLEDIG LEERPLAN VOLGT
(NAAR GESLACHT EN AARD VAN GEVOLGD ONDERWIJS)**

- Relatieve cijfers -

	Belgen	Vreemdelingen	Belgen	Vreemdelingen	Belgen	Vreemdelingen
	Mannen		Vrouwen		Mannen + Vrouwen	
LAGER ONDERWIJS	45,49	52,62	44,79	55,93	45,15	54,18
MIDDELBAAR						
Algemeen	22,20	14,60	25,54	19,01	23,83	16,67
Technisch	13,97	11,52	9,24	6,21	11,66	9,03
Beroeps	5,70	5,93	8,02	9,02	6,83	7,38
Kunst	0,30	0,23	0,54	0,40	0,42	0,31
Buitengewoon	1,01	0,97	0,78	0,87	0,91	0,92
Totaal	43,28	33,26	44,12	35,50	43,65	34,31
HOGER						
Pedagogisch korte type (normaal)	0,86	0,35	1,99	0,56	1,41	0,44
Niet-universitair	3,51	2,96	4,44	2,20	3,96	2,60
Universitair	6,38	7,98	4,07	3,55	5,26	5,90
Totaal	10,75	11,29	10,50	6,30	10,63	8,95
Onbekend onderwijs	0,58	2,83	0,59	2,26	0,57	2,56
Algemeen totaal	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Bron: N.I.S. - Volkstelling 1981 (tabel 00.21 A en B).

2.2 Onderwijskeuze en -richting

Richten wij ons nu naar de bevolking die op 31 maart 1981 nog steeds onderwijs met volledig leerplan volgt, dan valt er het volgende op te merken (tabel 4):

1. een proportionele hogere participatie van vreemdelingen aan het lager onderwijs. Zoals vroeger reeds opgemerkt is dit in hoofdzaak aan de jongere leeftijdsstructuur van die bevolking te wijten. De participatie van de vreemdelingen meisjes (55,93%) overschrijdt die van de vreemdelingen jongens (52,62%).

2. wat het middelbaar onderwijs betreft blijft men een lagere participatie van de vreemdelingenbevolking waarnemen. Op 100 vreemdelingen die onderwijs met volledig leerplan volgen zijn er 34% in het middelbaar onderwijs. Voor de Belgische bevolking volgt 43% dit type onderwijs. Belangrijk is ook de verspreiding naar de richting waar onderwijs gevolgd wordt. De studiekeuze van de vreemdelingen wijkt vaak af van die van de Belgen.

Tabel 5.- BELGISCHE EN BUITENLANDSE BEVOLKING DIE MIDDELBAAR ONDERWIJS VOLGEN NAAR GESLACHT EN STUDIERICHTING (in %)

STUDIERICHTING	Mannen		Vrouwen	
	Belgen	Vreemdelingen	Belgen	Vreemdelingen
Algemeen	51,4	43,9	57,9	53,5
Technisch	32,3	34,7	20,9	17,5
Beroeps	13,2	17,8	18,2	25,4
Kunst	0,7	0,7	1,2	1,1
Buitengewoon	2,4	2,9	1,8	2,5
Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0
Absolute cijfers	368 882	40 948	360 390	38 671

Bron: N.I.S. - Volkstelling 1981. Eigen berekeningen (tabel 00 21 A en B).

Vreemdelingen treft men in het algemeen vormend onderwijs doorgaans minder aan. Voor de totale bevolking (M+V) volgt 54% deze richting; bij vreemdelingen slechts 48%. Maar deze studiekeuze is wel bij de meisjes -ook de vreemdelingen meisjes- overwegend. De voorkeur gaat vervolgens, naar het beroepsonderwijs bij vreemdelingen meisjes, naar het technisch onderwijs, voor de totale meisjesbevolking. Voor de jongens liggen de prioriteiten anders: eerst het technisch dan het beroepsonderwijs. Voor die beide richtingen zijn er procentueel meer vreemdelingen die zo'n keuze gemaakt hebben.

De studierichtingen die door de vreemdelingen gekozen worden wijken dus af van die van de totale bevolking. Een oriëntatie naar een kortere cyclus, toegespits op het beroepsleven en met mindere doorstromingsmogelijkheden naar het hoger onderwijs, blijken de keuze te zijn die de vreemdelingen in het onderwijs gemaakt hebben.

3. Wat het hoger onderwijs betreft is er bij de vreemdelingen een duidelijk overwicht van het universitair onderwijs.

Tabel 6.- BELGISCHE EN BUITENLANDSE BEVOLKING DIE HOGER ONDERWIJS VOLGEN NAAR GESLACHT EN STUDIERICHTING (in %).

STUDIERICHTING	Mannen		Vrouwen	
	Belgen	Vreemdelingen	Belgen	Vreemdelingen
Pedagogisch korte type	8,0	3,1	19,0	8,8
Niet universitair	32,7	26,2	42,2	34,9
Universitair	59,3	70,7	38,8	56,2
Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0
Absolute cijfers	91 738	13 902	85 777	6 864

Bron: N.I.S. - Volkstelling 1981 (tabel 00.21 A en B)

Voor de interpretatie van dit overzicht moet men een beroep doen op bijkomende gegevens. Het universitair onderwijs is o.m. het voorwerp van een specifiek overheidsbeleid dat op de vreemdelingen een duidelijk impact heeft (crf. het toekennen van beurzen aan buitenlanders). Volgens de Dienst voor Universitaire Statistiek waren de buitenlandse studenten uit de volgende landen afkomstig: Marokko (1.646), Nederland (1.036), Italië (722), Libanon (699), Duitsland (562), Frankrijk (540), Spanje (224) en Turkije (137) op een totaal van 12.791 buitenlandse studenten (1). Bovendien zouden die cijfers nog moeten uitgesplitst worden tussen de studenten die na hun studies in België zullen verblijven en diegenen die terug naar hun herkomstland zullen vertrekken. Tot die laatste categorie hoort o.m. een zeer belangrijk aantal Marokkaanse studenten. Hoe dan ook, men kan veronderstellen dat de doorstroming van de in België verblijvende vreemdelingen naar universitair onderwijs beperkt blijft.

Bijzonder beperkt is ook de doorstroming naar het pedagogisch onderwijs van het korte type (normaalschool). Vreemdelingen mannen en vrouwen tellen hier slechts

1.032 studenten of amper 4,18% van die onderwijsgroep. (In niet universitair hoger onderwijs telt men 8,36% vreemdelingen en in het universitair onderwijs 13%). De duidelijke ondervetegenwoordiging van vreemdelingen in dat soort onderwijs dat normaliter personeel voor het lager en middelbaar onderwijs vormt is de weerspiegeling van de ontoegankelijkheid van het onderwijsberoep voor vreemdelingen. Dit beroep is enkel aan Belgen voorbehouden.

2.3. Onderwijsresultaten

De volkstelling geeft ons enkel informatie over het diploma, getuigschrift of brevet dat in België behaald werd. Over de in het buitenland verworven diploma's hebben wij geen weet, wat een onderschatting van de behaalde kwalificaties voor de vreemdelingen uiteraard voor gevolg heeft. Maar als wij rekening houden met de (reeds vroeger vastgestelde) langere sedentarisatie (tabel 1), dan zouden wij ook kunnen veronderstellen dat zij hier enige schoolse opleiding konden genieten. Welnu dit blijkt niet het geval te zijn. Twee op drie vreemdelingen (65,69%) beschikken over geen enkel Belgisch diploma, getuigschrift of brevet (tabel 7).

Tabel 7.- BEVOLKING VAN 14 JAAR EN OUDER DIE GEEN ONDERWIJS MET VOLLEDIG LEERPLAN MEER VOLGT NAAR GESLACHT EN ONDERWIJSNIVEAU.

- Absolute cijfers -

	Belgen	Vreemdelingen	Belgen	Vreemdelingen	Belgen	Vreemdelingen
	Mannen		Vrouwen		Mannen + Vrouwen	
Lager onderwijs	666 887	31 941	824 534	23 146	1 491 421	55 087
Lager middelbaar	729 544	34 761	681 790	22 146	1 411 334	36 907
Hoger middelbaar	516 815	20 948	456 084	12 655	972 899	33 603
Pedagogisch korte type (normaal)	67 923	349	159 357	648	227 280	997
Bedienaar van de eredienst	8 428	332	487	28	8 915	360
Niet-universitair	106 258	2 759	110 025	1 587	216 283	4 346
Universitair en gelijkgestelden	167 686	3 323	55 742	785	223 428	4 108
Onderwijsniveau onbekend	1 953	309	1 896	173	3 849	482
Totaal	2 265 494	94 722	2 289 915	61 168	4 555 409	155 890
Geen Belgisch diploma of getuigschrift	831 243	182 717	1 159 045	157 483	1 990 288	340 200
Niveau van opleiding onbekend	42 133	11 953	51 107	9 864	93 240	21 817
Algemeen totaal	3 138 870	289 392	3 500 067	228 515	6 638 937	517 907

Bron: N.I.S. - Volkstelling 1981 (tabel 00.22 A en B).

(1) Dienst voor Universitaire Statistiek, Jaarverslag 1981, Universitaire Stichting, Brussel, pp. 197-237.

Tabel 7.- BEVOLKING VAN 14 JAAR EN OUDER DIE GEEN ONDERWIJS MET VOLLEDIG LEERPLAN MEER VOLGT NAAR GESLACHT EN ONDERWIJSNIVEAU.

- Relatieve cijfers -

	Belgen	Vreemdelingen	Belgen	Vreemdelingen	Belgen	Vreemdelingen
	Mannen		Vrouwen		Mannen + Vrouwen	
Lager onderwijs	21,31	11,04	23,56	10,13	22,46	10,64
Lager middelbaar	23,24	12,01	19,48	9,69	21,26	10,99
Hoger middelbaar	16,47	7,24	13,03	5,54	14,65	6,49
Pedagogisch korte type (normaal)	2,16	0,12	4,55	0,28	3,42	0,19
Bedienaar van de eredienst	0,27	0,11	0,01	0,01	0,13	0,07
Niet-universitair	3,38	0,95	3,14	0,69	3,26	0,84
Universitairen en gelijkgestelden	5,34	1,15	1,59	0,34	3,37	0,79
Onderwijsniveau onbekend	0,06	0,11	0,05	0,08	0,06	0,09
Totaal	72,18	32,73	65,43	26,77	68,62	30,10
Geen Belgisch diploma of getuigschrift	26,48	63,14	33,11	68,92	29,98	65,69
Niveau van opleiding onbekend	1,34	4,13	1,46	4,32	1,40	4,21
Algemeen totaal	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Bron: N.I.S. - Volkstelling 1981 (tabel 00.22 A en B).

Wanneer vreemdelingen dan wel over zo'n document beschikken dan is het voornamelijk een van het lager onderwijs of van het lager middelbaar onderwijs.

Tabel 8.- BEVOLKING VAN 14 JAAR EN OUDER, HOUDER VAN EEN DIPLOMA, GETUIGSCHRIFT OF BREVET AFGELEVERD IN BELGIE NAAR GESLACHT EN ONDERWIJSNIVEAU (in %)

	Mannen		Vrouwen	
	Belgen	Vreemdelingen	Belgen	Vreemdelingen
Lager onderwijs	29,4	33,7	36,0	37,8
Lager middelbaar	32,2	36,7	29,8	36,2
Hoger middelbaar	22,8	22,1	19,9	20,7
Pedagogisch (korte) type	3,0	0,4	6,9	1,1
Bedienaar eredienst	0,4	0,3	0,02	0,04
Andere niet universitair hoger	4,7	2,9	4,8	2,6
Universitair en gelijkgestelden	7,4	3,5	2,4	1,3
Niveau onbekend	0,1	0,3	0,1	0,3
Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0
Absolute cijfers	2 265 494	94 722	2 289 915	61 168

Bron: N.I.S. - Volkstelling 1981. Eigen berekeningen (tabel 00.22 A en B).

Bij de gediplomeerden van het hoger onderwijs is de ondervetgenwoordiging van vreemdelingen duidelijk. Op 100 vreemde mannen met diploma telt 3,5 universitaire; op 100 vreemde vrouwen, 1,3.

De cijfers staan enigzins haaks op die van tabel 6 waar de hogere participatie van vreemdelingen aan het hoger onderwijs vastgesteld werd. Zij bevestigen nochtans onze stelling dat het merendeel van deze studenten voor hun universitaire studies in België niet verbleven (maar enkel voor hun universitaire studies naar België overgekomen zijn). Voor de buitenlanders die hier geboren zijn of in België regelmatig verblijven is de toegang tot het universitair onderwijs uitzonderlijk beperkt.

2.4. Besluit

Uit de analyse van al deze gegevens kan het volgend profiel afgeleid worden:

1. 66% van de vreemdelingenbevolking die geen onderwijs meer volgt, beschikt niet over een in België afgeleverd diploma, getuigenschrift of brevet. Wanneer vreemdelingen er toch één bekomen hebben, is het één van lager onderwijsniveau: lager onderwijs (10%), lager middelbaar onderwijs (10%).

2. De onderwijsparticipatie van vreemdelingen is, wat het lager onderwijs betreft, even hoog als die van de totale bevolking. Boven de 14 jaar blijft de onderwijsparticipatie hoog.
3. Wat de studierichtingen betreft zijn er twee tendenzen waar te nemen: een hoge aanwezigheid in het algemeen vormend onderwijs en in het technisch onderwijs (vreemde jongens) en in het beroepsonderwijs (vreemde meisjes). In het hoger onderwijs vindt men relatief meer vreemdelingen in het universitair onderwijs en zeer weinig in het pedagogisch onderwijs van het korte type.

3. DE WERKGELEGENHEID

De beschikbare statistische gegevens stellen ons in de mogelijkheid om van de werkgelegenheid van de vreemdelingenbevolking de volgende verdelingen te geven:

- de activiteitsgraad;
- de beroepen, functies en statuten;
- de bedrijfstakken en sectoren.

3.1. Activiteitsgraad van de vreemdelingen

In tabel 9 wordt de verdeling van de Belgische en buitenlandse bevolking volgens de staat van werkzaamheid voorgesteld. Bij het overlopen van deze cijfers kunnen wij het volgende vaststellen:

Tabel 9.- BELGEN EN VREEMDELINGEN NAAR STAAT VAN WERKZAAMHEID

	Belgische bevolking		Vreemdelingen	
	Absolute cijfers	Relatieve cijfers	Absolute cijfers	Relatieve cijfers
Beroepsbevolking				
werkende	3 266 707	36,4	252 363	28,7
niet werkenden - werkzoekenden	364 379	4,1	59 837	6,8
- dienstplichtigen	27 988	0,3	569	0,1
Totaal	3 659 074	40,8	312 769	35,6
Bevolking zonder beroep				
jonger dan 14 jaar	1 561 981	17,4	261 313	29,7
studenten 14 jaar en ouder	734 149	8,2	87 503	10,0
verzorgt eigen huishouden	1 248 416	13,9	101 016	11,5
op rust -bruggensioen	1 479 252	16,5	62 542	7,1
andere redenen	213 990	2,4	27 542	3,1
Totaal	5 237 788	58,4	539 916	61,5
Staat van werkzaamheid onbekend	73 208	0,8	25 892	2,9
Totale bevolking	8 970 070	100,0	878 577	100,0

Bron: N.I.S. - Volkstelling 1981 (tabel 00.51 A en B).

- a. Er is een behoorlijk aantal vreemdelingen, waarvan wij niet weten of zij werkzaam zijn of niet (3%). Voor de Belgen bestaat deze onnauwkeurigheid slechts in een klein aantal gevallen (0,8%).
- b. De beroepsbevolking onder de vreemdelingen en Belgen is nagenoeg gelijk (35,6% ten opzichte van 40,8% bij de Belgische bevolking). Het procentueel aantal actieve vreemdelingen is sinds 1970 (volkstelling) nagenoeg constant gebleven (36,8%).
- c. De niet-werkende werkzoekende vreemdelingen zijn sinds 1970 gestegen: van 1,3% (van de totale vreemdelingenbevolking) tot 7% in 1981. De Belgische bevolking telt slechts 4% werkzoekenden.
- d. Onder de niet actieve bevolking is er (in vergelijking met de Belgische bevolking) bij de vreemdelingen een duidelijke oververtegenwoordiging van de jongeren en van de studenten en een ondervertegenwoordiging van de gepensioneerden. De werkgelegenheidsparticipatie van de vreemdelingen is dus om twee redenen kleiner dan die van de Belgen: een lagere activiteitsgraad (-5%) en een hogere werkloosheid (+2%). Zo is er onder de Belgische bevolking 36,4% actieve werkenden; onder de vreemdelingen slechts 28,7%. Naar geslacht en land van herkomst is de omvang van de beroepsbevolking ook verschillend.

Tabel 10.- OMVANG VAN DE BEROEPSBEVOLKING (WERKENDE, WERKZOEKENDE EN MILICIENS) NAAR GESLACHT EN NATIONALITEITSLAND (IN % VAN DE TOTALE BEVOLKING)

NATIONALITEITSLAND	Mannen	Vrouwen
België	53,40	28,90
Vreemdelingen (Totaal)	46,48	22,53
EEG-landen (Totaal)	49,92	26,23
Italië	48,22	26,94
Spanje	54,57	33,48
Marokko	38,32	10,25
Turkije	39,72	13,20
Verenigde Staten van Amerika	40,10	11,52
Japan	57,31	6,29

Bron: N.I.S. - Volkstelling 1981 (tabel 02.02 C).

Mannen oefenen vaker dan vrouwen een beroep uit. Deze vaststelling geldt zowel voor de Belgen als voor de vreemdelingen (m.u.v. Spanje). Zij die afkomstig zijn uit de EEG-landen hebben

vaker een beroep dan zij die niet uit een EEG-land komen (m.u.v. Japan). Marokkaanse en Turkse vrouwen hebben een zeer lage participatiegraad; Spaanse vrouwen daarentegen oefenen vaak een beroep uit.

3.2. Beroepsstatuut van de werkende beroepsbevolking

Een vergelijking tussen de Belgische en de vreemde actieve beroepsbevolking vertoont de volgende figuur.

Tabel 11.- BELGISCHE EN VREEMDE WERKENDE BEROEPSBEVOLKING NAAR BEROEPSSTATUUT (in %)

BEROEPSSTATUUT	Belgen	Vreemdelingen
Werkgevers	3,7	3,0
Zelfstandigen	10,3	7,1
Werkgevers in dienstverband	0,8	1,5
Weddetrekkenden -		
Openbare Diensten	26,8	8,0
Bedienden (Privé onderneming)	23,5	18,8
Arbeiders (Privé onderneming)	31,3	57,6
Leerjongens/meisjes	0,6	1,0
Helpers	2,4	1,5
Beroep onbekend	0,5	1,5
Totaal	100,0	100,0
Absolute cijfers	3 266 707	252 363

Bron: N.I.S. - Volkstelling 1981 (tabel 03.02. T en 02.09 A).

Vreemdelingen zijn overwegend arbeiders in private ondernemingen. Zij hebben slechts een heel beperkte toegang tot de openbare diensten. In deze sector werkt nochtans een Belg op vier. Buitenlanders genieten tenslotte ook minder dan de Belgen het statuut van bediende en van zelfstandige.

3.2.1. Vreemde mannen

Als wij het beroepsstatuut nog verder uitsplitsen bekomt men het volgend beeld (voor de mannen uitsluitend).

Tabel 12.- BELGISCHE EN VREEMDE MANNELIJKE WERKENDE BEROEPSBEVOLKING NAAR SOCIO-ECONOMISCHE GROEPEN (in %).

SOCIO-ECONOMISCHE GROEPEN	Belgen	Vreemdelingen
1. Zelfstandigen en werkgevers in de landbouw	3,2	0,4
2. Zelfstandigen en werkgevers in de ambacht en nijverheid	3,3	1,8
3. Zelfstandigen en werkgevers in de handel en vervoerdienst	2,8	7,1
4. Vrije beroepen	2,2	1,0
5. Werkgevers met arbeidscontract	1,0	1,8
6. Hogere kaders - Privé sector	5,1	4,7
7. Bedienden - Privé sector	13,5	10,5
8. Totaal (5+6+7) Bedienden en kaders - Privé sector	19,6	17,0
9. Overheidsambtenaren	5,9	2,5
10. Onderwijs - militairen - politie	11,0	2,4
11. Overige werknemers - openbare diensten	8,0	1,5
12. Totaal (9+10+11) Werknemers - openbare diensten	25,0	6,4
13. Landbouwarbeiders en helpers	0,6	0,3
14. Meestergasten	2,2	2,0
15. Geschoolde arbeiders	31,1	51,9
16. Handlangers	3,5	7,6
17. Leerjongens	0,6	0,9
18. Overige helpers	0,6	0,6
19. Onbekend	0,9	2,9
Totaal	100,0	100,0
Absolute cijfers	2 138 316	189 692

Bron: N.I.S. - Volkstelling 1981. (Eigen berekeningen op basis van tabel 02.01 F1).

Hier opnieuw stelt men vast dat buitenlandse mannen:

- a. Geen toegang hebben tot, of kwasi uitgesloten zijn uit, de meeste overheidsfuncties (het onderwijs inbegrepen).
- b. Wanneer zij een statuut van zelfstandige of van werkgever genieten, het voor een merendeel om handelaars gaat. Vrije beroepen of zelfstandigen (en werkgevers) in ambachten en nijverheid beperkt zich tot enkele procenten.
- c. De meesten (60%) ongeschoolde of geschoolde arbeiders zijn.

- d. 19% onder hen er toch in slagen om meestergast, bediende of kader te worden (voor de Belgen is dit 21,8%).

Nu rijst de vraag of het arbeidsstatuut ook bij de jongere vreemdelingen blijft domineren en of er zich sinds de volkstelling van 1970 verschuivingen onder de socio-economische groepen hebben voorgedaan?

Wij beperken ons tot de socio-economische groepen waar tussen 1970 en 1981 een verschuiving van minstens 1% voorkomt.

Tabel 13.- VREEMDELINGEN NAAR SOCIO-ECONOMISCHE GROEP IN 1970 EN 1981 (VERSHUIVING VAN MINSTENS 1% - MANNELIJKE BEVOLKING)

SOCIO- ECONOMISCHE GROEPEN	1970	1981
	Relatieve cijfers	Relatieve cijfers
Zelfstandigen en werkgevers in handel en vervoerdiensten	4,49	7,08
Hoger kaderpersoneel	4,96	6,29
Overige bedienden	10,63	12,59
Geschoolde, halfgeschoolde, gespecialiseerde arbeiders en handlangers	70,75	61,84
Andere	9,17	12,20
Totaal	100,00	100,00
Absolute cijfers	186 698	189 692

Voor een beroepsbevolking die tussen 1970 en 1981 met 1,6% gegroeid is, zien wij dat het procentueel aantal arbeiders met ongeveer 10% gedaald is; daarentegen is het aantal vreemde bedienden, kaders en handelaars gestegen; de verhoudingen bij de overige socio-economische groepen blijven gelijk. Een zekere promotie kan dus vastgesteld worden. Hierbij moet dan nog de vraag gesteld worden of deze opwaartse mobiliteit hoofdzakelijk binnen één en dezelfde generatie of tussen opeenvolgende generaties plaatsgrijpt.

Volgens leeftijdsgroep kan voor de vier voornoemde socio-economische groepen de volgende verdeling genoteerd worden.

Bron: N.I.S. - Volkstelling 1970 en 1981. Eigen berekeningen.

Tabel 14.- VREEMDELINGEN (MANNEN) NAAR LEEFTIJDGROEP EN SOCIO-ECONOMISCHE POSITIE IN 1970 EN 1981 (in %).

LEEFTIJDGROEPEN	Zelfstandigen en werkgevers handel en vervoer		Hoger kaderpersoneel		Bedienden		(On)geschoolden arbeiders en handlangers	
	1970	1981	1970	1981	1970	1981	1970	1981
15-19	0,1	0,6	-	-	5,0	4,9	91,7	88,0
20-24	1,6	3,0	1,4	1,3	12,6	11,3	78,9	77,3
25-29	3,5	5,7	4,8	4,2	14,2	13,9	69,7	66,4
30-34	3,5	7,5	5,4	6,6	10,6	14,7	72,1	58,9
35-39	4,1	9,0	6,0	8,9	8,9	13,8	72,3	53,9
40-44	4,9	8,1	6,3	8,2	8,5	11,2	69,9	58,5
45-49	5,6	7,7	6,7	8,1	10,0	10,0	65,8	60,6
50-54	7,8	8,6	7,6	8,5	11,0	11,0	60,1	56,6
55-59	9,5	10,8	6,5	10,4	11,6	16,1	55,5	44,1
60 en ouder	19,4	20,6	6,5	12,4	14,2	15,7	36,1	21,7
Totaal	4,4	7,0	4,9	6,3	10,6	12,6	70,7	61,8

Bron: N.I.S. - Volkstelling 1970 en 1981. (Eigen berekeningen op basis van tabel 02.01 F1M).

Of het nu in 1970 of elf jaar later is, de jongere vreemdelingen zijn en blijven voor het merendeel arbeiders. Bij oudere leeftijdsgroepen daalt het procentueel aantal arbeiders ten voordele van de zelfstandigen, de werkgevers in handel en vervoerdiensten en de bedienden.

De spreiding van de socio-economische posities door vreemdelingen ingenomen toont in 1970 en 1981 een gelijkaardig profiel. Bij de volkstelling van 1981 ziet men nochtans dat vanaf dertig jaar vreemdelingen vlugger het arbeidersstatuut verlaten.

3.2.2. Vreemde vrouwen

Buitenlandse vrouwen vertegenwoordigen 25% van de totale werkende vreemdelingenbevolking. Bij hen ook overweegt het arbeidersstatuut. Verhoudingsgewijze treft men bij hen nochtans meer bedienden (prive sector) aan, terwijl zij relatief ook meer toegang hebben tot de openbare diensten (vnl. als onderwijzend personeel, kantoorbediende, dienstbode of horeca personeel).

Tabel 15.- WERKENDE BEROEPSBEVOLKING VAN VREEMDE NATIONALITEIT NAAR GESLACHT EN POSITIE IN HET BEDRIJF (in %)

POSITIE IN HET BEDRIJF	Mannen	Vrouwen
Zelfstandigen of werkgevers	10,4	9,0
Werknemers - openbare diensten	6,5	12,8
Bedienden - privé sector	18,0	27,4
Arbeiders - privé sector	63,0	45,6
Helpers	0,7	3,8
Onbekend	1,4	1,4
Totaal	100,0	100,0
Absolute cijfers	189 692	62 671

Bron: N.I.S. - Volkstelling 1981 (Eigen berekeningen op basis van tabel 02.01 F1M en V).

Wat de openbare diensten betreft (waar in 1981, 12.266 vreemde mannen en 7.996 vreemde vrouwen werkzaam waren) moeten wij vaststellen dat die functies in hoofdzaak door de onderdanen van EEG-landen ingenomen worden.

Tabel 16.- WERKENDE VREEMDE BEVOLKING IN DE OPENBARE DIENSTEN NAAR GESLACHT EN NATIONALITEITSLAND (in %)

NATIONALITEITSLAND	Mannen	Vrouwen
Landen van de EEG	71,0	80,0
Italië	20,2	21,2
Spanje	3,0	4,6
Turkije	2,2	0,9
Verenigde Staten van Amerika	2,8	2,9
Marokko	6,5	1,8
Andere	0,0	0,0
Totaal	100,0	100,0
Absolute cijfers	12 266	7 996

Bron: N.I.S. - Volkstelling 1981. Eigen berekeningen (tabel 02.04 B tot Q).

De onderdanen van de EEG-landen vertegenwoordigen 66% van de actieve buitenlandse mannen en 70% van de actieve buitenlandse vrouwen. In de openbare diensten hebben zij een hogere participatie, respectievelijk 71% en 80%.

3.3. Functies en beroepsklassen

De volkstelling geeft ons ook een uitgebreide uitsplitsing naar beroepsklasse, -groep en subgroep.

Om een overzichtelijk beeld van de verschillende beroepen die door vreemdelingen uitgeoefend worden te bekomen, hebben wij de populatie eerst opgedeeld naar geslacht (M/V) en vervolgens naar socio-economische groep (bedienden/arbeiders); tenslotte hebben wij slechts die beroepsgroep overgehouden waar tenminste 1% van de actieve werkende vreemdelingen terug te vinden was.

Tabel 17 geeft de opdeling voor de bedienden; tabel 18 voor de arbeiders.

Bij de mannelijke bedienden (tabel 17) telt men verhoudingsgewijze een zeer hoog aantal directeurs, hoger kaderpersoneel en (algemene) kantoorbedienden. Meer dan 70% van hen zijn uit een EEG-land afkomstig. Verkopers, winkelbedienden, handelsreizigers en vertegenwoordigers is een beroepsklasse waar ruim 10% van de buitenlandse bedienden actief zijn.

Bij de vrouwelijke vreemde bedienden werken de meesten als kantoorbedienden (42%), verkopers en winkeliers (17%) en boekhouders, kassiers (10%). 80% van hen zijn uit een EEG-land afkomstig.

Opmerkelijk is ook de doorbraak van buitenlandse vrouwen in de medische sector (artsen, paramedici, verpleegsters) waar 8,94% actief zijn (waarvan 72% uit een EEG-land afkomstig).

Met uitzondering van de hoge directeurs, kaderpersoneel en de verschillende vrije beroepen (architecten, ingenieurs, artsen, artiesten, enz) blijkt het merendeel van de door vreemdelingen beklede beroepen, een gering kwalificatieniveau te bevatten. Kantoorbedienden, verkopers, winkelbedienden, trambestuurders, chauffeurs, e.d. hebben doorgaans geen diepgaande opleiding gevolgd.

De buitenlandse (mannelijke) arbeiders werken meestal als metaalarbeiders (bankwerkers, gereedschapmakers, loodgieters, lassers, plaatbewerkers), losse arbeiders (laders, handlangers), bouwvakarbeiders, mijnwerkers of hoogovenarbeiders (walsers en draadtrenners). In die vier beroepsklassen (samen) werken zo 57% van hen. Verder werken er duizenden als huishoudelijk, hotel-keukenpersoneel, electriciens, machinisten, stokers, chauffeurs, timmerlieden, enz.

De buitenlandse arbeidsters treffen wij voornamelijk in de categorie huishoudelijk, hotel-keukenpersoneel (42%), kleermaaksters (9%), handlangers, e.d. (6%) metaalarbeidsters (5%) of in een beroep in persoonsdienst (5,7%).

Tabel 17.- WERKENDE VREEMDE BEROEPSBEVOLKING (BEDIENDEN) NAAR GESLACHT EN BEROEPSKLASSE (PRIVATE SECTOR)

BEROEPSKLASSE	Mannen	
	Absolute cijfers	Relatieve cijfers
Totaal	34 083	100,00
11 Directeur, hoger kaderpersoneel in private sector	8 244	24,19
21 Kantoorbedienden (m.u.v. boekhouders, kassiers, typisten)	7 919	23,23
08 Tekenaars en middelbare technici	2 701	7,92
09 Andere wetenschappelijke of vrije beroepen	2 138	6,27
33 Verkopers, winkelbedienden e.d.	1 931	5,67
32 Handelsreizigers en vertegenwoordigers	1 689	4,96
00 Architecten, ingenieurs, technisch ingenieur	1 574	4,62
70 Meestergasten (productie en bouwbedrijven)	1 471	4,32
20 Boekhouders en kassiers	905	2,66
77 Elektriciens, Elektronicus (productie en bouw)	687	2,02
07 Artiesten, schrijvers, journalisten	682	2,00
63 Trambestuurders, chauffeurs	603	1,77
03 Artsen, tandartsen, apothekers, paramedici, verplegers	447	1,31
04 Onderwijzend personeel	351	1,03
31 Verzekeringsagenten, makelaars e.d.	349	1,02

Bron : N.I.S. - Volkstelling 1981. Eigen berekeningen (tabel 02.05 A).

Tabel 17.- WERKENDE VREEMDE BEROEPSBEVOLKING (BEDIENDEN) NAAR GESLACHT EN BEROEPSKLASSE (PRIVATE SECTOR)

BEROEPSKLASSE	Vrouwen	
	Absolute cijfers	Relatieve cijfers
Totaal	17 195	100,00
21 Kantoorbedienden (m.u.v. boekhouders, kassiers, typisten)	7 205	41,90
33 Verkopers en winkelbedienden	2 864	16,66
20 Boekhouders en kassiers	1 805	10,50
03 Artsen, tandartsen, apothekers, paramedici, verplegers	1 538	8,94
11 Directeurs, hoger kaderpersoneel in private sector	1 010	5,87
09 Andere wetenschappelijke of vrije beroepen	575	3,34
04 Onderwijzend personeel	378	2,20
91 Huishoudelijk, hotel- en keukenpersoneel (concierges ...)	315	1,83
07 Artiesten, schrijvers, journalisten	279	1,62
08 Tekenaars, middelbare technici	225	1,31

Bron : N.I.S. - Volkstelling 1981. Eigen berekeningen (tabel 02.05 A).

Tabel 18.- WERKENDE VREEMDE BEROEPSBEVOLKING (ARBEIDERS) NAAR GESLACHT EN BEROEPSKLASSE (PRIVATE SECTOR)

BEROEPSKLASSE	Mannen	
	Absolute cijfers	Relatieve cijfers
Totaal	119 572	100,00
76 Bankwerkers, gereedschapmakers, loodgieters, lassers, plaatwerkers	28 900	24,17
89 Laders, lossers, handlangers, havenarbeiders	13 820	11,56
80 Bouwvakarbeiders, metselaars, vloerleggers, plafoneerders	10 418	8,71
50 Mijnwerkers, groeuarbeiders	8 875	7,42
74 Hoogovenarbeiders, walsers, draadtrekkers	7 021	5,87
91 Huishoudelijk, hotel- en keukenpersoneel	6 373	5,32
77 Elektriciens, elektronicus (produktie en bouw)	5 918	4,95
63 Machinisten, stokers, bestuurders, chauffeurs	4 935	4,13
78 Timmerlieden, schrijnwerkers, houtbewerkers e.a.	4 020	3,36
88 Fabrieks-, kraan-, grondwerkmachines	3 520	2,94
83 Werkers in voeding en dranknijverheid (bakkers, beenhouwers)	3 457	2,89
82 Glas en aardewerkarbeiders	2 529	2,12
84 Werkers in scheikunde en papier	2 337	1,95
70 Meestergasten (produktie en bouwbedrijf)	2 323	1,94
79 Schilders (constructie en gebouw)	2 186	1,83
86 Vak- en fabrieksarbeiders n.e.g. (rubber, plastic, leer)	1 889	1,58
71 Spinners, wevers, breiers, ververs	1 788	1,50

Bron : N.I.S. - Volkstelling 1981. Eigen berekeningen (tabel 02.05 A).

Tabel 18.- WERKENDE VREEMDE BEROEPSBEVOLKING (ARBEIDERS) NAAR GESLACHT EN BEROEPSKLASSE (PRIVATE SECTOR)

BEROEPSKLASSE	Vrouwen	
	Absolute cijfers	Relatieve cijfers
Totaal	28 363	100,00
91 Huishoudelijk, hotel- en keukenpersoneel	12 087	42,61
72 Kleermakers, coupeurs, bontwerkers	2 582	8,89
89 Handlangers, laders, lossers, ...	1 814	6,40
76 Bankwerkers, gereedschaps, loodgieters, lassers, plaatwerkers	1 679	5,92
92 Beroep in persoonsdienst (kappers, wassers, persers)	1 622	5,72
33 Verkopers en winkelbedienden	1 273	4,49
71 Spinners, wevers, breiers, ververs	984	3,47
83 Werkers in voeding en drank (bakkers, beenhouwers)	875	3,09
87 Inpakkers, capsuleerders, etiketteerders	812	2,86
77 Elektriciens, elektronicus (produktie en bouw)	790	2,79
82 Glas en aardewerkarbeiders	569	2,01
84 Werk in scheikunde en papier	486	1,71
86 Vak- en fabrieksarbeiders n.e.g. (rubber, plastic, leer)	296	1,04

Bron : N.I.S. - Volkstelling 1981. Eigen berekeningen (tabel 02.05 A).

Verder gaat het om weinig of niet-geschoolde beroepen of om typische vrouwelijke jobs (koken, huishouden, naaien, e.d.).

Zowel bij de buitenlandse arbeiders als bij de buitenlandse arbeidsters vinden wij in de beroepsklassen de oorzaak en de aanleiding van de immigratie nog altijd terug. De recruitering van ongeschoolden voor zwaar, gevaarlijk, lastig of ongezonde arbeid (mijnen, hoogovens, bouw) of nog weinig betaalde en/of ongeschoolde arbeid (horeca, huishoudelijke diensten, e.d.). In de opsplitsing per sector vindt men deze situatie uiteraard terug.

3.4. Bedrijfssectoren

Sinds 1970 kunnen wij toch in de sectoriële werkgelegenheid van vreemdelingen enkele verschuivingen waarnemen (tabel 19).

Voor de mannen is er een groei in de handel, de horeca, de reparatiebedrijven en de diensten; een status quo in de winning en de verwerking van niet-energetische delfstoffen, de bouwnijverheid, transport en communicatie en een daling van de werkgelegenheid in de sector energie, waterhuishouding en in de metaalnijverheid. De verschuivingen zijn het grootst in de sector energie en water (daling) en handel, horeca en reparaties (stijging). Het is juist in deze sector dat men het grootst aantal buitenlandse actieve mannen aantreft. (Vervolgens de ertswinning, de metaalverwerking en de bouwnijverheid).

De buitenlandse vrouwen werken ook in groten getale in de dienstverlening (35%) en in de handel, horeca en reparaties (26,6%).

Tabel 19.- ACTIEVE VREEMDELINGENBEVOLKING NAAR BEDRIJFSSECTOR EN GESLACHT IN 1970 EN 1981

BEDRIJFSSECTOR (NACE 1981)	Mannen				Vrouwen			
	1970		1981		1970		1981	
	Absolute cijfers	Relatieve cijfers	Absolute cijfers	Relatieve cijfers	Absolute cijfers	Relatieve cijfers	Absolute cijfers	Relatieve cijfers
0. Landbouw - visserij - bosbouw	1 700	0,91	1 441	0,76	212	0,35	221	0,35
1. Energie en water	18 444	9,88	9 527	5,02	221	0,37	140	0,22
2. Ertswinning niet-energetische mineralen chemische industrie	29 341 3 694	15,72 1,98	27 206	14,34	2 536 950	4,22 1,58	2 201	3,51
3. Metaalverwerking - optische industrie	28 631	15,33	26 516	13,98	5 823	9,70	3 887	6,20
4. Nijverheid: overige	20 723	11,10	17 331	9,14	13 226	22,03	7 210	11,50
5. Bouwnijverheid	24 253	12,99	25 130	13,25	421	0,70	539	0,86
6. Handel, horeca, reparaties	24 962	13,37	35 002	18,45	12 347	20,57	16 695	26,64
7. Transport en communicatie	7 777	4,17	8 887	4,68	1 068	1,78	1 132	1,81
8. Kredietwezen - verzekeringen - diensten aan ondernemingen	3 997	2,12	7 554	3,98	1 891	3,15	3 660	5,84
9. Overige dienstverlening	13 744	7,35	19 365	10,21	17 967	29,90	22 048	35,18
10. Onvoldoende omschreven of onbekend	9 442	5,06	11 733	6,19	3 369	5,61	4 938	7,88
TOTAAL	186 698	100,00	189 692	100,00	60 031	100,00	62 671	100,00

Sinds de laatste volkstelling is er een groei in deze sectoren (dienstverlening, handel, horeca, enz.); een status quo in de landbouw, visserij, bosbouw, energie en water en ertswinning en een daling in de metaalbewerking en de overige nijverheid. De verdere ontwikkeling van de werkgelegenheid van vreemdelingen in de tertiaire sector is een duidelijk feit. Dit betekent echter niet dat aldaar de buitenlandse vrouwen arbeidsplaatsen met hogere kwalificaties gaan bezetten.

3.5. Besluit

1. Ondanks de achteruitgang van de globale werkgelegenheid sinds 1970 is het aantal werkende vreemdelingen (zowel de mannen als de vrouwen) gestegen (+1,6% voor de mannen; +4,4% voor de vrouwen). Hun arbeidsmarktparticipatie is dus (in absolute cijfers) sinds de economische crisis niet verminderd. Gemeten aan de totale vreemdelingenbevolking is hun activiteitsgraad nochtans zwakker dan die van de Belgische bevolking. Onder de vreemdelingen telt men relatief meer jongeren en studenten.
2. Maar de arbeidsmarktparticipatie van de vreemdelingen blijft de kenmerken van de vroegere arbeidersimmigratiefasen dragen. Het arbeidersstatuut domineert zowel in de industrie als in de diensten en dit zowel voor de oudere als voor de jongere vreemdelingen.
3. De laatste tien jaar hebben in de vreemdelingentewerkstelling merkwaardige verschuivingen plaatsgegrepen, en m.b. een verschuiving naar handel, horeca, reparaties en overige diensten. In de ontginnings- en verwerkende industrie loopt de tewerkstelling van vreemdelingen achteruit. Deze verschuiving gaat niet noodzakelijk gepaard met een verbetering van de arbeidsmarktpositie (beter socio-economisch statuut).
4. De openbare diensten blijven voor de vreemdelingen weinig toegankelijk en dan nog meestal voor EEG-onderdanen gereserveerd.

4. ALGEMEEN BESLUIT

Tot in de jaren '65, liep voor de vreemdelingen, de toegang tot de Belgische samenleving langs de fabriekspoort. Eens in het productieproces ingeschakeld, konden de migranten op andere goederen en diensten (zoals onderwijs, huisvesting, consumptie, enz.) een aanspraak maken. De arbeidsmarkt stond in voor de verdere integratie in de maatschappij.

Sindsdien grepen enkele belangrijke verschuivingen plaats. Nieuwe arbeidersimmigraties werden drastisch ingeperkt en sinds 1974 bleef de werkloosheid op een hoog peil stagneren. Wat zijn hiervan de gevolgen voor de bevolkingsstructuur en de werkgelegenheid van vreemdelingen? De analyse van de gegevens van de laatste volkstelling geeft hieromtrent enkele belangrijke vaststellingen:

1. Sinds 1970 is de bevolking van vreemde nationaliteit blijven groeien, niet door nieuwe immigraties, maar wel door een groot aantal geboorten. Sinds de laatste volkstelling is het aantal in België geboren vreemdelingen met 49% gestegen. De gemiddelde verblijfsduur overstijgt de 10 jaar. Alles wijst erop dat de definitieve vestiging in België van een belangrijk deel van de vreemdelingenbevolking een onomkeerbaar feit is geworden.
2. De impact van deze demografische ontwikkeling op het onderwijs is evident en zal in de toekomst nog groter worden. In 1981 beschikken twee vreemdelingen op drie over geen enkel diploma, getuigschrift of brevet afgeleverd in België. (Voor de Belgen is dit maar 1/3). Intussen is het aantal schoollopende jongeren gestegen en zal in de toekomst - gezien het hoog aantal nog niet schoolrijpe kinderen - nog blijven stijgen. Het onderwijs profileert zich nu als de toegangspoort tot de bredere samenleving. De wijze waarop het onderwijssysteem de socialisatie van de vreemdelingen in de Belgische maatschappij waarneemt, blijft desalniettemin onrustwekkend. De lage maatschappelijke positie van de buitenlandse ouders trekt zich in het onderwijs van de kinderen verder door. Het aantal buitenlandse kinderen die na hun veertien jaar onderwijs met volledig leerplan volgen, is geringer dan bij de Belgen. Bovendien is de studiekeuze veel meer op het technisch- en beroepsgericht.

De zich sedenterende migranten moeten dus geen al te hoge verwachtingen in de promoverende effecten van het onderwijs verwachten. Slechts één derde onder hen is er in geslaagd om met enig succes een (vaak minder waardig) diploma of getuigschrift te behalen.

3. Intussen is het aantal werkende vreemdelingen - de werkgelegenheids crisis ten spijt - blijven stijgen (zij het in zeer geringe mate: 1,6%); minder in de industrie, maar meer in de dienstensector. Hier ook wordt sinds 1970 weinig sociale vooruitgang geboekt. Het arbeidersstatuut blijft overwegen zowel in de industrie als in de diensten. Buitenlandse vrouwen bijvoorbeeld blijven als huishoudelijk, hotel-keukenpersoneel werken; de buitenlandse mannen als (geoefende) metaalarbeiders, handlangers, bouwvakkers, mijnwerkers en hoogovenarbeiders. De jongere buitenlanders volgen dezelfde sporen. Zij ook worden arbeiders of arbeidsters. Na verloop van tijd lukken er toch enkele als zelfstandige in de handel en vervoerdiensten te werken, of als kantoorbedienden, verkopers, winkelbedienden, verpleegsters, enz. Onder de vreemdelingen treft men ook hogere kaders, maar dan gaat het om buitenlanders van EEG-landen.

De werkgelegenheids crisis en het verdwijnen van duizende jobs hebben zo de arbeidsplaatsen die voor vreemdelingen bekleed worden niet massaal verminderd. Uit geringe verschuivingen die wij in de tewerkstellingsstructuur kunnen waarnemen, kan men toch moeilijk een socio-economische vooruitgang van deze bevolkingsgroep afleiden.

**RUIMTELIJKE SPREIDING VAN DE BUITENLANDERS EN VAN HUN
BELANGRIJKSTE DEMOGRAFISCHE KENMERKEN**

J.P. GRIMMEAU
Lector
Université Libre de Bruxelles

RUIMTELIJKE SPREIDING VAN DE BUITENLANDERS EN VAN HUN BELANGRIJKSTE DEMOGRAFISCHE KENMERKEN

J.P. GRIMMEAU
Lector
Université Libre de Bruxelles

Dit artikel onderzoekt achtereenvolgens de ruimtelijke spreiding van de buitenlanders en de ruimtelijke verschillen in de leeftijdsstructuren en de nationaliteit bij de telling van 1 maart 1981, alsmede de evolutie ervan tussen de telling van 31 december 1970 en die van 1 maart 1981. Het commentaar biedt een totaalbeeld voor heel het land. In een volgende monografie wordt dit commentaar uitgediept voor de Brusselse agglomeratie.

1. SPREIDING

Uit de kaarten (fig. 1 en 2) blijkt dat de buitenlandse bevolking sterk geconcentreerd is, zowel in absolute als in relatieve waarde: 32% van de buitenlanders wonen in het Brussels gewest en agglomeratie, 20% in de industriële agglomeraties van Henegouwen (Charleroi, La Louvière, Bergen-Borinage), 12% in de agglomeratie Luik, meer dan 5% in de industriële gemeenten van Limburg en in de agglomeratie Antwerpen. In al deze dichtbevolkte gebieden (behalve het laatste) zijn er 20% of meer buitenlanders in de bevolking. Ook in de grensgemeenten is de proportie buitenlanders groot (samen 8% van de buitenlanders in België), hoofdzakelijk nabij een aantal grote buitenlandse steden (Rijsel-Roubaix-Tourcoing, Eindhoven, Maastricht, Aken, Luxemburg). Hieruit kunnen drie fundamentele types van localisatie worden afgeleid: de steenkoolbassins in en buiten werking, de grote agglomeraties, de grenszones. Er is verder nog een buitenlandse aanwezigheid tussen de industriële agglomeraties van Henegouwen en Brussel, op de as van Samber en Maas tussen Charleroi en Luik, in en rond Verviers, in de Condroz, in de driehoek Antwerpen-Brussel-Gent, in de steden met een overwegende universitaire functie (Leuven en Ottignies-Louvain-la-Neuve) en langs de kust. Elders zijn het absoluut en het relatief aantal buitenlanders zeer zwak, hoewel er geen enkele gemeente zonder buitenlander is.

2. LEEFTIJDSTRUCTUREN

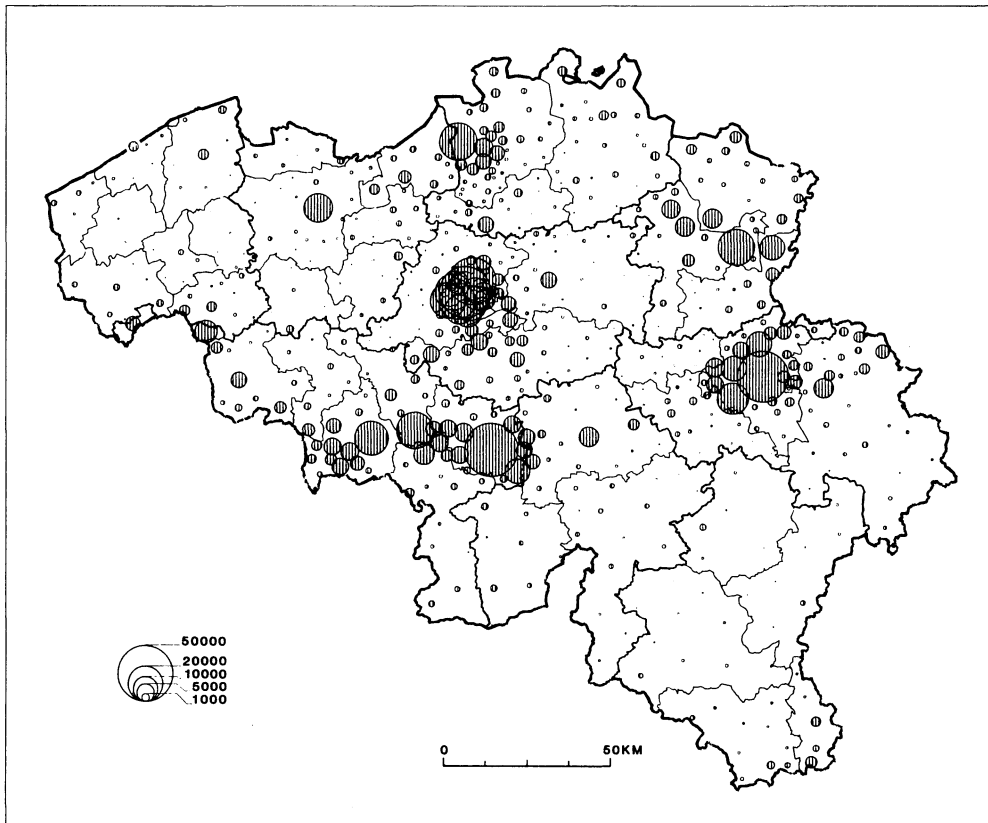
2.1. Vergelijking van de ruimtelijke spreiding van de leeftijdsklassen.

Eerder dan leeftijdspiramides van noodzakelijkerwijs heterogene supra-communale administratieve eenheden (bijvoorbeeld de arrondissementen) te vergelijken of per gemeente a priori gekozen en altijd aanvechtbare synthetische indicatoren in kaart te brengen, hebben wij er de voorkeur aan gegeven systematisch per gemeente de ruimtelijke spreiding van elke leeftijdsklasse te vergelijken, aan de hand van een beschrijvende statistische methode die geschikt is om grote cijfertabellen te verwerken: de principale-componentenanalyse (zie o.m. Dagnelie, 1975). Maar omdat in de vaak kleine populaties het toeval een invloed kan hebben op de verhoudingen tussen de verschillende leeftijdsklassen, hebben wij een variante van de principale-componentenanalyse gebruikt, die rekening houdt met het gewicht van de categorieën en van de waarnemingen; deze methode, die wij reeds elders hebben voorgesteld (J.P. Grimmeau, 1985 b) lijkt erg op de correspondentie-analyse (de twee methodes werden vergeleken in: F. Orban - Férauge en J.P. Grimmeau, 1985).

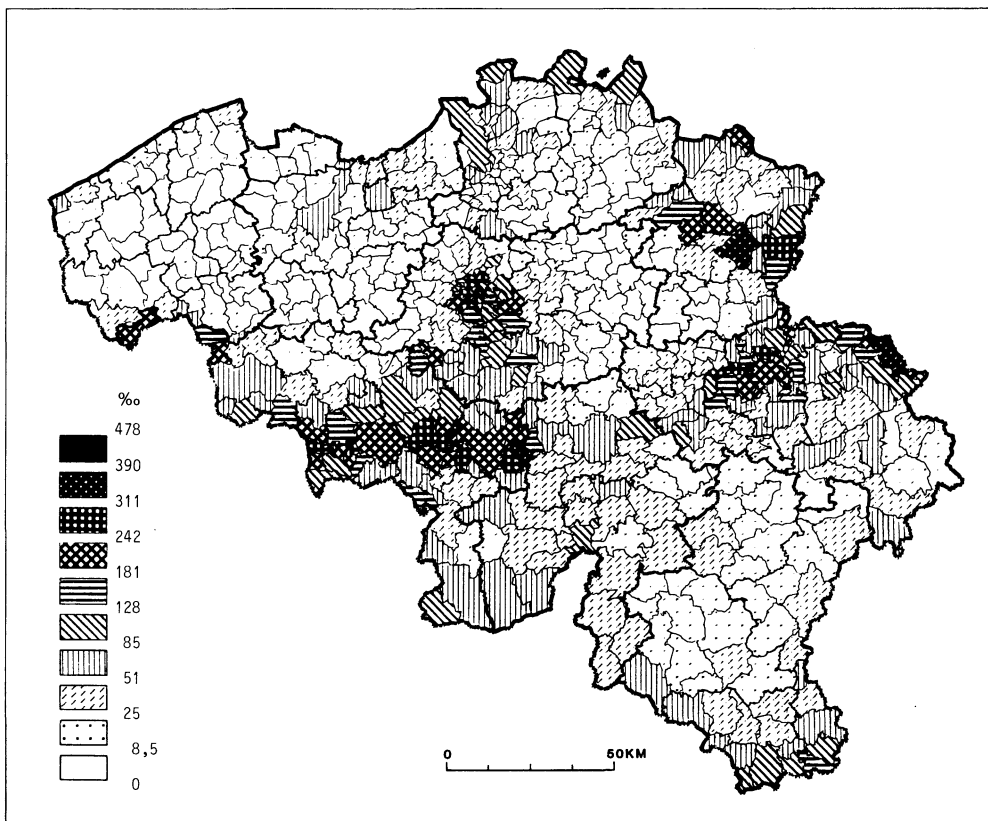
Om technische redenen werd de analyse beperkt tot 80 variabelen. Per geslacht werden klassen van 2 jaar gebruikt tot 69 jaar, dan klassen van 5 jaar tot 89 jaar (4 klassen) en ten slotte één restklasse voor personen van 90 jaar en ouder.

De eerste 4 componenten verenigen 46% van de informatie (respectievelijk 18,5%, 10,8%, 9,4% en 7,8%). De volgende componenten brengen veel minder in (3% voor de vijfde) en worden niet verder in rekening gebracht.

Figuur 1. AANTAL BUITENLANDERS PER GEMEENTE

Figuur 2. AANDEEL BUITENLANDERS IN DE BEVOLKING

Figuur 3 toont de relatieve positie van de variabelen en van de eerste twee componenten. De resultaten zijn duidelijk coherent: de opeenvolgende leeftijdsklassen staan naast elkaar op de grafiek en vormen een doorlopend beeld; anderzijds zijn de figuren van de twee geslachten opmerkelijk evenwijdig, behalve ongeveer tussen 20 en 40 jaar. Dit is betekenisvol en wordt verder nog besproken.

Bij de eerste component (18,5% van de totale informatie) staan de jonge kinderen (0-11 jaar) volledig tegenover de oudere immigranten (hoofdzakelijk mannen van 50 tot 79 jaar en vrouwen van 46 tot 84 jaar). Daarnaast staan de jonge vrouwen (24-27 jaar) dichtbij de jonge kinderen. Zij zijn hier de indicator van een recent ingeweken bevolking met hoge vruchtbaarheid. Onder de voornaamste in België aanwezige buitenlandse nationaliteiten tellen alleen de Maghrebijnen en de Turken meer dan 25% kinderen van minder dan 10 jaar (Marokkanen 34,5%, Turken 34,8%) tegen gemiddeld 18% voor de andere nationaliteiten; men weet overigens dat zij de meeste recente immigratiegolf van laaggeschoolde arbeidskrachten vormen (J.P. Grimmeau, 1984, 1987). In 1961 waren ze nog nagenoeg afwezig (0,3 % van de buitenlanders), maar tussen de tellingen van 1961 en 1981, vertegenwoordigt hun toename 44% van die van het aantal buitenlanders in België, voornamelijk door toedoen van Marokkanen en Turken. Tussen 1958 en 1961 vertraagde de immigratie (25.000 immigranten in 1959 tegen 62.000 in 1957 en 84.500 in 1964 !) en trad er een verschuiving op in de aantrekkingspolen voor immigranten (R. André, 1968): vóór deze datum was de meerderheid geconcentreerd in de steenkoolnijverheid en de zware metaalnijverheid, m.a.w. in de Waalse nijverheidsas en in de Kempen; na deze datum komt er meer verscheidenheid in de bestemmingen en activiteiten. Onder meer de grote industriesteden trekken dan grote stromen aan, met name Brussel, Antwerpen en Gent, terwijl de Waalse steenkoolmijnen op het einde van de vijftiger jaren een grote golf van sluitingen kennen. De voornaamste dimensie van de ruimtelijke spreiding van de leeftijdsstructuur van de buitenlanders is dus de tegenstelling in de localisatie van de immigranten die voor of na 1960 aankwamen (iemand die in 1960 op 23 jarige leeftijd aankwam was in 1981 44 jaar). Een onderzoek van de plaatsen met de meest extreme scores bevestigt deze interpretatie.

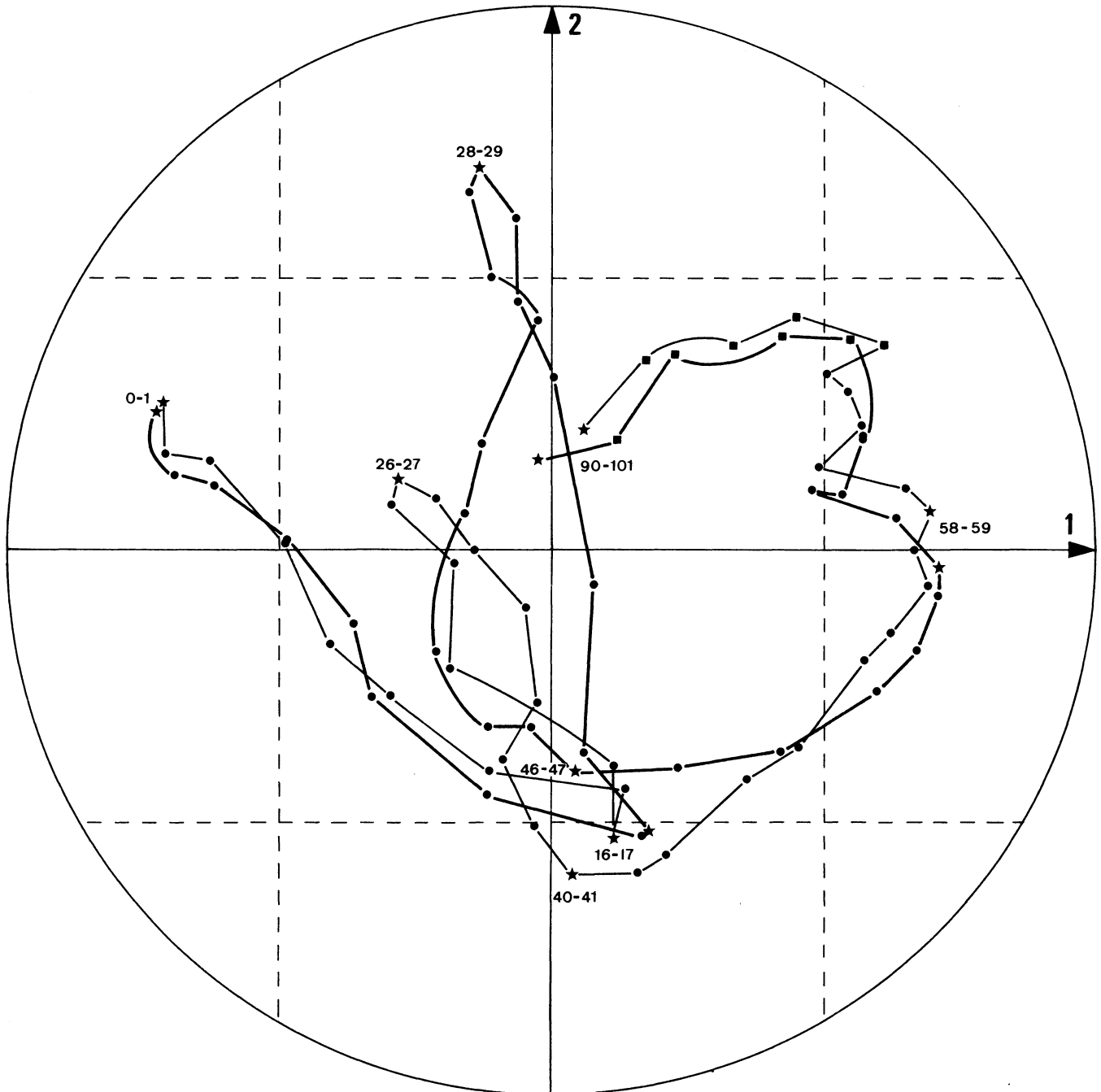
De tweede component (10,8% van de informatie) plaatst de jonge mannen (22-35 jaar) tegenover de adolescenten (12-19 jaar) en de rijpe volwassenen (mannen van 42-51 jaar, vrouwen van 36-47 jaar). Voor deze laatste leeftijdsgroep is de correlatie beter voor

de vrouwen dan voor de mannen: zij leveren een betere indicator van dit localisatie patroon. De projectie van de puntenwolk toont aan dat Tervuren, Overijse, Waterloo, Sint-Genesius-Rode, Wezembeek-Oppem, Kraainem, Lasne, typische plaatsen met adolescenten en rijpe volwassenen zijn, m.a.w. de luxueuze voorsteden van Brussel waar veel buitenlands kaderpersoneel woont (cfr. Grimmeau en David-Valcke, 1978). Andere voorbeelden zijn Genk, Mol en Bergen, waar ook redenen bestaan voor een concentratie van buitenlands kaderpersoneel (Ford, Euratom, Shape). De leeftijdspiramide van dit buitenlands kaderpersoneel is heel opmerkelijk. Twee generaties zijn erg prominent (rijpe volwassenen en adolescenten); daartussen is er een spectaculaire inzinking bij de jong volwassenen, vooral bij de mannen (de inzinking is symmetrisch maar in de piramide van het Rijk is er op die leeftijd een duidelijke asymmetrie van de geslachten; de afwezigheid van mannen op deze leeftijd is dus betekenisvoller dan die van vrouwen). Aan het andere uiteinde van de puntenwolk vinden we universitaire gemeenten (Louvain-la-Neuve, Leuven, Elsene (U.L.B. en V.U.B.), de stad Antwerpen en in mindere mate, Gent, Doornik, Brugge. Deze plaatsen zijn alle gekenmerkt door een oververtegenwoordiging van mannelijke jongvolwassenen en een ondervertegenwoordiging van adolescenten en volwassenen van 40-50 jaar. In sommige gemeenten zijn de kinderen onder de 10 jaar oververtegenwoordigd en de personen ouder dan 50 jaar ondervertegenwoordigd (Louvain-la-Neuve, Leuven, Antwerpen, Gent); in andere is het tegendeel het geval (Elsene, Brugge, Doornik). Deze categorie van mannelijke jongvolwassenen lijkt dus hybride en schijnt te beantwoorden aan verschillende localisatiefactoren. We zullen trachten deze kwestie hierna verder uit te diepen.

De derde component (figuur 4; 9,4% van de informatie) plaatst buitenlanders tussen 18 en 29 jaar, van beide geslachten, op het voorplan, met een maximale correlatie omstreeks 20-25 jaar, een leeftijd die goed beantwoordt aan de hogere studies. De betrokken plaatsen zijn Louvain-la-Neuve, Elsene, Luik, Sint-Gillis, Leuven, Etterbeek, Brussel, Bergen, Gembloers enz., allemaal gemeenten met een instelling voor hoger onderwijs of grenzend aan een dergelijke gemeente.

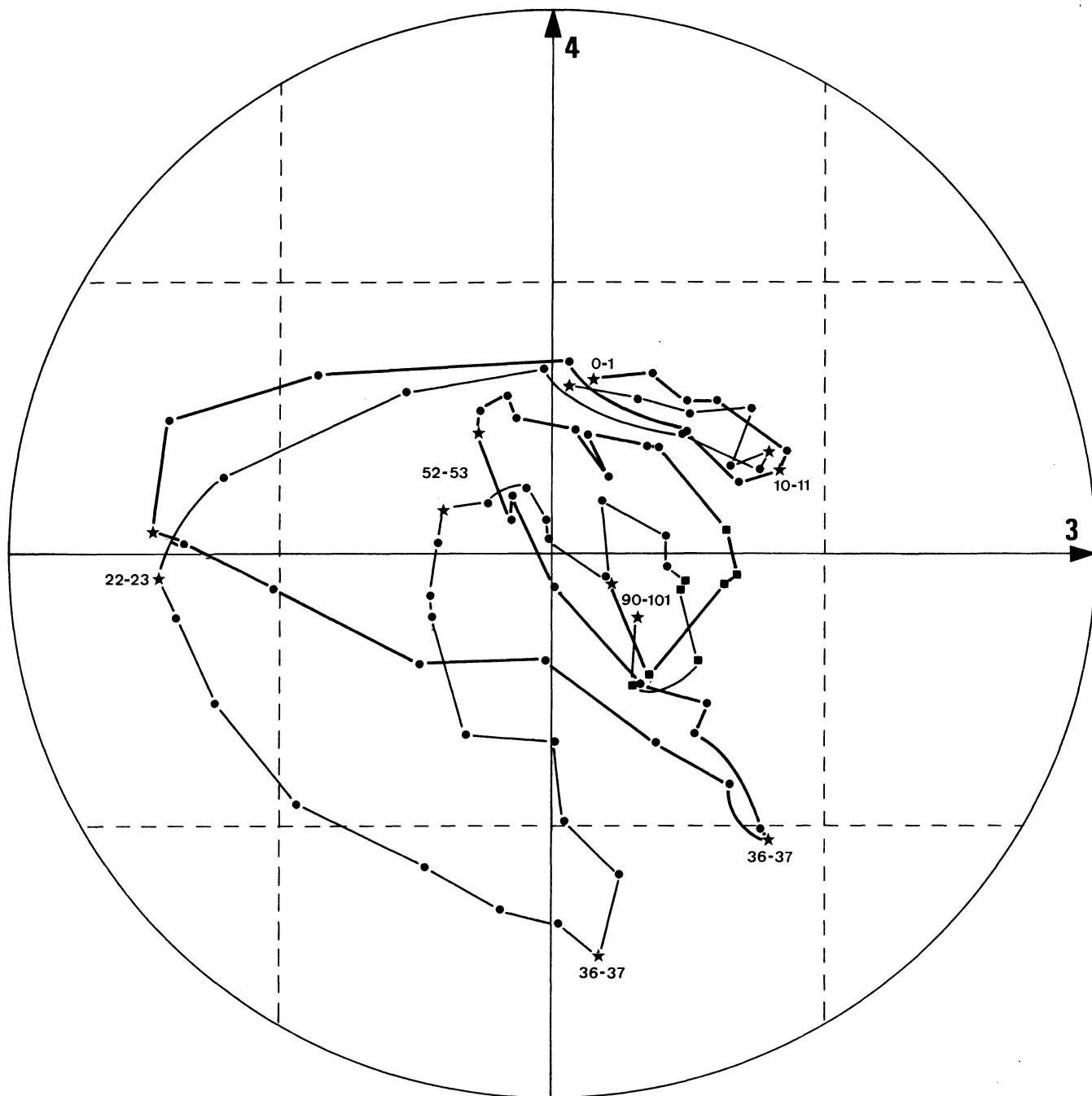
De vierde component (7,8% van de informatie) plaatst personen van 28-45 jaar op het voorplan, zonder merkbaar verschil in leeftijd tussen de geslachten maar met een bijzonder accent op de vrouwen, die een betere indicator van dit soort localisatie bieden.

Figuur 3. PROJECTIE VAN DE LEEFTIJDKlassen EN HET GESLACHT IN HET VLAK VAN DE COMPONENTEN 1 EN 2

- ★ GEIDENTIFIEERDE LEEFTIJDKlasse
 - INTERMEDIAIRE LEEFTIJDKlasse VAN 2 JAAR
 - INTERMEDIAIRE LEEFTIJDKlasse VAN 5 JAAR
- MANNEN
- - - - - VROUWEN

Figuur 4. PROJECTIE VAN DE LEEFTIJDKlassen EN HET GESLACHT IN HET VLAK VAN DE COMPONENTEN 3 EN 4

★ GEIDENTIFIEERDE LEEFTIJDKLASSE

● INTERMEDIAIRE LEEFTIJDKLASSE VAN 2 JAAR

■ INTERMEDIAIRE LEEFTIJDKLASSE VAN 5 JAAR

———— MANNEN

----- VROUWEN

De grafiek van de waarnemingen duidt vooral gemeenten in het zuid-oosten van de Brusselse agglomeratie, met een hoge status aan: Sint-Lambrechts-Woluwe, Ukkel, Sint-Pieters-Woluwe, Oudergem, Watermaal-Bosvoorde enz. Aangezien kinderen en adolescenten zich aan het andere uiteinde van de component bevinden, gaat het om een bevolking met geringe vruchtbaarheid.

Als besluit: uit deze analyse kunnen we zes verschillende ruimtelijke gedragingen identificeren (twee voor elk van de eerste twee componenten, één voor elk van de volgende componenten) of zeven leeftijdsgroepen (wanneer we adolescenten en rijpe volwassenen onderscheiden). De correlaties tussen de variabelen en de componenten maken het mogelijk de definitie van de groepen te verfijnen door elke leeftijds- en geslachtsgroep te koppelen aan de groep die overeenkomt met de component met de hoogste correlatie. Enkele leeftijdsgroepen werden verwijderd omdat ze een ongeveer gelijke correlatie vertoonden met twee componenten of omdat de correlatie altijd laag is. Men bekomt dan volgende tabel:

Groep	Mannen	Vrouwen
1	0- 9	0- 9
2	12-17	12-19
3	18-25	20-27
4	26-33	
5	34-39	30-39
6	42-49	40-47
7	50-79	48-79

2.2. Definitie en ruimtelijke spreiding van de types van leeftijdsstructuren.

Om de ruimtelijke spreiding van deze 7 groepen te onderzoeken hebben we homogene, door ruimtelijke discontinuïteiten begrensde regio's afgelijnd door middel van een automatische methode, die systematisch verschillen op hun significantie toetst. Vervolgens worden de gelijkaardige regio's in types bijeengebracht. Over deze methode hebben wij al gepubliceerd (1981 a en b, 1983, 1985 a); de laatste publikatie handelt over deze specifieke toepassing en verifieert de doelmatigheid en betrouwbaarheid van de methode.

Hier leidt de methode naar de definitie van 134 significant verschillende types. Het is uiteraard uitgesloten zulke rijke informatie zonder vereenvoudiging in kaart te brengen. Bij steeds

verder samenvoelingen treedt een belangrijk verlies aan informatie op bij de overgang van 11 naar 10 types, terwijl de vorige en volgende samenvoelingen duidelijk minder informatieverlies meebrengen. Een hoger verlies doet zich pas voor bij de overgang van 6 naar 5 types. Daarom werd de oplossing met 11 types verder onderzocht. Hiertoe werden al de gemeenten van elk type bijeengebracht en voor elk van deze samen werd een leeftijdspiramide (per leeftijdsjaar) en een specificiteitsdiagram voor onze zeven groepen opgesteld (fig. 5). Uit het onderzoek van deze grafische voorstellingen, uit dewelke het belang van de structuurverschillen blijkt, alsmede uit onze kennis van de verdere samenvoelingen van deze 11 types in de typologische analyse, hebben we deze laatste volgens hun affiniteiten in "super-types" kunnen klasseren die gemakkelijker te begrijpen en te cartografiëren zijn. Op de kaart (fig. 6) hebben we de vier super-types aangeduid met verschillend gerichte arceringen; binnen de super-types werd voor de eigenlijke types een onderscheid gemaakt door de dikte van de arceringen. Hoe meer uitgesproken het type, des te dikker de arcering; om de continuïteit te bewaren werden de arceringen steeds op dezelfde afstand geplaatst.

Drie piramides worden gekenmerkt door een oververtegenwoordiging van kinderen onder de 10 jaar en een lichte ondervertegenwoordiging van de 50-79 jarigen. De eerste heeft als bijkomende eigenschap een oververtegenwoordiging van de 20-25 jarigen; dit is een schoolvoorbeeld van een piramide van gebieden met een recente immigratie, gekenmerkt door een hoge vruchtbaarheid. De tweede piramide heeft een oververtegenwoordiging van mannen van 26-33 jaar en van personen van 30-39 jaar; de asymmetrie tussen de twee geslachten rond 30 jaar is zeer duidelijk, ook bij de gehuwde buitenlanders. Het gaat hier dus niet om een opvallende toevoer van ongehuwde mannen, maar om een groter aantal gemengde huwelijken (een buitenlandse vrouw die met een Belg huwt wordt Belgische; een buitenlandse man die met een Belgische vrouw huwt behoudt zijn nationaliteit). Voor gans het land is er een overschot van 55 659 gehuwde buitenlandse mannen t.o.v. de buitenlandse vrouwen en van 61 337 gehuwde Belgische vrouwen t.o.v. de gehuwde Belgische mannen. De derde piramide wordt gekenmerkt door een oververtegenwoordiging van de 10-25 jarigen alsook van de 40-49 jarigen. Er is wel nog recente immigratie, maar zij sluit aan bij een vroegere immigratie, waarin de 40-49 jarigen en de 10-19 jarigen bijzonder sterk zijn. Deze twee pieken komen overeen met het hoogtepunt van de immigratie tussen 1955 en 1964 en met de kinderen van deze immigranten.

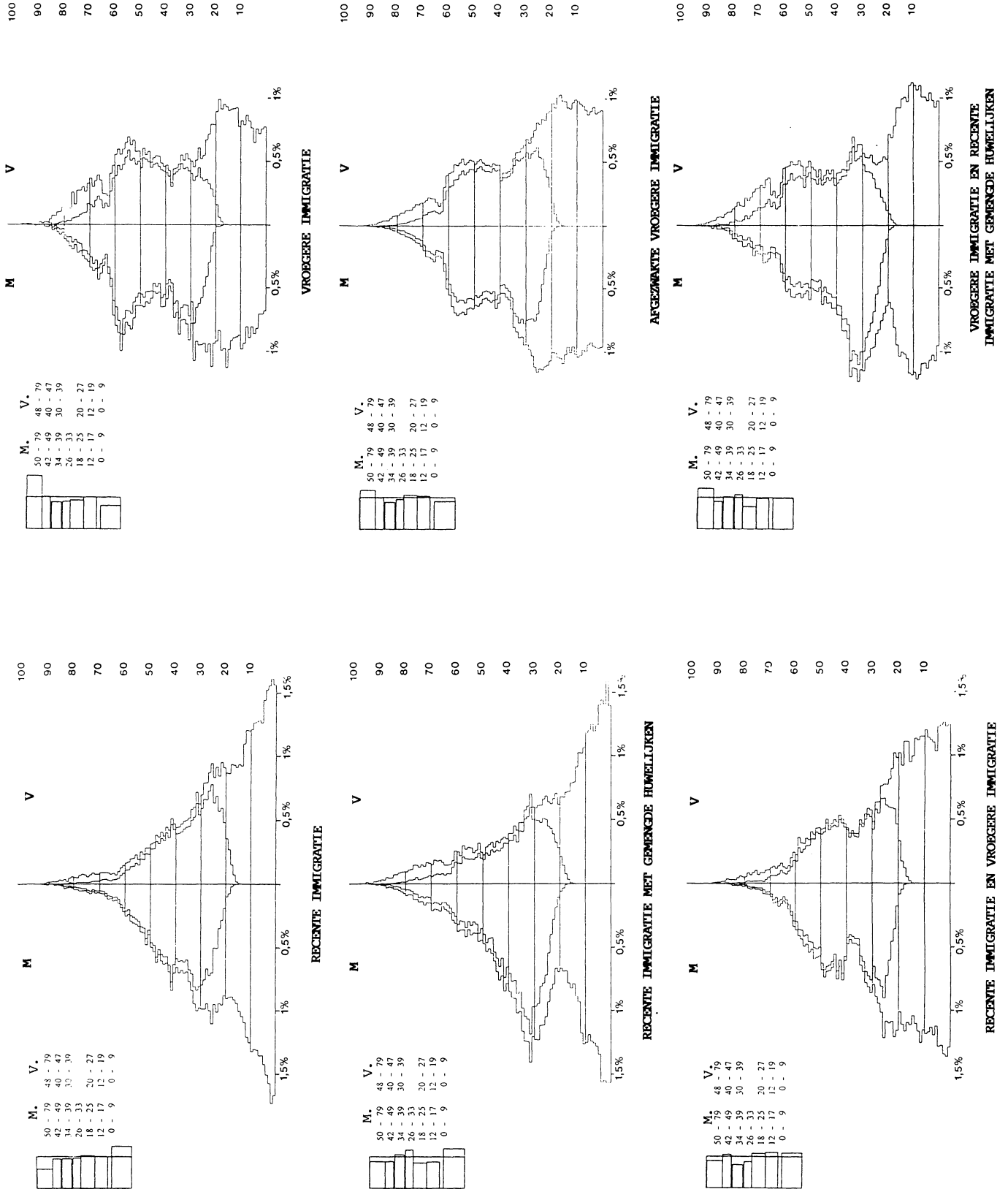
Deze drie types domineren in Vlaanderen en zijn quasi onbestaand in Wallonië. Het type van een recente familiale immigratie met hoge vruchtbaarheid vindt men in Gent, de streek van Lokeren, Sint-Niklaas, Temse, Hoboken, Mechelen en Willebroek, de streek rond Lier, de gemeenten Dessel en Balen aan weerskanten van Mol, een groep Limburgse gemeenten van Leopoldsburg tot Bilzen langs Beringen, Heusden en Hasselt (maar niet Houthalen, Genk en Maasmechelen). In Brussel ziet men het in SintJoost-ten-Node, Schaarbeek en Sint-Jans-Molenbeek. In Wallonië alleen in enkele gemeenten ten noorden van de oude industriële as: Seneffe, Les Bons Villers, Chastre en Mont-Saint-Guibert, allemaal gemeenten met of nabij een industriegebied. Dit type omvat meer dan 120 000 buitenlanders. Het type waarin daarenboven nog mannen rond de 30 jaar oververtegenwoordigd zijn vult de gaten in, die door het vorige type in Vlaanderen werden opengelaten. Samen vormen zij een brede strook van Frankrijk tot bijna Nederland, over de zuidelijke helft van West- en Oost-Vlaanderen, de provincie Antwerpen, het oosten van Brabant en het grootste deel van Limburg. Antwerpen en de omliggende gemeenten Merksem, Deurne en Borgerhout maken ook deel uit van dit type. In het oosten van de Ardennen is het eveneens dominant. De Limburgse gemeenten Houthalen, Genk en Maasmechelen zijn van het type dat we gedefinieerd hebben als recente immigratie tegen een achtergrond van oude immigratie.

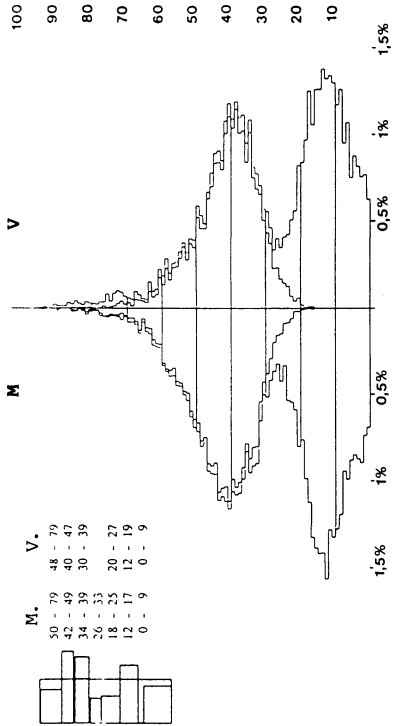
Daar tegenover staan drie piramiden met als hoofdeigenschap een oververtegenwoordiging van 50-79 jarigen en bijkomend een ondervertegenwoordiging van de 0-9 jarigen. De eerste telt om en bij de 27% 50-79 jarigen; zij is zeer kenschetsend voor streken met een oude immigratie zonder noemenswaardige recente immigratie. De tweede vertoont dezelfde kenmerken maar minder geprononceerd (ca. 20% 50-79 jarigen) en een lichte oververtegenwoordiging van 10-25 jarigen. In beide gevallen is de klasse van 50-59 jarigen zeer groot; dit wijst op een omvangrijke vestiging van immigranten na de oorlog. De derde piramide vertoont geen ondervertegenwoordiging van kinderen onder 10 jaar en de mannen van 26-33 jaar zijn oververtegenwoordigd. Bij een oude immigratie voegt zich een niet te verwaarlozen recente immigratie, met een oververtegenwoordiging van mannen van 26-33 jaar. De asymmetrie is nauwelijks minder uitgesproken dan bij de tweede piramide van het vorige type, ook wat betreft de gehuwde buitenlanders. Zij kan op dezelfde wijze geïnterpreteerd worden.

In tegenstelling tot Vlaanderen wordt vooral Wallonië gekenmerkt door deze verouderde types. De twee meest verouderde types treft men voornamelijk aan in de agglomeraties Luik, Charleroi, La Louvière en de Borinage. Het meest verouderde type is in die agglomeraties slechts terug te vinden in de Luikse gemeenten Flémalle, Seraing, Esneux en Trooz (samen meer dan 21 000 buitenlanders, d.i. meer dan 80% van de populatie van dat type), en in Montignies-le-Tilleul, ten zuid-oosten van Charleroi (770 buitenlanders). Nog een opmerkelijk voorbeeld is Erquelines, bij de Franse grens, ten zuiden van La Louvière (1 407 personen). Het tweede verouderde type vindt men, behalve in de reeds genoemde agglomeraties, terug in bepaalde Waalse gemeenten nabij de landsgrenzen, bv. te Thuin en omliggende gemeenten, in Voeren, Kelmis, Plombières en Lontzen. Bij dit type horen meer dan 235 000 buitenlanders thuis. Het derde verouderde type, dat gekenmerkt wordt door een recente immigratie en een oververtegenwoordiging van mannen rond de 30 jaar, is gespreid over het grootste deel van de Condroz, het westen van de Ardennen en een reeks gemeenten op de Waalse as (tussen de agglomeraties) en ten noorden hiervan (voornamelijk in Haspengouw). Behoren eveneens tot dit type: bepaalde grensgemeenten en de kust, behalve Knokke-Heist, dat tot het oudere type behoort.

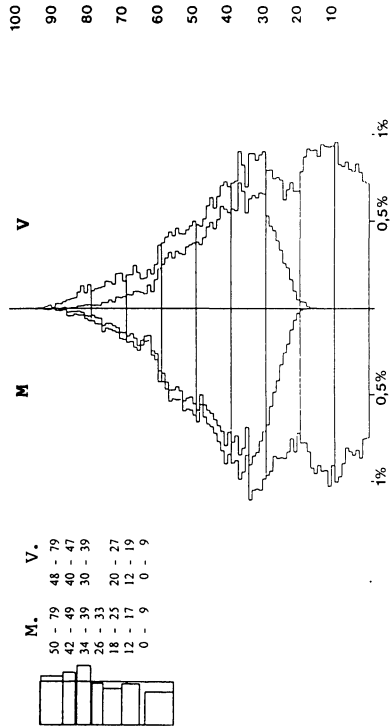
Twee piramides onderscheiden zich door een overvloed aan 20-39 jarigen, bij de ene al meer spectaculair dan bij de andere. Het gaat hier duidelijk om gemeenten met hoger onderwijs. In de eerste piramide, de meest spectaculaire, zijn er trouwens weinig personen boven 40 jaar, terwijl er een normale vertegenwoordiging van kinderen onder de 10 jaar is. Het betreft hier steden met een overheersende universitaire functie zoals Leuven en Louvain-la-Neuve. De asymmetrie tussen de geslachten is hier extreem. In de tweede piramide zijn er dan weer weinig personen jonger dan 20 jaar, terwijl het aantal 40 plussers nagenoeg normaal is. De universitaire functie is hier gemengd met andere functies die buitenlanders aantrekken; dit is het geval in Elsene en Etterbeek. De oververtegenwoordiging van 25-39 jarigen is waarschijnlijk te verklaren door de aanwezigheid van studenten van de derde cyclus, navorsers, ex-studenten en immigranten uit de Derde Wereld die zich nabij de universiteiten vestigen om intellectuele of politieke redenen. Dit zijn de enige types waartoe zo weinig gemeenten behoren, maar de originaliteit van hun leeftijdsstructuur rechtvaardigt ruimschoots het onderscheid.

**Figuur 5. SPECIFICITEITSDIAGRAMMEN VAN DE ZEVEN LEEFTIJDGROEPEN IN DE ELF TYPES VAN LEEFTIJDSTRUC-
TUUR EN LEEFTIJDPIRAMIDES OVEREENSTEMMEND MET DEZE ELF TYPES; HET BINNENSTE GEDEELTE VAN DE
PIRAMIDES DUIDT DE GEHUWDE BUITENLANDERS AAN**

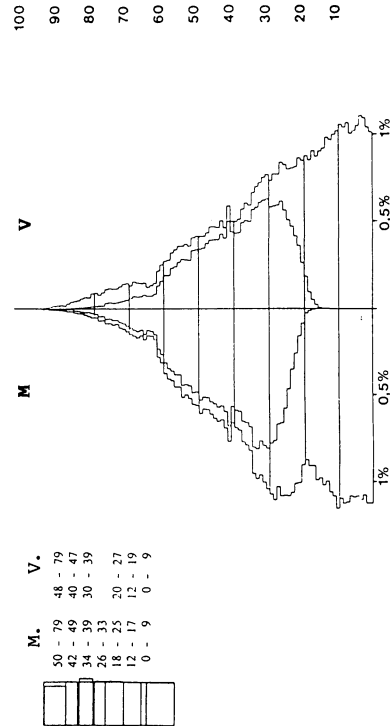

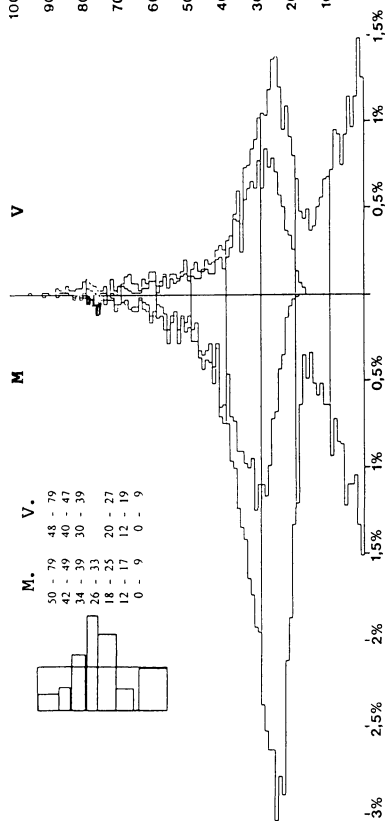
KADERSPEEDEL OP RIJPERE LEEFTIJD EN ADOLESCENTEN

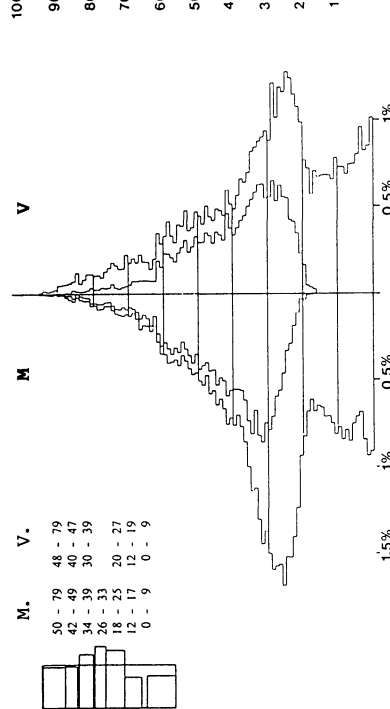
JONG KADERSPEEDEL

TUSSENSTADIA EN GEMENGD

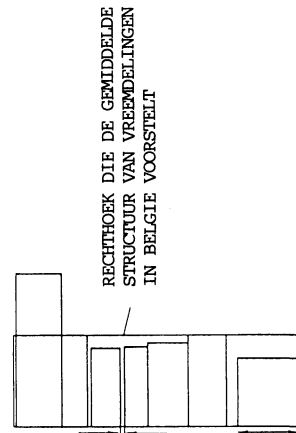
OVERHEERSENDE UNIVERSITAIRE FUNCTIE

BELANGRIJKE UNIVERSITAIRE FUNCTIE

RELATIEF BELANG VAN DE
BUITEN BESCHOUWING
GELATEN LEEFTIJDKlassen

RELATIEF BELANG VAN DE
0-9 JARIGEN IN DE
VREEMDELINGEN IN BELGIE

VERHOUDING VAN HET RELATIEF
BELANG VAN DE 0-9 JARIGEN
IN DIE PYRAMIDE EN VOOR
HET AANTAL VREEMDELINGEN

De laatste groep van twee piramides wordt gekenmerkt door een overvloed aan 30-49 jarigen. In het eerste geval geldt dit meer voor de 40-49 jarigen dan voor de 30-39 jarigen; de 10-19 jarigen zijn eveneens oververtegenwoordigd, in tegenstelling tot de ondervertegenwoordigde 20-30 jarigen. Deze structuur is typisch voor gemeenten met buitenlands kaderpersoneel: de Brusselse randgemeenten, van Sint-Pieters-Leeuw tot Lasne en Wezenbeek-Oppem, alsook Mol (centrum voor kernenergie) en Keerbergen (rijke residentiële gemeente tussen Leuven en Mechelen). Bij het tweede type zijn er meer 30-39 jarigen dan 40-49 jarigen; de 50-plussers zijn oververtegenwoordigd, terwijl het aandeel personen jonger dan 30 jaar gemiddeld of klein is. De vruchtbaarheid in deze groep hoort bij de laagste uit deze analyse (zij is lager dan in de universiteitssteden!). Dit type komt voor in de rijke gemeenten van de Brusselse agglomeratie (Ukkel, Watermaal-Bosvoorde, Oudergem, Sint-Pieters-Woluwe en Sint-Lambrechts-Woluwe), in de rijke randstad van Antwerpen, in Chaudfontaine, een gemeente met standing in de Luiks agglomeratie, alsook in Eupen en Raeren.

De structuur van de laatste piramide lijkt op die van de buitenlanders over gans het land, met uitzondering van een lichte oververtegenwoordiging van de 30-39 jarigen en een oververtegenwoordiging van de 50-79 jarigen. Ze is van toepassing op de overige gemeenten in de Brusselse en Antwerpse agglomeraties, op de gemeenten rond Gent, eveneens op Brugge en Damme, het noorden van Henegouwen, Waals-Brabant, Bergen, Namen, het arrondissement Verviers en in bepaalde grensgemeenten. Ze telt 212 000 buitenlanders.

3. NATIONALITEITEN

De kaarten (fig. 7 tot 11), die het aandeel van de verschillende nationaliteitsgroepen binnen de totale populatie weergeven, zijn volledig vergelijkbaar met elkaar en met de kaart die het aandeel van alle buitenlanders in de bevolking weergeeft (fig. 2). De verhouding tussen de overeenstemmende klassegrenzen van elke kaart over een groep nationaliteiten en die van de kaart voor alle buitenlanders is constant en gelijk aan het aandeel van die groep nationaliteiten in het totaal der buitenlanders. M.a.w., indien een gemeente donkerder gekleurd is op één van de kaarten 7 tot 11 dan op kaart 2, wil dit zeggen dat de overeenstemmende groep nationaliteiten oververtegenwoordigd is bij de aldaar wonende buitenlanders; indien ze lichter gekleurd is zijn ze ondervertegenwoordigd.

De spreiding van de Italianen en de Polen, waarvan de meesten

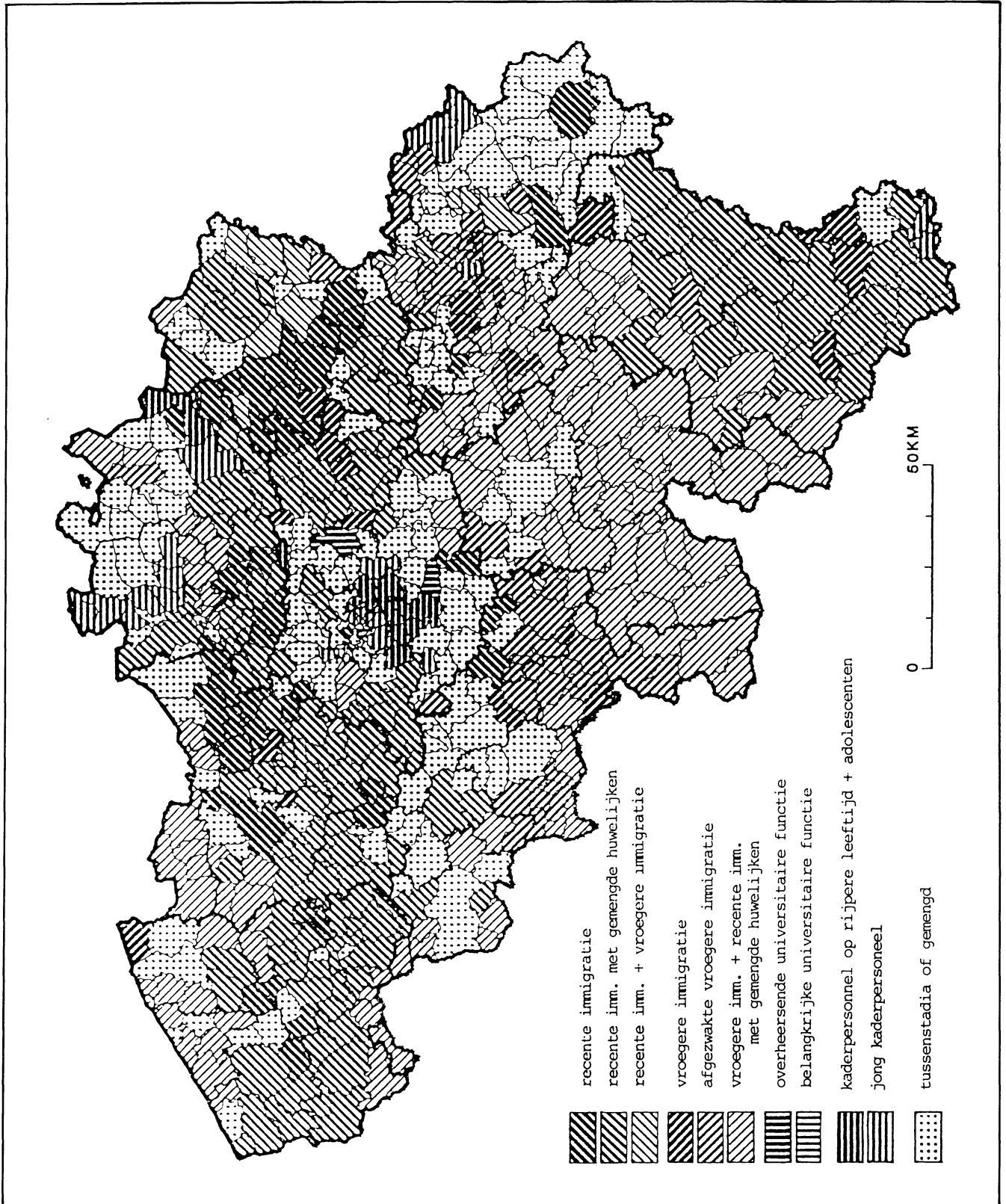
als laaggeschoolde vóór 1960 geïmmigreerd zijn, is nog steeds sterk geconcentreerd rond de kolenbakkens (fig. 7). De Italianen zijn voor 76% in Wallonië gevestigd; ze zijn sterk in de meerderheid bij de buitenlanders in de Henegouwse en Luikse agglomeraties; in menige gemeente vormen zij 75% van de buitenlanders. Ze zijn eveneens talrijk in de Limburgse mijnstreek in het centrum en het westen van de Brusselse agglomeratie (zonder echter oververtegenwoordigd te zijn) en ze vormen meer dan 75% van de buitenlanders in Rebecq en Tubeke. Men merkt ook de verspreiding van Italianen op in de Condroz, in het zuiden van industrieel Henegouwen en van Luik. De minder talrijke Polen verblijven voor 70% in de industriële Waalse as en in de Kempense mijnstreek.

Marokkanen, Turken, Spanjaarden, Grieken, Algerijnen, Portugezen, Tunesiërs en Joegoslaven (in dalende orde van grootte) zijn eveneens naar hier gekomen als laaggeschoolde arbeiders, vooral na 1960. Hun spreiding (fig. 8) is vooral geaxeerd op de Limburgse mijnstreek, het hart van de Brusselse agglomeratie, Antwerpen, Gent en in mindere mate sommige gemeenten tussen die drie steden. Ook de Waalse industriële as komt naar voren, maar deze nationaliteiten zijn er ondervertegenwoordigd, behalve in het centrum van Luik en Charleroi. Spanjaarden en Grieken wonen vooral in Brussel-Hoofdstad (respectievelijk 48% en 45%). Men vindt ze eveneens op de Waalse industriële as, voornamelijk in de Luikse agglomeratie, en in Limburg. Marokkanen en Turken zijn wel aanwezig in de Waalse agglomeraties, maar toch vooral geconcentreerd in Brussel (55% van de Marokkanen; zij vertegenwoordigen er 24% van de buitenlanders) en in Vlaanderen (48% van de Turken). Ze zijn wel verschillend over Vlaanderen gespreid: meer Turken in Limburg en te Gent, meer Marokkanen te Antwerpen en in de arrondissementen Sint-Niklaas, Dendermonde en Mechelen. De Algerijnen daarentegen zijn vooral geconcentreerd in het industriële Henegouwen (48% van hun totale aantal); het betreft hier een secundaire migratie langs Frankrijk om. Uit de kaart komt eveneens Louvain-la-Neuve naar voren, hetgeen wijst op de aanwezigheid van studenten bij deze nationaliteiten.

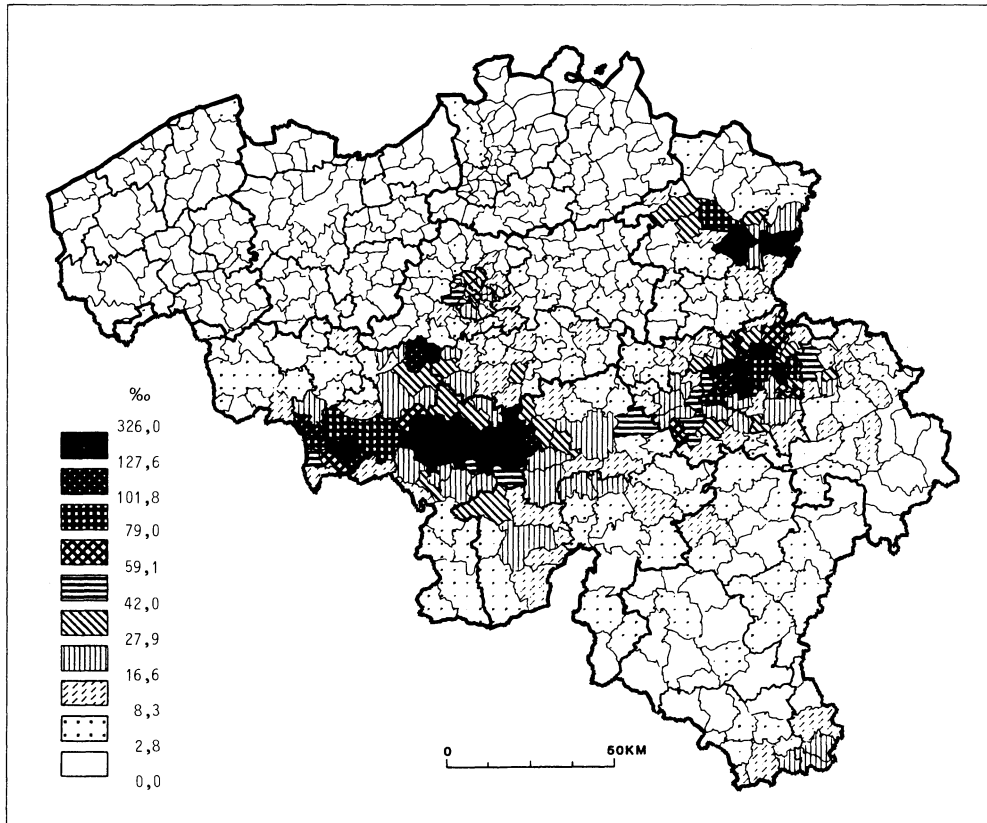
De burgers uit de buurlanden (fig. 9) zijn relatief het talrijkst in de grensstreken, waar ze vaak meer dan 80% van de buitenlanders vormen, en in de grote steden, voornamelijk te Brussel. De Fransen wonen voor 25% in Brussel-Hoofdstad en voor 58% in Wallonië; procentueel zijn zij sterk aanwezig in alle gemeenten nabij de Franse grens, maar grote absolute aantallen zijn er alleen nabij Rijsel-Roubaix-Tourcoing (23% van de Fransen van België).

Figuur 6. RUIMTELIJKE SPREIDING VAN DE TYPES VAN LEEFTIJDSTRUCTUUR.

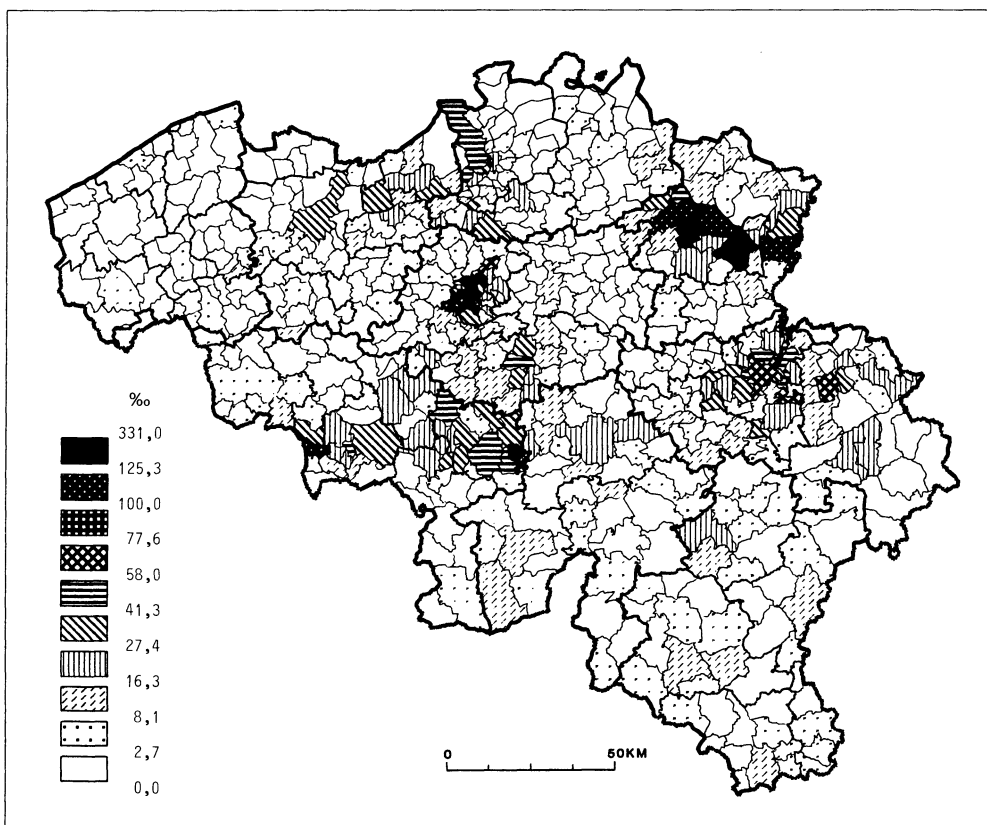
De benamingen zijn benaderend; zie de piramides en de tekst.

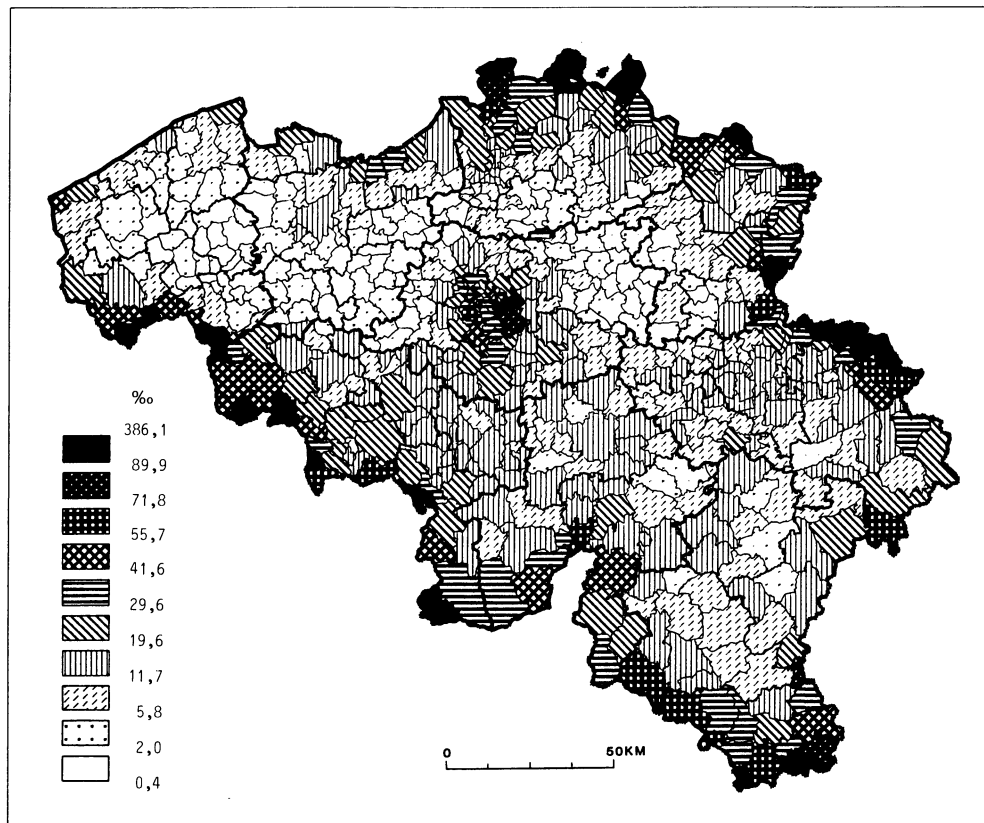
Figuur 7. AANDEEL ITALIANEN EN POLEN IN DE BEVOLKING

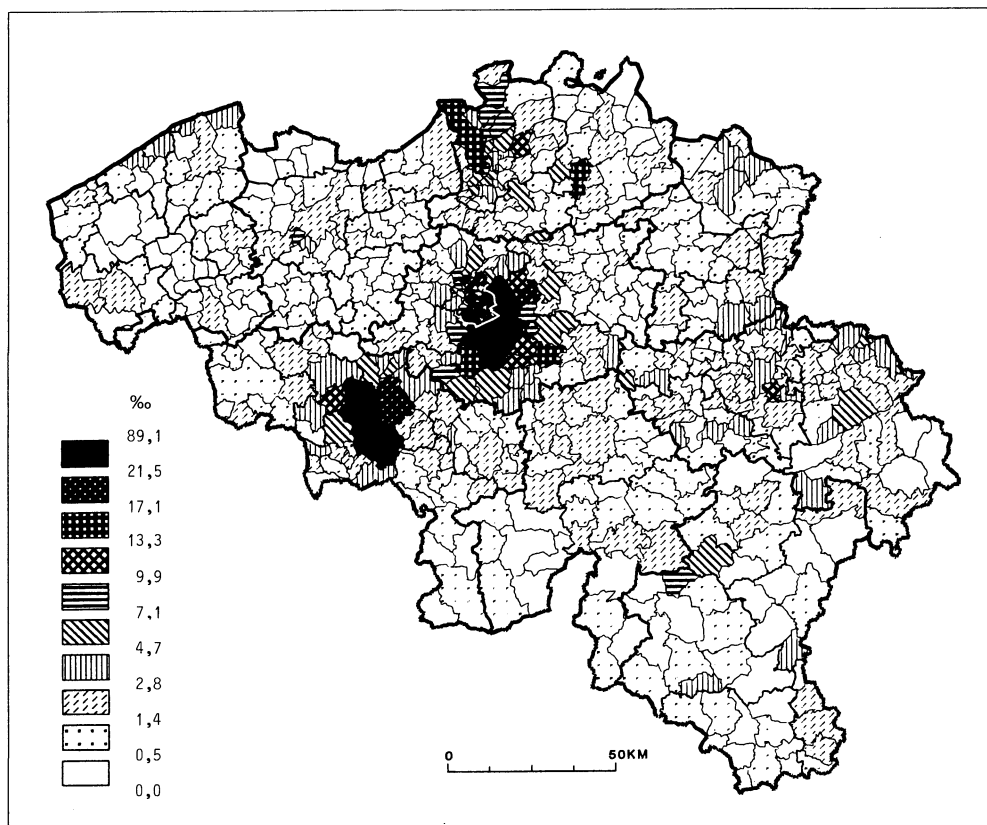
Figuur 8. AANDEEL MAROKKANEN, TURKEN, SPANJAARDEN, GRIEKEN, ALGERIJNEN, PORTUGEZEN, TUNESIERS EN JOEGOSLAVEN IN DE BEVOLKING

Figuur 9. AANDEEL FRANSEN, NEDERLANDERS, DUITSERS EN LUXEMBURGERS IN DE BEVOLKING

Figuur 10. AANDEEL BRITTEN, IEREN, NIET ELDERS GENOEMDE EUROPEANEN, AMERIKANEN EN CANADEZEN IN DE BEVOLKING

De Nederlanders verblijven voor 82% in Vlaanderen, voornamelijk in het noorden van de Kempen (33% in Limburg en het arrondissement Turnhout) en de agglomeratie Antwerpen (23% in het arrondissement). De Duitsers zijn geconcentreerd in de streek van Eupen (26%) en in de regio Brussel (30% in Brabant). De Luxemburgers wonen in de regio Brussel (43% in Brabant) en in de streek rond Aarlen (18%). De regio Brussel waarvan hier sprake is, is wel heel wat groter dan de 19 gemeenten; de nationaliteiten in kwestie zijn ondervertegenwoordigd in het centrum van de agglomeratie en oververtegenwoordigd in de welvarende gemeenten in het zuid-oosten van het arrondissement (van Ukkel tot Sint-Lambrechts-Woluwe) en vooral in de gemeenten in het zuid-oosten van de randstad (van Sint-Pieters-Leeuw tot Lasne en Kraainem). De opmerkelijke accentuering van Tervuren en Overijse wordt hoofdzakelijk veroorzaakt door de aanwezigheid van Nederlanders (21% van de buitenlanders in deze gemeenten); dit geldt ook voor Keerbergen (80% !). De lichte klemtoon op Leuven is te wijten aan de Nederlandse studenten.

Britten, Ieren, andere Europeanen, Amerikanen en Canadezen (fig. 10) zijn hoofdzakelijk gelocaliseerd in de regio Brussel (resp. respectievelijk 60%, 82%, 45%, 54% en 56% van de burgers uit deze landen in België verblijven in Brabant), maar ook in de Antwerpse agglomeratie, te Bergen en ten noorden van deze stad (SHAPE). Als we hier over de regio Brussel spreken bedoelen we een nog groter gebied dan op de voorgaande kaart; het strekt zich uit tot Nijvel en omvat de universiteitssteden Leuven en Louvain-la-Neuve. In de agglomeratie Luik springt alleen Chaufontaine in het oog.

Onder de burgers van de tot hier toe behandelde landen waren de studenten in de minderheid. Dit is niet meer het geval voor die uit de andere landen (met name uit de Derde Wereld). Hun spreiding weerspiegelt deze van de al dan niet universitaire instellingen voor hoger onderwijs. Brussel, Louvain-la-Neuve, Luik, Leuven en Antwerpen treden aldus op het voorplan. Bergen, Gent, Doornik en Hasselt komen ook naar voren, hoewel de nationaliteiten in kwestie er niet oververtegenwoordigd zijn. Gembloers valt ook op, ondanks een vrij gering aantal buitenlandse studenten (276); maar zij vertegenwoordigen hier 32% van de buitenlanders ! Men ziet dat het vooral om franstalige onderwijsinstellingen gaat. De onderwijsstatistieken bevestigen dit: het franstalig hoger onderwijs neemt 80% van de buitenlanders op in het universitair en 90% in het niet-universitair onderwijs. De gemeente Stoumont in het arrondissement Verviers springt in het oog als gevolg van de aanwezigheid van 132 Zairese kinderen in een internaat, een relict

uit de koloniale periode. Zie ook J.P. Grimmeau en C. Kesteloot, 1988.

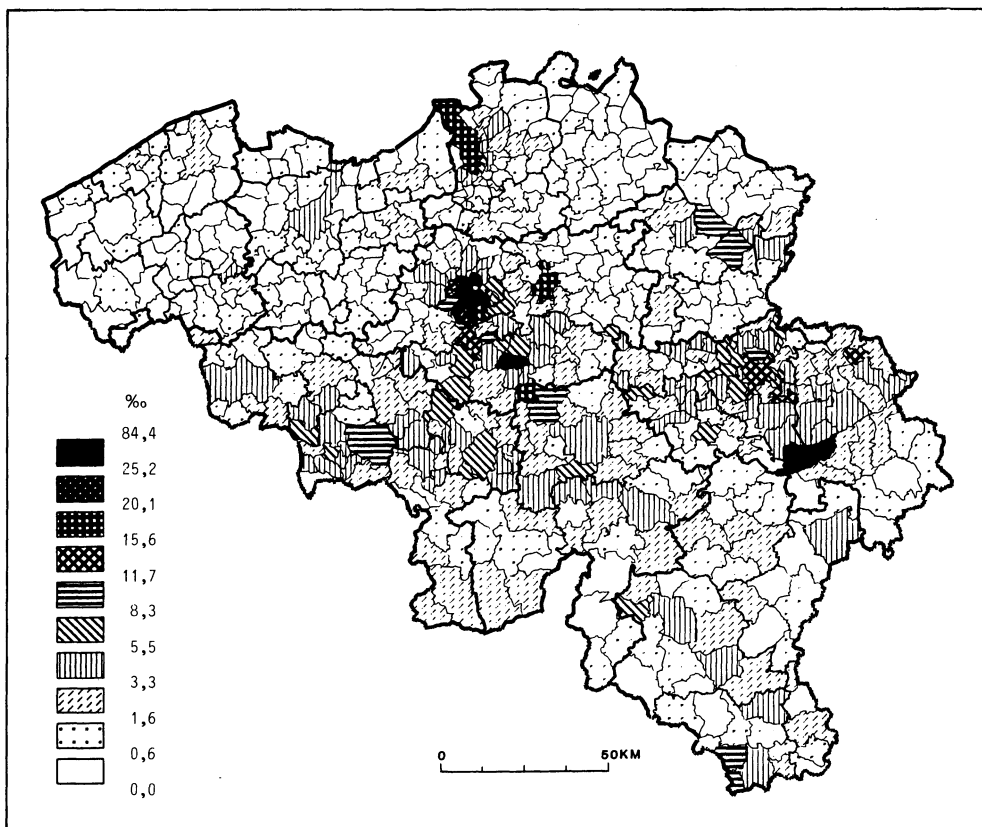
4. DE EVOLUTIE 1971-1981

Tussen de twee laatste tellingen vond er een omvangrijke bestuurlijke hervorming plaats, waardoor het aantal gemeenten van meer dan 2.500 op minder dan 600 werd teruggebracht. Dit bemoeilijkt in hoge mate het onderzoek van de evolutie. Gelukkig heeft het N.I.S. op basis van de gegevens per buurt een raming gemaakt van de bevolkingsaantallen op 31.12.1970 in het bestuurlijkstramien van 1.3.1981. Slechts zelden werden buurten uit 1970 verdeeld over verschillende nieuwe gemeenten, en in dat geval ging het meestal om een gebied dat in 1970 zo goed als geen inwoners telde.

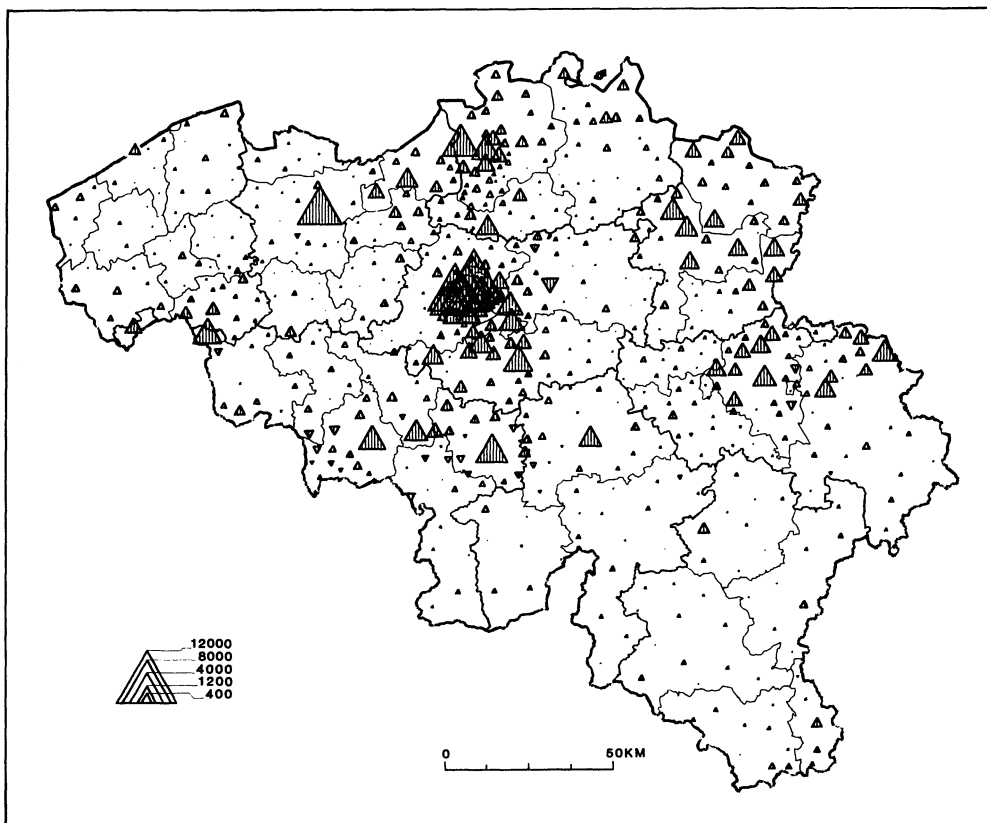
De toename van het aantal buitenlanders (fig. 12) betreft grotendeels de grote steden: Brussel (35% van de aangroei in de 19 gemeenten, 42% met de randstad erbij), Antwerpen (8,5% in het arrondissement), Luik (4,7% in het arrondissement), Gent (3,6% voor de gemeente alleen). In het industriële Henegouwen zijn er gemeenten met een groei en andere met een afname, maar de groei is belangrijker (5,9%). Limburg vertoont een sterke stijging (9,3%), evenals de arrondissementen Sint-Niklaas, Dendermonde en Mechelen (samen 4,6%). Opvallend is ook de aangroei in de grensgemeenten, met name in de streek van Moeskroen en in die van Eupen. De aangroei van Louvain-la-Neuve (in absolute waarde 2 825) komt overeen met de afname van Leuven (892): tussen de twee tellingen verhuisde de Université Catholique de Louvain van de Vlaamse stad naar zijn nieuwe inplanting in Wallonië. De gemeenten waarvan het aantal buitenlanders toeneemt zijn ruim in de meerderheid.

In heel wat gemeenten neemt het aandeel van de buitenlanders in de totale bevolking met meer dan 2 punten tot zelfs meer dan 4 punten toe (fig. 13). Wanneer men deze kaart met de voorgaande vergelijkt zal men enkele gevallen vinden waarin de cijfers een tegenovergesteld teken hebben; deze ogenschijnlijke incoherentie komt doordat de evolutie van het aandeel beïnvloed wordt door de evolutie van de Belgische bevolking: het aantal buitenlanders kan toenemen en hun aandeel afnemen indien de Belgische bevolking sneller aangroeit dan de buitenlandse (te Genk bijvoorbeeld; in de Brusselse randgemeenten is de stijging van het aandeel buitenlanders sterk, ondanks een sterke aangroei van de Belgische bevolking).

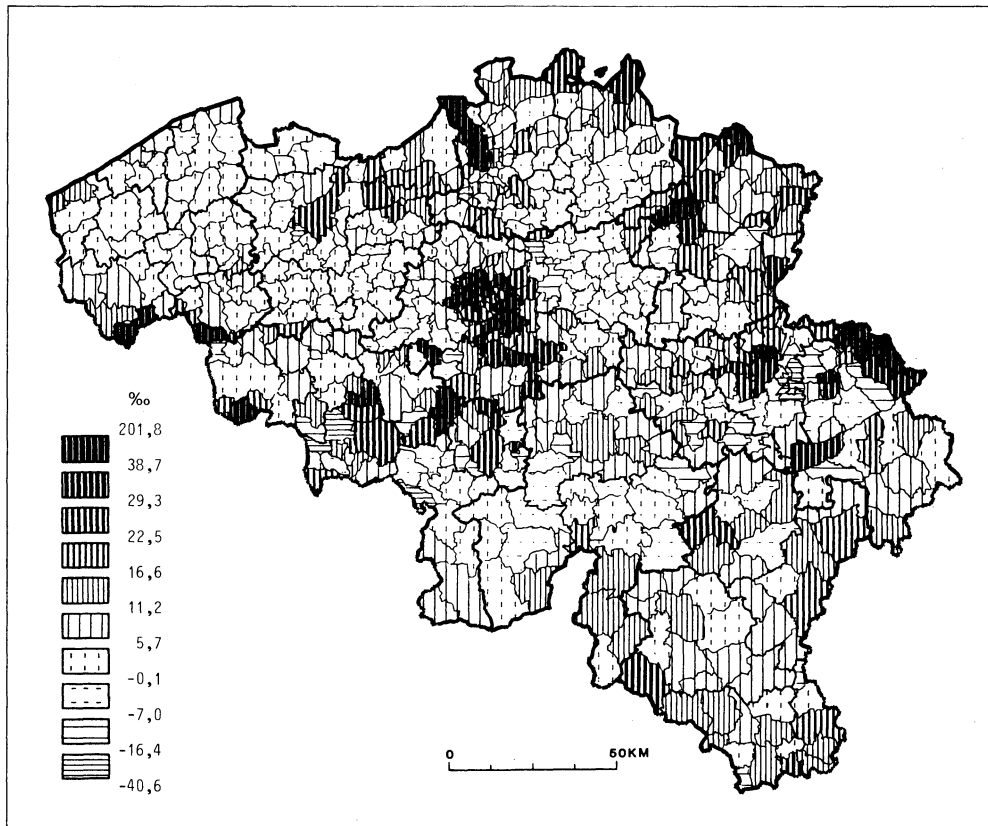
Figuur 11. AANDEEL BURGERS UIT ANDERE LANDE (HOOFDZAKELIJK DERDE WERELD) IN DE BEVOLKING

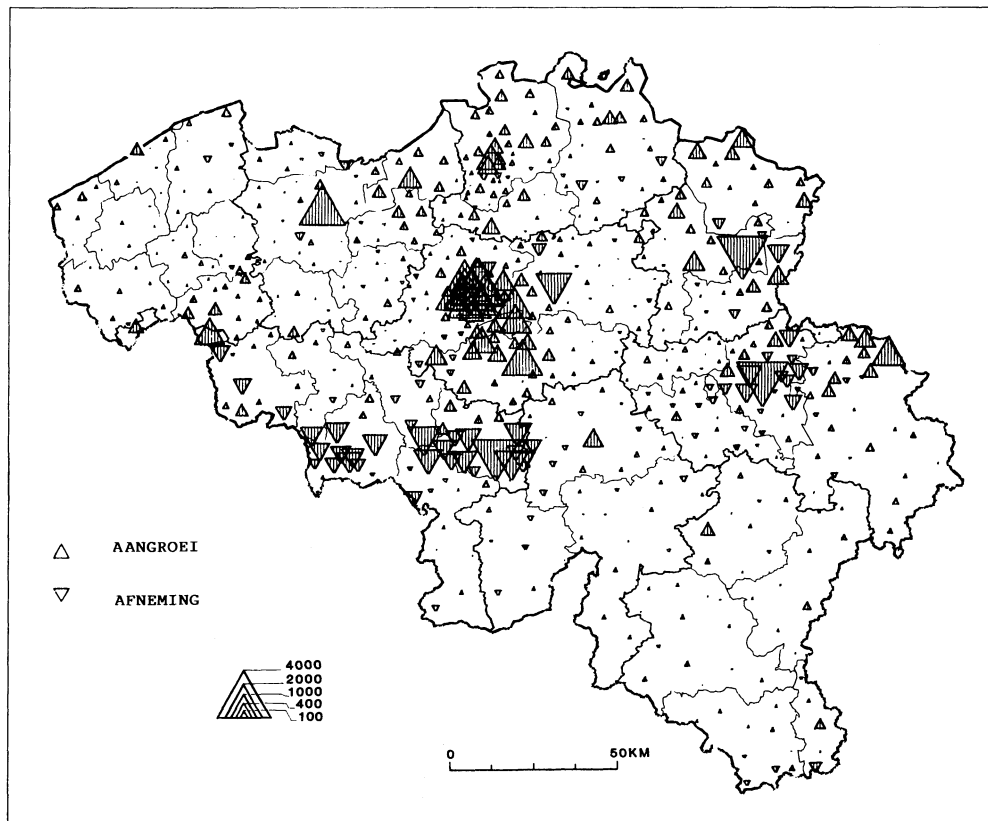
Figuur 12. AANGROEI VAN HET AANTAL BUITENLANDERS PER GEMEENTE TUSSEN 31.12.1970 EN 1.3.1981

Figuur 13. EVOLUTIE VAN HET AANDEEL VAN DE BUITENLANDERS IN DE BEVOLKING TUSSEN 31.12.1970 EN 1.3.1981

Figuur 14. RAMING VAN DE BALANS VAN MIGRATIES EN NATIONALITEITSWIJZIGINGEN VAN DE BUITENLANDERS PER GEMEENTE TUSSEN 31.12.1970 EN 1.3.1981

In deze evolutie is de natuurlijke aangroei veel belangrijker dan de aangroei door migratie, althans voor heel het land. Indien men in plaats van de balansen de bewegingen onderzoekt stelt men echter vast dat er zeer grote migratiebewegingen zijn: tussen de twee tellingen telt men 538 618 vertrekkende en 429 953 aankomende personen, d.i. respectievelijk 68% en 55% van het gemiddelde aantal buitenlanders ! Ter vergelijking: er waren slechts 179 002 geboorten en 41 292 overlijdens. Deze vaststelling vraagt om een nader onderzoek van de impact van de migraties.

Met de methode van de verwachte bevolking (G. Wunsch, 1969) kan het effect van de migraties en de nationaliteitsveranderingen afgezonderd worden voor de generaties die bij de vorige telling al waren geboren (90% van de buitenlanders die in 1981 jonger dan 10 jaar waren, zijn in het land geboren). Vertrekkend van de plaatselijke aantallen per leeftijd bij het begin van de periode en van adequate sterftetafels, bepaalt men de aan het einde van de periode verwachte aantallen, in de hypothese dat er geen migraties zijn. Als men deze vergelijkt met de waargenomen aantallen per leeftijd aan het einde van de periode kan men de migratiebalans van elke generatie gedurende de periode tussen de tellingen ramen (zie J.P. Grimmeau, 1988). Door de generaties op te tellen bekomt men de balans van de migraties en nationaliteitsveranderingen. Men stelt vast dat het bij de emigraties vooral om personen boven 40 jaar gaat, en bij de immigraties om personen jonger dan 40. De kaart (fig. 14) toont aan dat de immigratie ook vooral een zaak van de grote steden is (de sterke aangroei van de zuid-oostelijke randstad van Brussel is opvallend). Anderzijds is de balans van de migraties en nationaliteitsveranderingen duidelijk negatief in de Waalse agglomeraties en in sommige delen van de Limburgse mijnstreek. De verhuizing van de Université Catholique de Louvain naar Louvain-la-Neuve komt duidelijk tot uiting. Al lijkt de totale migratiebalans tamelijk in evenwicht, toch is de impact van de migraties groot, omdat emigraties en immigraties noch dezelfde plaatsen noch dezelfde leeftijden betreffen.

5. CONCLUSIES

Zowel uit de analyse van de leeftijdsstructuur als uit die van de nationaliteiten en die van de evolutie blijkt dat de breuk in 1960 fundamenteel is om de huidige geografie van de buitenlanders in België te kunnen begrijpen. Tot op die datum ging de - overwegend

Italiaanse - immigratie vooral naar de mijnbekkens en de regio's met zware industrie. De vroegtijdige sluitingen in de Waalse mijnbouw en de achteruitgang van de Waalse industrie hebben verdere immigratie in de industriële as fel afgeremd (in zekere zin uitgezonderd de stad Luik, waar de immigratie nog voortduurde omdat het een grootstad is). Bijgevolg zijn veruit de meeste buitenlanders in de industriële as Italianen. Hun leeftijdsstructuur is verouderd en hun migratiebalans negatief, in het bijzonder boven de 40 jaar.

Na 1960 heeft de immigratie zich geconcentreerd in de steden en nabij de industriegebieden. De immigranten waren nu van verschillende nationaliteit: Spanjaarden, Grieken maar vooral Marokkanen en Turken. In de centra van de grote steden (voornamelijk Brussel, Antwerpen, Gent) en in bepaalde industriële gemeenten tussen Brussel, Antwerpen en Gent en nabij de industriegebieden ten noorden van de Waalse industriële as, zijn die nationaliteiten oververtegenwoordigd binnen het buitenlandersbestand. Hun leeftijdsstructuur is jong en hun recente migratiebalans positief.

Limburg is de enige grotere streek waar beide types van immigratie voorkomen.

Andere categorieën van buitenlanders beantwoorden aan een specifieke logica: grensbewoners, met de nationaliteit van het buurland, en met een variabele leeftijdsstructuur en evolutie; kaderpersoneel, afkomstig uit Westerse landen en gevestigd in de rijke gemeenten rond de grootsteden, meer bepaald in de Brusselse randstad, waar ze een typische leeftijdsstructuur hebben (volwassenen op rijpere leeftijd en adolescenten) en een sterke groei vertonen; studenten, meestal afkomstig uit de Derde Wereld, gevestigd in gemeenten met instellingen van hoger onderwijs, met een sterke oververtegenwoordiging van 20-39 jarigen, hoofdzakelijk mannen.

Uit de analyse kwam ook de vestiging van Italianen met een (althans voor buitenlanders in België) verouderde leeftijdsstructuur in de Condroz naar voren. Zij zijn waarschijnlijk afkomstig uit de industriële as en zochten naar een betere woonomgeving. Tenslotte bleek ook het belang van de gemengde huwelijken in talrijke gemeenten van Vlaanderen en Wallonië buiten de gebieden met grote concentraties buitenlanders.

REFERENTIES

- André R. (1968), Les migrations en Belgique, Bruxelles, La Géographie 4, blz. 223-264.
- Dagnelie P. (1975), Analyse statistique à plusieurs variables, Presses agronomiques de Gembloux, 362 blz.
- Grimmeau J.P. (1981a), Pour une cartographie probabiliste, Cahiers de géographie de Besançon, Séminaires et Notes de recherches, 21, blz. 93-109.
- Grimmeau J.P. (1981b), Analyse typologique appliquée à la cartographie par plages, Société géographique de Liège, Notes de recherches, 1, blz. 1-10.
- Grimmeau J.P. (1983), Une méthode spécifique de régionalisation adaptée à la cartographie thématique, Bruxelles, Cahiers du centre d'études de recherche opérationnelle, 25, 3-4, blz. 273-281.
- Grimmeau J.P. (1984), Soixante ans d'immigration étrangère en Belgique, Bruxelles, Année Sociale, 1, blz. 214-221.
- Grimmeau J.P. (1985a), The "Chorhom" procedure: an automated method for better maps, Paper presented at the 4 th European colloquium on Quantitative Geography, Veldhoven, 17 blz.
- Grimmeau J.P. (1985b), L'analyse en composantes principales après transformation Khi, une méthode efficace et riche en possibilités, Acta geographica lovaniensia, 26, blz. 57-58.
- Grimmeau J.P. (1987), Maghrébins et Turcs en Belgique: quelques considérations géographiques et démographiques, Bruxelles, Tribune immigrée, 21, blz. 5-9.
- Grimmeau J.P. (1988), Tendances récentes des migrations extérieures étrangères de la Belgique, Les migrations internationales, Association internationale des démographes de langue française, blz. 147-159.
- Grimmeau J.P. et David-Valcke A. (1978), Les cadres étrangers à Bruxelles, Bruxelles, Revue belge de géographie, 102-1, blz. 33-41.
- Grimmeau J.P. et Kesteloot C. (1988), Etrangers, Deuxième atlas de Belgique, planche, VI.7, Bruxelles, Comité national de Géographie.
- Orban-Férauge F. et Grimmeau J.P. (1985), Analyse factorielle des correspondances du tourisme étranger en Belgique. Comparaison avec l'analyse en composantes principales après transformation Khi, Acta geographica lovaniensia, 26, blz. 169-186.
- Wunch G. (1969), Le calcul des soldes migratoires par la méthode de la "population attendue", caractéristiques et évaluation des biais, Bruxelles, Population et Famille, 18, blz. 49-61.

DE BEVOLKING VAN VREEMDE NATIONALITEIT IN BRUSSEL-HOOFDSTAD

Walter De Lannoy

Hoogleraar geografie, Geografisch Instituut, Vrije Universiteit Brussel.

Jean-Pierre Grimmeau

Lector, Laboratoire de géographie humaine, Université Libre de Bruxelles.

Christian Kesteloot

Bevoegd verklaard navorser N.F.W.O., Instituut voor Sociale en Economische Geografie, Katholieke Universiteit te Leuven.

DE BEVOLKING VAN VREEMDE NATIONALITEIT IN BRUSSEL-HOOFDSTAD

Walter De Lannoy*
Jean-Pierre Grimmeau**
Christian Kesteloot***

1. INLEIDING.

In deze bijdrage worden de spreidingspatronen en de huisvestings-situatie van vreemdelingen in het arrondissement Brussel-Hoofdstad behandeld. Dit gebeurt in hoofdzaak met behulp van de resultaten van de Volks- en Woningtelling van 1981 op het niveau van de statistische sectoren (buurten). De uitbating van de volkstelling van 1981 bevat geen gekruiste tabellen waarmee de huisvestingssituatie van de verschillende nationaliteiten per buurt kan gemeten worden. Daarom worden een aantal woningkenmerken van de nationaliteits-groepen op het niveau van het arrondissement besproken, waarbij ook de evolutie tussen 1970 en 1981 aandacht krijgt.

2. DE AANWEZIGHEID VAN VREEMDELINGEN IN BRUSSEL-HOOFDSTAD

Op 1.3.1981 werden in Brussel-Hoofdstad 237.875 vreemdelingen geteld, wat overeenkwam met 23,9 % van de Brusselse bevolking. Op 31.12.1970 bedroeg dit aandeel 16,0 % (173.507 vreemdelingen). De indeling van de vreemdelingen naar nationaliteit heeft sinds 1947 sterke wijzigingen ondergaan. In tabel 1 worden de voornaamste nationaliteiten gerangschikt volgens afnemend aantal in 1947, 1961, 1970 en 1981. De periode tussen 1947 en 1961 wordt gekenmerkt door een afname van het aantal buitenlanders uit de buurlanden (de West-Duitsers uitgezonderd), door een zeer sterke teruggang van het aantal Polen en door een reeds belangrijke toename van het aantal Italianen en Spanjaarden. Tussen 1961 en 1970 blijven deze laatste twee nationaliteiten sterk aangroeien, maar treedt ook een belangrijke inwijking op van vreemdelingen uit andere landen van het Middellandse Zeegebied.

Tabel 1.- RANGSCHIKKING VAN DE VOORNAAMSTE NATIONALITEITEN IN 1947, 1961, 1970 en 1981

1947		1961	
1. Frankrijk	16.431	1. Frankrijk	15.780
2. Polen	12.112	2. Italië	11.357
3. Nederland	9.174	3. Nederland	7.165
4. Italië	5.422	4. Spanje	5.044
5. Verenigd Koninkrijk	3.910	5. West-Duitsland	3.378
6. Luxemburg	3.453	6. Verenigd Koninkrijk	3.223
7. West-Duitsland	2.503	7. Polen	2.640
8. Zwitserland	2.151	8. Luxemburg	2.421
1970		1981	
1. Spanje	33.641	1. Marokko	57.874
2. Italië	28.354	2. Italië	35.809
3. Frankrijk	23.188	3. Spanje	28.156
4. Marokko	21.852	4. Frankrijk	25.759
5. Griekenland	9.496	5. Turkije	15.820
6. Nederland	6.917	6. Griekenland	9.629
7. West-Duitsland	5.291	7. Verenigd Koninkrijk	7.093
8. Verenigd Koninkrijk	5.263	8. Zaïre	4.992
9. Turkije	4.347	9. Portugal	4.793
10. U.S.A.	4.204	10. Nederland	4.566
11. Portugal	3.125	11. West-Duitsland	4.077
12. Zaïre	2.769	12. Tunesië	3.190
13. Luxemburg	2.337	13. U.S.A.	2.677

* Hoogleraar geografie, Geografisch Instituut, Vrije Universiteit Brussel.

** Lector, Laboratoire de géographie humaine, Université Libre de Bruxelles.

***Bevoegd verklaard navorser N.F.W.O., Instituut voor Sociale en Economische Geografie, Katholieke Universiteit te Leuven.

Vooral het aantal Marokkanen (van 96 in 1961 naar 21.852 in 1970), Grieken en Turken kent een indrukwekkende toename. Tussen 1970 en 1981 neemt vooral het aantal Marokkanen en Turken sterk toe. De Marokkanen (57.874) worden veruit de grootste groep in de agglomeratie. Ook de Italianen en de Zarezen kenden een significante toename. Het aantal Spanjaarden, Nederlanders, West-Duitsers en Amerikanen nam daarentegen af.

De verschuivingen wat betreft de aantallen naar nationaliteit weerspiegelen de verschillende fasen in de recrutering van arbeiders uit het buitenland (Martens, 1973 en 1985; Grimmeau 1984). De evolutie van de naoorlogse immigratie in België en het blijvend karakter van de aanwezigheid van de vreemdelingen hebben voor gevolg dat verschillende generaties vreemdelingen in Brussel samenleven. In het geval van de Italianen en de Spanjaarden kan vandaag reeds van een derde generatie gesproken worden. Bij de Marokkaanse en Turkse immigranten is er ongeveer een gelijke verdeling tussen eerste en tweede generatie.

3. DE RUIMTELIJKE SPREIDING.

3.1. Methode van cartografische voorstelling.

De residentiële patronen van de globale vreemdelingengroep en van de grootste nationaliteitsgroepen werden cartografisch voorgesteld. De kaarten met het aandeel van de verschillende groepen in de totale bevolking per buurt werden steeds met dezelfde klassegrenzen opgemaakt. Er werd gebruik gemaakt van de locatiequotiënten die de verhouding aangeven van het aandeel van een groep in de totale bevolking van een buurt en het aandeel van de beschouwde groep in de totale bevolking van Brussel-Hoofdstad. Een locatiequotiënt groter dan 1 duidt bijgevolg op een oververtegenwoordiging (concentratie) van de beschouwde groep in die bepaalde buurt; een waarde kleiner dan 1 wijst op een ondervertegenwoordiging. De keuze van de klassegrenzen komt overeen met die van De Lannoy (1978) voor de voorstelling van de residentiële patronen van de nationaliteitsgroepen in 1970. Een vergelijking van de twee reeksen kaarten wordt daardoor vergemakkelijkt. De legendes van de kaarten bevatten naast de (vaste) grenzen van de locatiequotiënten ook de corresponderende per-duizend waarden.

De vergelijking tussen een kaart van een nationaliteitsgroep en die van de totale vreemdelingengroep kan gebeuren aan de hand van de grijswaarden van de arcering: indien een buurt een donkerder arcering vertoont voor een nationaliteitsgroep dan is die nationaliteits-

groep in die buurt oververtegenwoordigd binnen de vreemdelingen-groep (een lichtere arcering wijst op een ondervertegenwoordiging binnen de globale vreemdelingengroep).

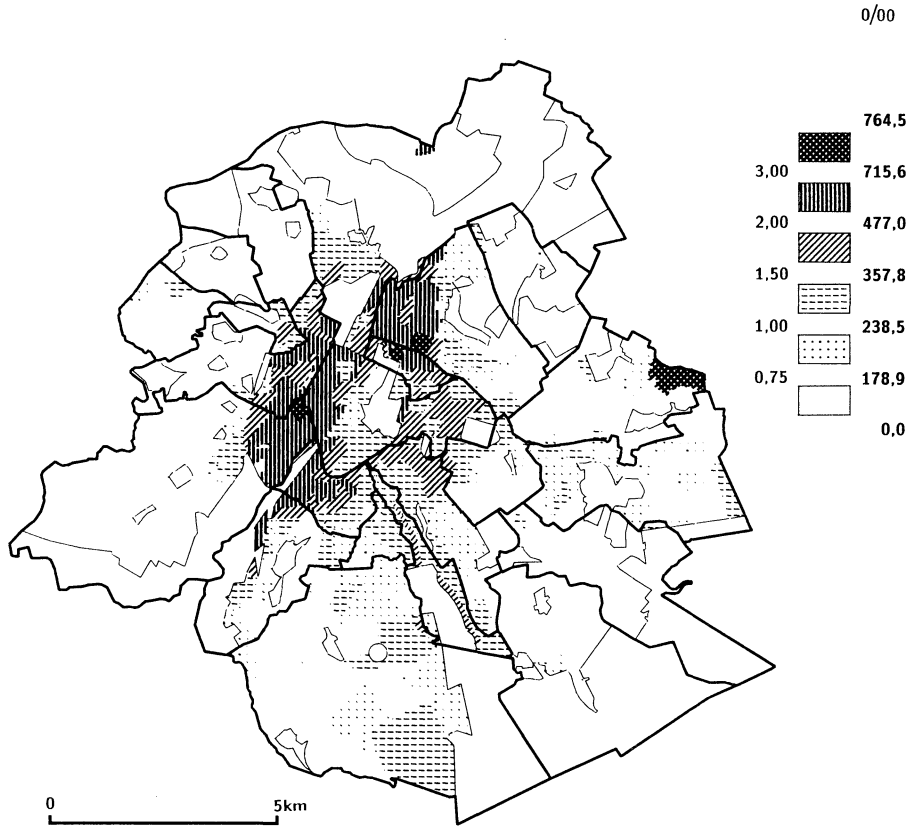
De kaarten met de evolutie van het aandeel van de verschillende groepen in de totale bevolking bevatten per buurt het verschil tussen de waarden in 1981 en in 1970; op die manier wordt vermeden een te sterke aangroei of afname te suggereren waar die slechts betrekking heeft op kleine absolute aantallen. Het is slechts voor de eerste keer dat een evolutie per buurt kan voorgesteld worden, omdat de gegevens gebonden zijn aan de volkstellingen en de statistische sectoren (buurten) voor het eerst werden ingevoerd in 1970. De wijzigingen van de begrenzingen van de statistische sectoren bemoeilijken de vergelijking tussen 1970 en 1981. De indeling in statistische sectoren is immers fijner in 1981 (722 sectoren) dan in 1970 (567 sectoren) omdat talrijke buurten uit 1970 werden opgesplitst in twee of meer nieuwe sectoren. Om de evolutie 1970-1981 te kunnen voorstellen werden de gegevens van 1981 daarom herberekend voor de ruimtelijke indeling van 1970.

De kaarten m.b.t. de verschillende nationaliteiten werden opgemaakt met identieke klassegrenzen; de nationaliteitsgroepen die weinig vertegenwoordigd zijn of waarvan het aandeel weinig evolueerde tussen de beide volkstellingen tonen bijgevolg een kaartbeeld met geringe contrasten. De klassegrenzen werden symmetrisch genomen voor de positieve waarden (toeneming) en negatieve waarden (afname). De arceringswijze vertoont een analoge symmetrie: verticale arceringen voor de toenemingen, horizontale arceringen voor negatieve waarden, identieke breedte en dichtheid van de arceringen voor symmetrische klassen. De kaart met de evolutie van de globale vreemdelingengroep werd volgens dezelfde principes opgemaakt, maar met aangepaste klassegrenzen.

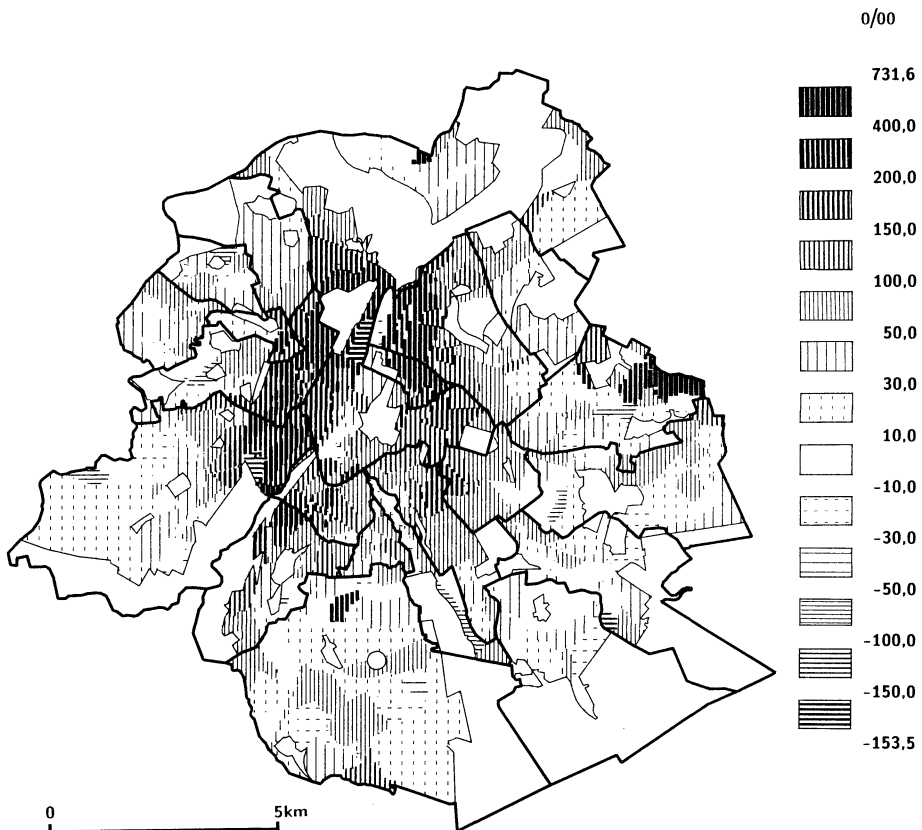
3.2. Het residentieel patroon van de totale vreemdelingengroep.

De vreemdelingen zijn het sterkst vertegenwoordigd in het centrale gedeelte van de agglomeratie (fig. 1). Belangrijke concentraties (meestal waarden hoger dan 50%) komen voor ten westen van de centrale lanen (Max, Anspach, Lemonnier) in de binnenstad (de "Vijfhoek"), in een zone rond het Zuidstation (het westelijk gedeelte van Sint-Gillis, het Anderlechtse Kuregem en de Brusselse Marollen) en in de Brusselse Noordwijk en het aanpalende gedeelte in Sint-Joost-ten-Node (achter de Kruidtuin) en Schaarbeek (van het Noordstation tot het Josaphatpark). Hetzelfde geldt voor het gedeelte van Sint-Jans-Molenbeek tussen het kanaal en de spoorlijn (Weststation).

Figuur 1. AANDEEL VAN DE BUITENLANDERS IN DE TOTALE BEVOLKING VAN 1981

Figuur 2. EVOLUTIE TUSSEN 1970-1981 VAN HET AANDEEL VAN DE BUITENLANDERS IN DE TOTALE BEVOLKING

De hoogste waarden (76% en 73%) komen voor in de statistische sector B 10 in Kuregem (Anderlecht) aan de noordzijde van de Steenweg op Bergen en in sector A04 in Schaarbeek (L'Olivierstraat). Op het niveau van de straten komen daar waarschijnlijk enkele waarden van ongeveer 90 % voor. De ring van hoge waarden rond de binnenstad zet zich verder aan de oostzijde van de vijfhoek, maar het aandeel van de vreemdelingen in de bevolking schommelt daar rond 40 %.

De concentraties van vreemdelingen in de binnenstad en in de negentiende eeuwse gordel rond de vijfhoek waren reeds aanwezig tien jaar vroeger (De Lannoy, 1978), maar de percentages lagen toen over het algemeen 10 eenheden lager. De toename van het aantal vreemdelingen tussen de volkstellingen van 1970 en 1981 vond vooral plaats in de concentratiezones van 1970 en aan de rand daarvan (fig 2). De zone met hoge waarden heeft zich dus ruimtelijk uitgebreid. De toename is opvallend in Schaarbeek (in de richting van het Josaphatpark), in Brussel tussen "Tour et Taxis" en het Park van Laken (in de omgeving van het Bockstaelplein), in Molenbeek tussen het kanaal en het Weststation, in Kuregem, nabij de grens Sint-Gillis-Vorst en in de Maalbeekvallei ten oosten van de vijfhoek. De spoorlijn tussen het Pannenhuisstation en het Weststation die in 1970 nog een duidelijke grens vormde tussen hoge en lage waarden, is in het kaartbeeld van 1981 doorbroken op drie plaatsen : in Koekelberg, langs de Steenweg op Ninove en langs de Steenweg op Bergen (Veeweyde).

Naast de concentratiezone in het centrale gedeelte van de agglomeratie tekent zich een as af met hoge waarden langs de Louizalaan-Roseveltlaan en aan de westzijde van het Ter Kameren Bos en komen ook hoge waarden voor in verschillende buurten van Sint-Pieters-Woluwe (fig. 1). De zwarte vlek in het oosten van Sint-Lambrechts-Woluwe is te wijten aan de aanwezigheid van buitenlandse studenten op de campus van de medische faculteit van de U.C.L. De zeer hoge waarde in het uiterste noorden van de gemeente Brussel komt overeen met een sociale woonwijk waar veel Marokkanen, Italianen, Spanjaarden en Grieken wonen.

3.3. De residentiele patronen van de nationaliteitsgroepen.

Uit tabel 2 blijkt dat de nationaliteitsgroepen ongelijkmatig over de verschillende gemeenten zijn gespreid. In de twee gemeenten met het hoogste aandeel vreemdelingen (Sint-Joost-ten-Node en Sint-Gillis) maken twee vreemde nationaliteiten elk meer dan 10 % van de gemeentelijke bevolking uit. In Sint-Joost-ten-Node vertegenwoordigen de Turken en de Marokkanen respectievelijk

13,7% en 13,5% van de gemeentelijke bevolking. In Sint-Gillis maken de Spanjaarden en de Marokkanen 12,7% en 10,5% van de bevolking uit. Het hoge aandeel vreemdelingen in beide gemeenten (48% in Sint-Joost-ten-Node, 46% in Sint-Gillis) staat in verband met hun ligging (in de negentiende eeuwse gordel rond de binnenstad) en hun geringe uitgestrektheid. Uit tabel 2 kan reeds afgeleid worden dat de Turken, de Marokkanen en de Spanjaarden de opvallendste ruimtelijke concentraties vertonen. De residentiële patronen worden echter duidelijker op de kaarten met een indeling in de statistische sectoren (buurten).

Een analyse van de spreidingspatronen van de belangrijkste nationaliteitsgroepen toont het verband aan van de woonplaats van de vreemdelingen en de globale sociaal-economische structuur van de stedelijke ruimte. Grofweg zijn 2 types van vestigingspatronen te onderscheiden :

- de vreemdelingen afkomstig uit landen die aan de Middellandse Zee grenzen (Marokko inbegrepen) wonen hoofdzakelijk in het centrale gedeelte van de stad, met de hoogste waarden in de negentiende eeuwse gordel rond de binnenstad. Deze zone met hoge waarden rond de Brusselse vijfhoek is duidelijk minder uitgesproken aan de oostzijde van de binnenstad, tussen de Louizapoort en de Wetstraat.
- de vreemdelingen uit de buurlanden wonen meer verspreid over de gehele stad en zijn het sterkst vertegenwoordigd in de betere woonzones van het zuidoostelijk kwadrant van de agglomeratie.

Het lijkt geen twijfel dat deze contrasterende spreidingspatronen grotendeels verklaard kunnen worden door de sociaal-economische status van de twee groepen. De tegenstelling tussen de beide groepen komt tot uiting in tabel 3 met de verdeling naar sociaal-economische groepen van de werkende beroepsbevolking van 10 nationaliteiten. Voor de landen uit het Middellandse Zeegebied vormen de arbeiders veruit de grootste sociaal-economische groep. Dit is het meest uitgesproken voor de Marokkanen, de Turken en de Spanjaarden met respectievelijk 85%, 84%, en 75% arbeiders in de werkende beroepsbevolking. Het zijn ook deze nationaliteiten die het sterkst geconcentreerd voorkomen in de negentiende eeuwse stadsdelen in en rond de Brusselse vijfhoek. Ook de Italianen en de Grieken hebben het grootste gedeelte van hun beroepsbevolking in de arbeidersgroep, maar ze hebben tevens een belangrijker bediendengroep. Binnen de groep van de Mediterrane gastarbeiders vormen vooral de Italianen een minder homogene groep, zoals ook blijkt uit hun betrekkelijk hoog percentage vrije beroepen en kaders. Opvallend is nog het hoge aandeel zelfstandigen bij de Grieken als gevolg van het grote aantal handelaars binnen die nationaliteit.

Tabel 2.- VREEMDELINGEN NAAR NATIONALITEIT PER 1000 INWONERS PER GEMEENTE, 1981.

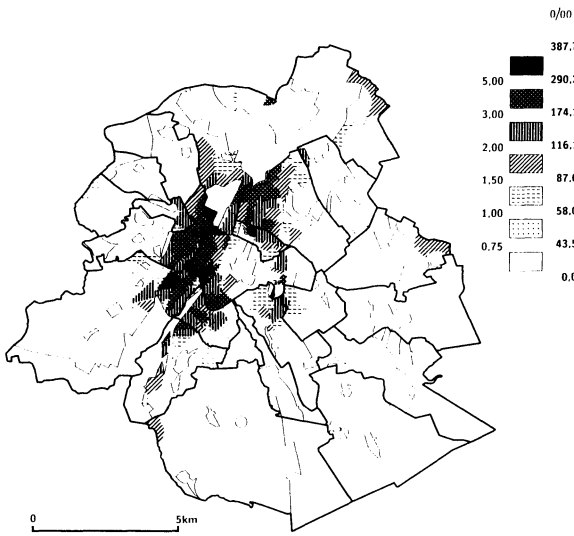
	Totaal vreemlingen	Marokko	Italië	Spanje	Frankrijk	Turkije	Griekenland	Verenigd-Koninkrijk	Totaal aantal inwoners
Anderlecht	213,1	58,5	52,2	32,8	16,6	11,3	15,7	1,6	94.764
Oudergem	104,6	6,3	14,1	7,6	19,5	0,8	1,2	8,1	30.435
Sint-Agatha-Berchem	89,3	18,2	13,9	10,4	14,6	0,6	1,1	2,6	18.719
Brussel	300,4	95,7	37,4	43,0	27,3	15,0	10,6	8,0	139.678
Etterbeek	206,6	30,2	39,8	21,5	27,6	5,5	2,8	9,6	44.218
Evere	97,3	18,2	19,0	5,8	14,3	3,1	2,5	6,8	30.520
Vorst	268,7	64,1	55,1	47,4	26,6	1,3	18,4	3,8	50.607
Ganshoren	89,0	6,5	14,5	8,3	22,5	0,9	3,0	3,6	21.445
Elsene	264,6	39,8	33,8	22,3	38,1	4,5	4,1	11,9	75.723
Jette	97,2	15,1	17,0	10,2	17,3	1,9	3,2	1,9	40.109
Koekelberg	224,6	77,8	25,8	17,1	25,2	17,7	13,3	2,1	16.643
Sint-Jans-Molenbeek	296,8	126,9	53,4	22,6	25,9	13,5	11,7	1,6	70.850
Sint-Gillis	457,1	104,7	68,9	127,2	24,5	11,1	33,6	7,4	46.076
Sint-Joost-ten-Node	477,6	135,2	70,4	34,2	28,0	136,9	7,5	5,2	20.381
Schaarbeek	332,8	100,5	35,5	25,1	22,2	65,3	18,2	4,3	106.754
Ukkel	165,6	7,3	21,8	13,7	41,6	2,0	1,5	13,6	76.004
Watermaal-Bosvoorde	88,7	2,5	10,9	3,3	20,3	0,4	1,0	8,8	24.880
St. Lambrechts-Woluwe	135,8	4,5	17,0	6,1	25,5	1,4	1,9	12,8	48.801
St. Pieters-Woluwe	167,5	2,6	22,3	6,7	29,4	0,6	0,9	17,7	40.686
Agglomeratie	238,5	58,0	35,9	28,2	25,8	15,9	9,7	7,1	997.293

Tabel 3.- VREEMDELINGEN NAAR NATIONALITEITSLAND EN SOCIO-ECONOMISCHE GROEP (PERCENTAGE VAN DE WERKENDE BEROEPSBEVOLKING), - 1981 -

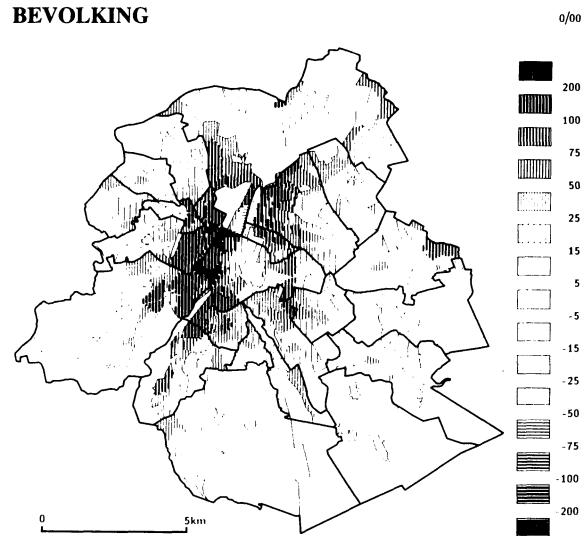
	Zelfstandigen en werkgevers	Vrije beroepen en hoger kaderpersoneel	Bedienden	Arbeiders	Werkende beroepsbevolking (*)
Marokkanen	6,1	1,3	7,2	85,4	11.107
Italianen	11,0	9,1	21,9	58,0	12.720
Spanjaarden	5,3	2,6	16,7	75,5	10.447
Turken	6,8	2,6	6,5	84,0	3.472
Grieken	18,1	6,0	14,9	60,9	3.234
Fransen	12,0	20,6	33,4	33,9	9.939
Britten	4,5	36,1	43,8	15,6	3.701
Duitsers	4,1	34,1	41,6	20,2	1.926
Nederlanders	11,4	29,1	43,0	16,5	1.824
Amerikanen	6,1	53,1	36,1	4,8	1.025

(*) : absoluut aantal, inbegrepen beroep onbekend.

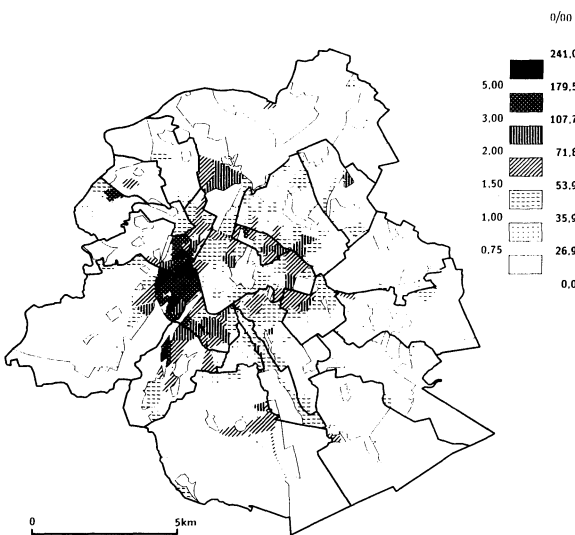
Figuur 3. AANDEEL VAN DE MAROKKANEN IN DE TOTALE BEVOLKING VAN 1981

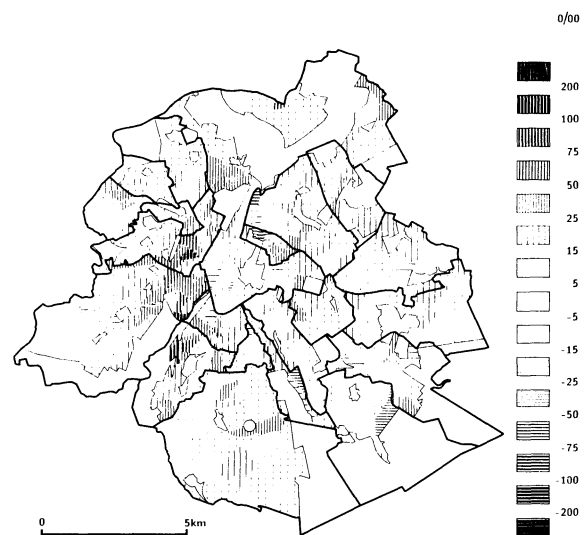
Figuur 4. EVOLUTIE TUSSEN 1970-1981 VAN HET AANDEEL VAN DE MAROKKANEN IN DE TOTALE BEVOLKING

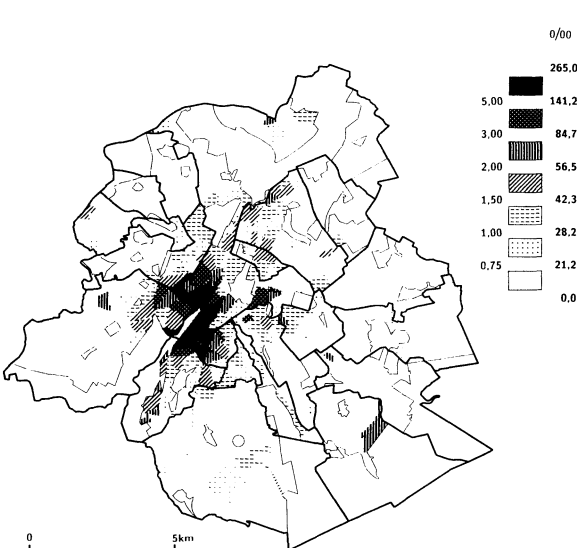
Figuur 5. AANDEEL VAN DE ITALIANEN IN DE TOTALE BEVOLKING VAN 1981

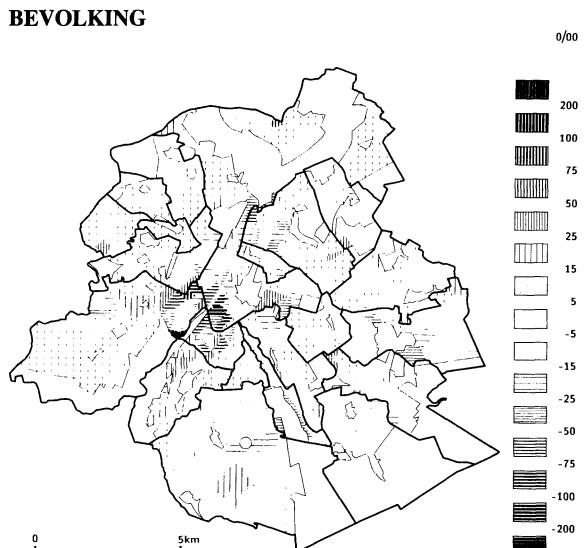
Figuur 6. EVOLUTIE TUSSEN 1970-1981 VAN HET AANDEEL VAN DE ITALIANEN IN DE TOTALE BEVOLKING

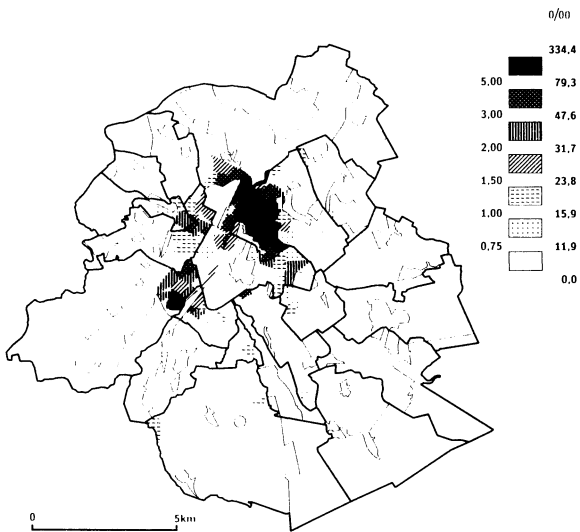
Figuur 7. AANDEEL VAN DE SPANJAARDEN IN DE TOTALE BEVOLKING VAN 1981

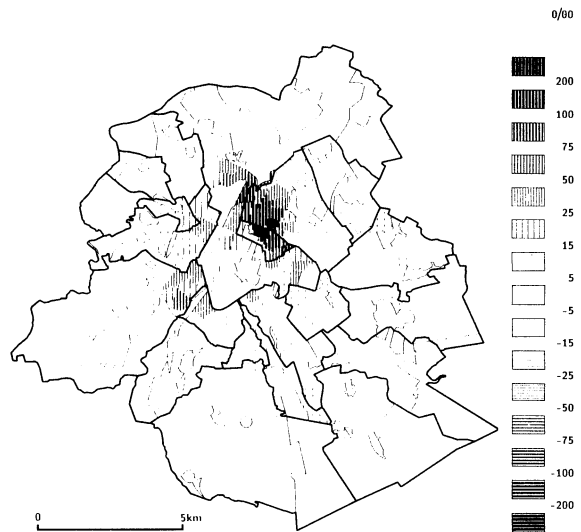
Figuur 8. EVOLUTIE TUSSEN 1970-1981 VAN HET AANDEEL VAN DE SPANJAARDEN IN DE TOTALE BEVOLKING

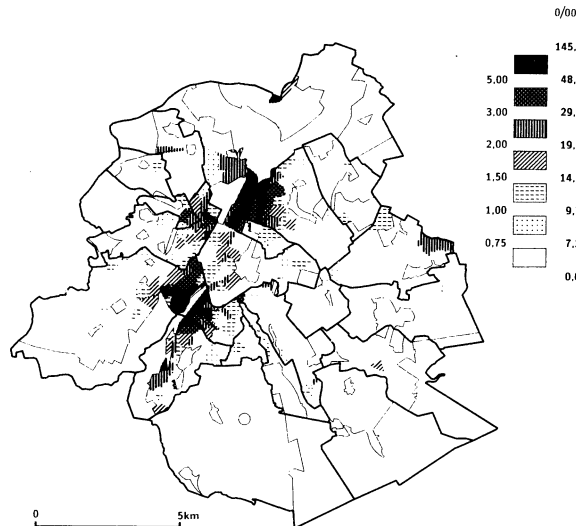
Figuur 9. AANDEEL VAN DE TURKEN IN DE TOTALE BEVOLKING VAN 1981

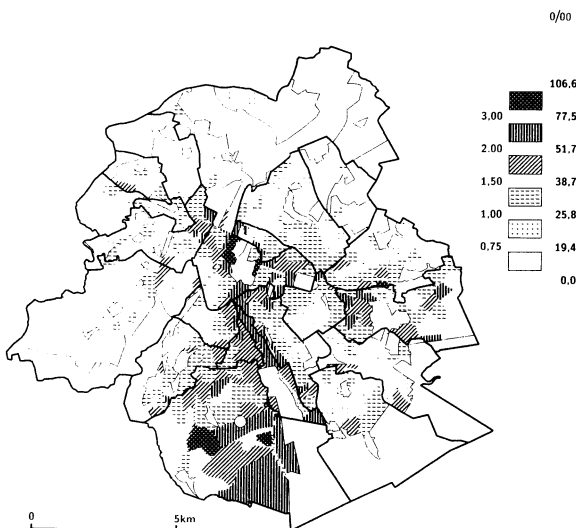
Figuur 10. EVOLUTIE TUSSEN 1970-1981 VAN HET AANDEEL VAN DE TURKEN IN DE TOTALE BEVOLKING

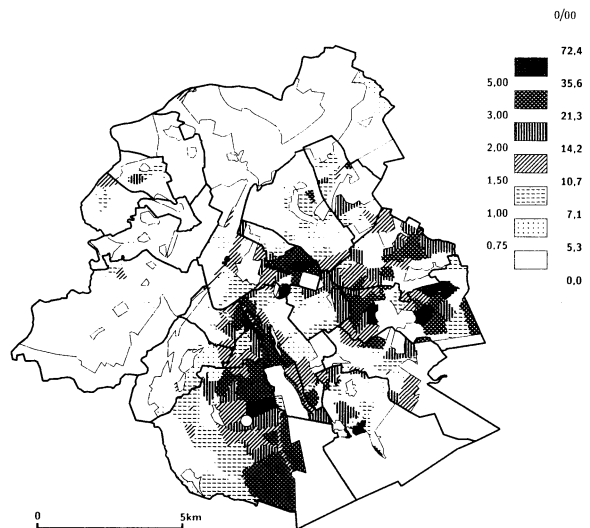
Figuur 11. AANDEEL VAN DE GRIEKEN IN DE TOTALE BEVOLKING VAN 1981

Figuur 12. AANDEEL VAN DE FRANSEN IN DE TOTALE BEVOLKING VAN 1981

Figuur 13. AANDEEL VAN DE BRITTEN IN DE TOTALE BEVOLKING VAN 1981

De Amerikanen en de vreemdelingen uit de buurlanden (Fransen, Britten, Duitsers, Nederlanders) worden gekenmerkt door een veel hogere sociaal-economische status. Het aandeel van de groep vrije beroepen en hoger kaderpersoneel varieert voor deze nationaliteiten van 21% (Fransen) tot 53% (Amerikanen). Vergeleken met de Mediterrane gastarbeiders zijn de arbeiders veel minder en de bedienden veel sterker vertegenwoordigd in deze groep.

De tegenstelling tussen de twee groepen vreemdelingen op het vlak van het beroep en de positie in het bedrijf verklaart het voorkomen van de twee hoofdtypen van residentiële patronen. De gastarbeidersgezinnen uit het Middellandse Zeegebied hebben door hun zwakke economische positie slechts een zeer beperkte keuze op de woningmarkt en ze worden eigenlijk "gedwongen" om stadsdelen op te zoeken waar nog tamelijk goedkope huurwoningen beschikbaar zijn. Dit is in hoofdzaak het geval in de oude wijken van het stadscentrum en in de aanpalende ringzone. Bij de vreemdelingen uit de buurlanden (en b.v. ook de Amerikanen en Japanners) is de situatie juist andersom. Het grootste gedeelte van deze groep behoort tot de hoge inkomensklassen en heeft daardoor toegang tot de aantrekkelijkste woongebieden van de agglomeratie. Vooral de beide Woluwes, Ukkel en een gedeelte van Oudergem, Elsene en Watermaal-Bosvoorde komen daarvoor in aanmerking.

De Marokkanen (57.874 inwoners) wonen duidelijk geconcentreerd in het centrale gedeelte van de agglomeratie (fig.3). Zeer hoge waarden komen voor in een zone gaande van het westelijk deel van Sint-Gillis, over Kuregem (Anderlecht), naar de oude kern van Sint-Jans-Molenbeek (tussen de spoorweg en het kanaal). Ook in de aanpalende buurten in de vijfhoek komen zeer hoge waarden voor (b.v. 31% in de sector van het Anneessensplein en 28% in de buurt van de Varkensmarkt). Ook ten noorden van de vijfhoek, in een uitgestrekt gebied in de omgeving van het Noordstation op het grondgebied van de gemeenten Brussel, Sint-Joost-Ten-Node en Schaarbeek komen zeer hoge waarden voor. In het zuiden en het oosten van de agglomeratie, in de gemeenten Ukkel, Watermaal-Bosvoorde, Oudergem en de beide Woluwes wonen zeer weinig Marokkanen. Hetzelfde geldt voor de gemeente Ganshoren in het noordwesten van de agglomeratie.

De kaart met de evolutie van het aandeel Marokkanen tussen 1970 en 1981 illustreert de sterke toename van deze groep in de hoger omschreven concentratiezone (fig.4). Ten oosten van de vijfhoek valt de toename in de Maalbeekvallei op. De zeer hoge waarde in het oosten van Sint-Lambrechts-Woluwe kan als een uitzondering beschouwd worden en is toe te schrijven aan de aanwezigheid van Marokkaanse studenten op de U.C.L.- campus.

De Italianen (35.809) wonen duidelijk meer verspreid over de agglomeratie dan de Marokkanen (fig.5). Dit blijkt ook uit hun aandeel in de bevolking per gemeente, waarvan de waarden minder

sterk uiteenlopen (van 1,1% in Watermaal-Bosvoorde tot 7,0% in Sint-Joost-ten-Node) (tabel 2). Hun grotere spreiding heeft te maken met het feit dat ze, wat sociaal-economische status betreft, een minder homogene groep vormen (dan b.v. de Marokkanen of de Britten) en met hun reeds lange aanwezigheid in de stad. In Kuregem (Anderlecht) en het aanpalende gedeelte van Sint-Jans-Molenbeek tekent zich toch een duidelijke kern af met hogere waarden. In het stadsdeel tussen de Ninoofse Steenweg, de spoorlijn en de "Kleine Ring" werden 3.639 Italianen geteld (dit is 15,3% van de bevolking in dat gebied). Ook in Laken, Sint-Joost-ten-Node, de omgeving van het Jubelpark en het westelijk gedeelte van Sint-Gillis en Vorst komen buurten met een hoog aandeel Italianen voor. In de meeste van deze stadsdelen hebben ze in de periode 1970-81 hun aanwezigheid versterkt (fig.6).

De Spanjaarden (28.156) vertonen een zeer duidelijke kern van hoge concentratie in een zone rond het Zuidstation op het grondgebied van de gemeenten Anderlecht (Kuregem), Brussel (vijfhoek), Sint-Gillis en Vorst (fig.7). Het aandeel van de Spanjaarden in de totale bevolking is het hoogst in Sint-Gillis (12,7%) waar het in enkele buurten meer dan 20% bedraagt. Ook de sector van de Huidevettersstraat in de Brusselse Marollen telt 23 % Spanjaarden. In vergelijking met 1970 is het aandeel van de Spanjaarden in deze stadsdelen echter duidelijk afgenomen (fig.8). Ook het totaal aantal Spanjaarden is in de agglomeratie met meer dan 5.000 eenheden verminderd. Als gevolg van de politieke en economische veranderingen in Spanje na het beëindigen van het Franco-regime zijn talrijke Spaanse gezinnen teruggekeerd naar hun thuisland.

De Turken (15.820) vertonen de sterkste ruimtelijke concentratie van de grootste nationaliteitsgroepen. Ze wonen vooral in de negentiende eeuwse ringzone rond de binnenstad met een uitgesproken voorkeur voor een uitgebreide kern ten noordoosten van de Brusselse vijfhoek (fig.9). In deze aaneengesloten concentratiezone met waarden uit de hoogste klasse (4,1% - 33,4%) werden ruim 10.000 Turken geteld of bijna 2/3 van de totale Turkse bevolking in Brussel. De hoogste waarde komt voor in sector 04 (L'Olivierstraat) in Schaarbeek in de omgeving van de Haachtsesteenweg waar 1/3 van de bevolking (33,4%) uit Turken bestaat. Ook in de sectoren 04 en 10 in Sint-Joost-ten-Node ligt het aandeel van de Turken in de totale bevolking boven de 25%. Naast de concentratiezone ten noordoosten van de vijfhoek komen nog hoge waarden voor aan de Zuidkant van de Leopold II Laan in Sint-Jans-Molenbeek en in de omgeving van het Zuidstation in enkele buurten van Kuregem (Anderlecht) en Sint-Gillis. Rekening houdend met hun centrale lokalisatie in de stad wonen er verrassend weinig Turken in de vijfhoek. In de Brusselse binnenstad werden slechts 380 Turken geteld (2,5% van de totale Turkse groep) tegenover niet minder dan 8.239 Marokkanen (14% van de Marokkaanse groep).

De kaart met de evolutie 1970-81 van het aandeel van de Turken in de totale bevolking weerspiegelt de aangroei van deze etnische groep in de concentratiegebieden rond de vijfhoek (fig. 10). De ruimtelijke concentratie van de Turken in een beperkt gedeelte van de stad wordt, behalve door hun sociaal-economische positie, mede beïnvloed door de eigenheid van hun taal en cultuur, door hun sterk samenhangsgevoelen, door hun recente vestiging in de stad en door hun overwegend rurale afkomst. Daar komt nog bij dat de overgrote meerderheid van de Turken in Schaarbeek en Sint-Joost-ten-Node afkomstig zijn uit dezelfde streek in Turkije (Emirdag en omgeving) (Hofman, 1984). De belangrijke aanwezigheid van de Turken in sommige buurten heeft de ontwikkeling van talrijke eigen voorzieningen met zich meegebracht, zoals Turkse winkels, cafe's, restaurants en religieuze instellingen. Dit is opvallend op de Haachtse steenweg en in de Schaarbeekse Josaphatstraat. Deze voorzieningen werken het behoud van de concentratie van de Turkse bevolking in deze buurten in de hand. Gelijkaardige verschijnselen zijn de Marokkaanse winkels in het centrum van Molenbeek en de Griekse en Spaanse winkels en restaurants in de omgeving van het Zuidstation.

Ook de Grieken (9.629) zijn het sterkst vertegenwoordigd in de ringzone rond de binnenstad (fig.11). De hoogste waarden komen voor in de omgeving van het Zuidstation (in Kuregem en in enkele buurten van Sint-Gillis en Vorst) en in de Schaarbeekse Noordwijk ten oosten van het Noordstation. In de Brusselse Noordwijk langs de Antwerpse Steenweg is hun aandeel sinds 1970 evenwel sterk afgenomen als gevolg van de grootschalige renovatie in die wijk. Op gemeentelijk niveau zijn de Grieken het sterkst vertegenwoordigd in Sint-Gillis (3,4%). Net zoals in het geval van de Turken wonen betrekkelijk weinig Grieken in de binnenstad (439 of 4,6% van de totale Griekse bevolking in de agglomeratie).

Van de hier besproken nationaliteitsgroepen wonen de Fransen (25.759) zonder twijfel het sterkst verspreid over de agglomeratie (fig. 12). Op gemeentelijk niveau varieert hun aandeel in de bevolking van 1,4% in Evere tot 4,2% in Ukkel. Het kaartbeeld toont een aantal hoge waarden in de Brusselse vijfhoek en een voorkeur voor het zuidoostelijk kwadrant van de agglomeratie met vooral hoge waarden in de gemeenten Ukkel, Elsene, Etterbeek en de beide Woluwe.

De Britten (7.093) wonen tamelijk gespreid over de agglomeratie (fig. 13). Hun aandeel in de bevolking op het niveau van de gemeenten varieert van 0,16% in Anderlecht en Sint-Jans-Molenbeek tot 1,8% in Sint-Pieters-Woluwe. Meer nog dan de Fransen vertonen

de Britten een voorkeur voor het zuidoostelijk kwadrant van de agglomeratie, met hoge waarden in de omgeving van de Louizalaan, in de wijken van Ukkel nabij het Terkamerenbos en in een aantal residentiële buurten in Sint-Pieters-Woluwe in de omgeving van het Park van Woluwe en het Zoniënwood. Het is ook in deze stadsdelen, die gekenmerkt worden door een hoge sociaal-economische status van de bevolking, dat het aandeel van de Britten in de periode 1970-81 aanzienlijk is toegenomen.

Ook de Nederlanders, de Duitsers en de Amerikanen zijn oververtegenwoordigd in het zuidoostelijk gedeelte van de agglomeratie. Het hoge aandeel vreemdelingen uit de buurlanden en Amerika zet zich verder buiten Brussel-Hoofdstad met opvallend hoge waarden in de villawijken van Kraainem, Wezembeek-Oppem en Overijse in het oosten en zuidoosten en Sint-Genesius-Rode en Waterloo in het zuiden.

4. DE HUISVESTINGSSITUATIE VAN DE VREEMDELINGEN.

4.1. Eigendomsstructuur van de woningen bewoond door vreemdelingen.

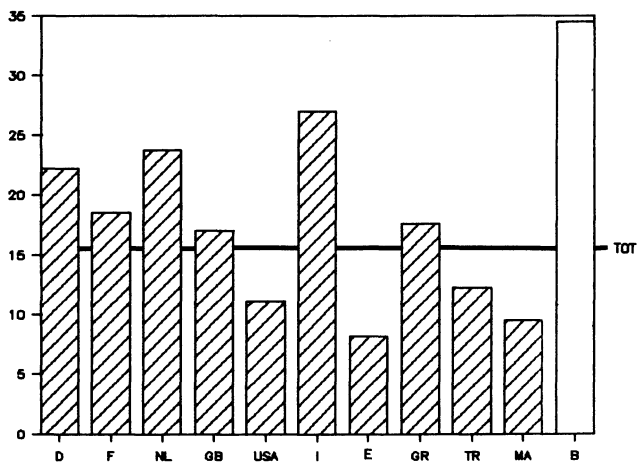
In 1981, waren 15,5% van de vreemdelingen eigenaar van hun woning in Brussel-Hoofdstad, tegen 34,5% van de Belgen. Zoals uit tabel 4 en figuur 14 blijkt, verschilt het aandeel tamelijk sterk naargelang van de nationaliteit : 27,0% van de Italiaanse huishoudens zijn eigenaar van hun woning, tegen slechts 8,2% van de Spanjaarden. Ook is de evolutie sinds 1970 niet gelijkmatig verdeeld over de verschillende nationaliteiten. We kunnen meerdere factoren onderscheiden die deze verschillen tussen de nationaliteiten verklaren:

- Wanneer de totale bevolking beschouwd wordt, is er een positieve correlatie tussen het percentage eigenaars en de indicatoren van hoge sociaal-economische status en een negatief verband met de indicatoren van lagere sociaal-economische status. Algemeen geldt dat hoe hoger het inkomen is, hoe beter de voorwaarden vervuld zijn om toegang te krijgen tot eigendomsverwerving.
- Hoe langer vreemdelingen in België vertoeven, hoe groter de kans dat zij tot eigendomsverwerving overgaan. De hoge score van de Italianen, waarvan een belangrijk aantal in de jaren 50 in België aangekomen is, kan aldus verklaard worden. Omgekeerd hebben de niet-gastarbeiders-nationaliteiten, die eerder een doorlopend immigratiepatroon vertonen en soms een korte verblijfsperiode kennen, een lage score.

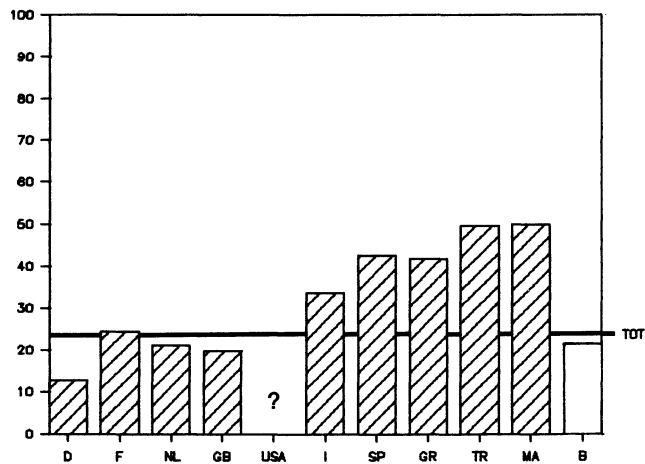
**Tabel 4.- EIGENDOMSSTRUCTUUR PER NATIONALITEIT IN BRUSSEL-HOOFDSTAD,
1970-1981 (IN % VAN DE GEZINNEN).**

NATIONALITEIT	1970		1981	
	Huurders	Eigenaars	Huurders	Eigenaars
Duitsers	91,5	8,5	77,8	22,2
Fransen	85,7	14,3	81,5	18,5
Nederlanders	83,0	17,0	76,2	23,8
Britten	88,5	11,5	83,0	17,0
Amerikanen	95,4	4,6	88,9	11,1
Italianen	88,4	11,6	73,0	27,0
Spanjaarden	96,5	3,5	91,8	8,2
Grieken	93,5	6,5	82,4	17,6
Turken	97,1	2,9	87,8	12,2
Marokkanen	97,0	3,0	90,5	9,5
Belgen	74,1	25,9	65,5	34,5
Vreemdelingen	90,6	9,4	84,5	15,5

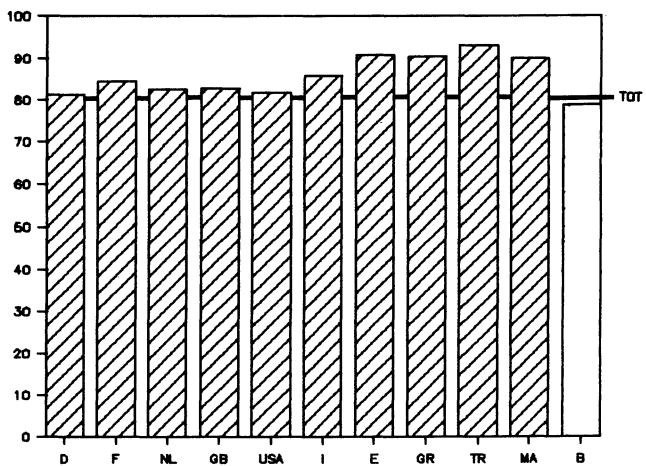
Figuur 14. AANDEEL VAN DE WONINGEN BEWOOND DOOR DE EIGENAAR

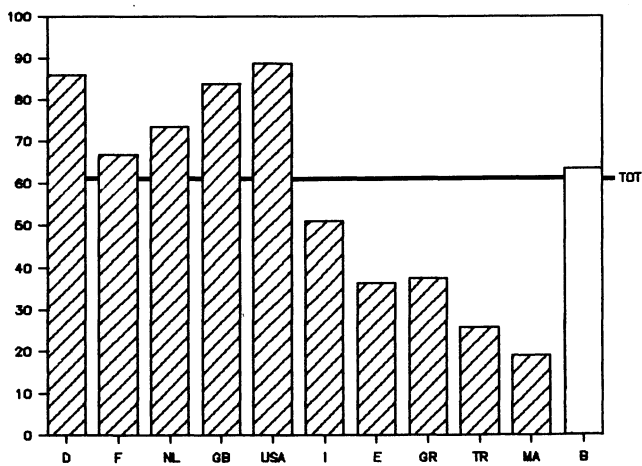
Figuur 15. AANDEEL VAN DE WONINGEN GEBOUWD VOOR 1919

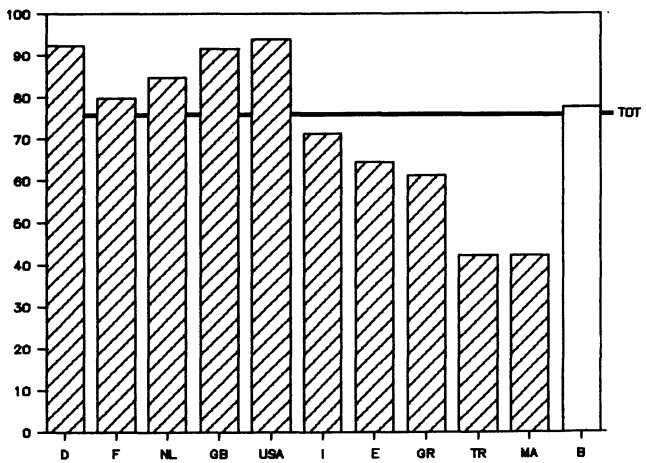
Figuur 16. AANDEEL VAN DE APPARTEMENTEN

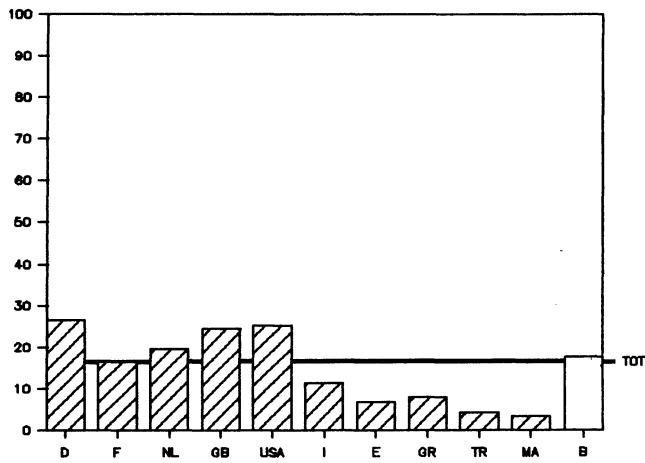
Figuur 17. AANDEEL VAN DE WONINGEN MET CENTRALE VERWARMING

Figuur 18. AANDEEL VAN DE WONINGEN MET BADKAMER

Figuur 19. AANDEEL VAN DE WONINGEN MET ISOLATIE

- Zelfs indien een gezin van bij zijn aankomst of metertijd over de financiële middelen beschikt om eigenaar te worden van zijn woning, dan kan het toch om verschillende redenen verkiezen een woning te huren. Dit komt bij voorbeeld voor wanneer het geen geschikte woning op de koopmarkt kan vinden. Maar met betrekking tot onze problematiek zijn andere redenen interessanter: men kan blijven huren omdat de verblijfstijd te kort is opdat het de moeite zou lonen om een woning te kopen; of men kan zelfs bij een langdurig verblijf perspectieven hebben op een terugkeer naar het eigen land, wat het aankopen van een woning in dat land belangrijker maakt. Zo vindt men een laag percentage eigenaars bij de Amerikanen, die dikwijls tijdelijke immigranten zijn. Bovendien moet, vergeleken met de Amerikaanse toestand, de Brusselse woningmarkt voor hen zeer immobiel lijken, wat het aankopen van een woning om ze een paar jaar later weer te verkopen tot een riskante onderneming maakt. De Spanjaarden vertonen het laagste percentage eigenaars, terwijl ze niet tot de laagste sociaal-economische groepen onder de gastarbeiders kunnen gerekend worden en ze meestal ook in de jaren 60 in Brussel zijn aangekomen. Maar Spanjaarden vertonen een sterke tendens om naar hun thuisland terug te keren (het aantal Spaanse huishoudens is tussen 1970 en 1981 van 10.342 naar 9.670 gedaald).

Dit heeft te maken met de economische ontwikkeling in hun land en het einde van het Franco-regime in 1975. De toetreding tot de Europese Gemeenschap zal deze tendens waarschijnlijk nog versterken. Vele Spanjaarden hebben in het vooruitzicht van hun terugkeer een woning in Spanje gekocht. Dit maakt het dan ook onmogelijk om in België van overheidssteun te genieten bij eigendomsverwerving (men bekomt geen overheids-hulp wanneer men reeds onroerende goederen bezit, zelfs al zijn deze in het buitenland gelegen).

- Tenslotte speelt ook de culturele houding ten opzichte van eigendomsverwerving een rol. De Turken vertonen een opvallende toename van eigenaars, zeker in vergelijking met de Marokkanen die een iets hogere sociaal-economische positie bekleden. Uit terreinwerk is gebleken dat dit te maken heeft met feit dat de Turken zich minder geremd voelen dan de

Marokkanen om een lening aan te gaan. Volgens de koran zijn interesten op leningen inderdaad verboden, omdat die als diefstal beschouwd worden. Deze regel wordt veel strikter nageleefd door de Marokkanen dan door de Turken, die een belangrijk secularisatie proces gekend hebben met Kemal Atatürk tijdens de tussenoorlogse periode.

4.2. De woonkwaliteit.

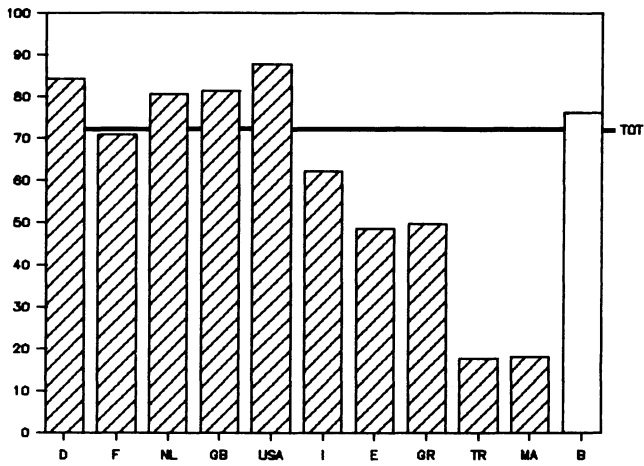
De aangehaalde factoren spelen ook een rol in het verklaren van de woonkwaliteitsverschillen tussen de nationaliteiten. Zo treden er verschillen op tussen de nationaliteiten qua bouwjaar en structuur van de woningen en qua uitrusting (vooral opvallend voor centrale verwarming, badkamer of stortbad, isolatie, telefoon en tuin - minder voor prive-toilet en afzonderlijke keuken) (fig. 15-23). We kunnen ook het bezit van een wagen en van een tweede woonst als (externe) uitrusting van de woning beschouwen (fig. 24 en 25). Ook hier is het contrast tussen de nationaliteiten, weliswaar minder uitgesproken, terug te vinden. Het valt ook op dat het bezit van een tweede woonst vooral een Belgische aangelegenheid is.

De relatieve woningbezetting (gemeten door het aantal bewoonbare m² en het aantal vertrekken per persoon (1), drukt waarschijnlijk het best de woningproblematiek van de gastarbeiders uit (fig. 26 en 27). In zekere zin kunnen deze cijfers gerelativeerd worden doordat het hier ook om grote gezinnen met jonge kinderen gaat, waarbij de woonruimtebehoeften van de jongere gezinsleden minder groot zijn dan die de volwassenen. Maar dit neemt niet weg dat er over een reële overbevolking van de woningen sprake is. Wij hebben gepoogd deze te meten door het aantal vertrekken en het aantal inwoners voor iedere woning te combineren (2). Het valt dan duidelijk op dat de gastarbeidersgezinnen er slecht aan toe zijn en dat de overbevolking vermindert naargelang men langer in de stad aanwezig is (fig. 28). Vooral bij de Turken vormen overbevolkte woningen een zwaar probleem (9,4% van de huishoudens).

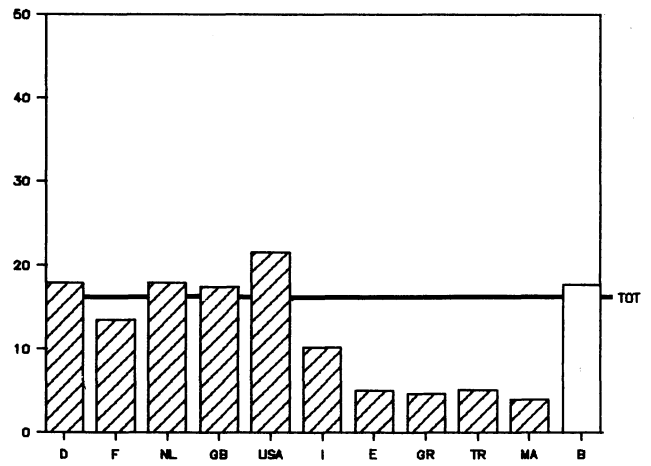
(1) Het eerste cijfer heeft het nadeel dat het steunt op metingen door de bewoners zelf uitgevoerd, wat grote onnauwkeurigheden meebrengt; het tweede dat recentere woningen doorgaans grotere vertrekken bezitten, waardoor een kleiner aantal vertrekken per persoon niet meteen een slechtere woningkwaliteit betekent.

(2) De cijfers steunen op de kruistabellen van het N.I.S. die gezinsgrootte en woninggrootte combineren. Deze tabellen bestaan niet voor de Belgen afzonderlijk. Als criterium voor overbevolking werd het aandeel woningen genomen met minder dan 5 vertrekken, die tevens meer personen dan vertrekken telden (bij de vertrekken wordt geen rekening gehouden met keuken, badkamer, kelders, enz.). Dit leek een goede indicator om de verschillen tussen de nationaliteiten vast te stellen, wat niet betekent dat meteen een juiste maat gevonden is voor het absoluut aantal overbevolkte woningen. Wel kan men stellen dat het cijfer overschat is omdat geen rekening gehouden wordt met de grootte van de vertrekken. Omgekeerd is er ook mogelijke onderschatting omdat geen rekening gehouden wordt met de woningen van 5 of meer vertrekken.

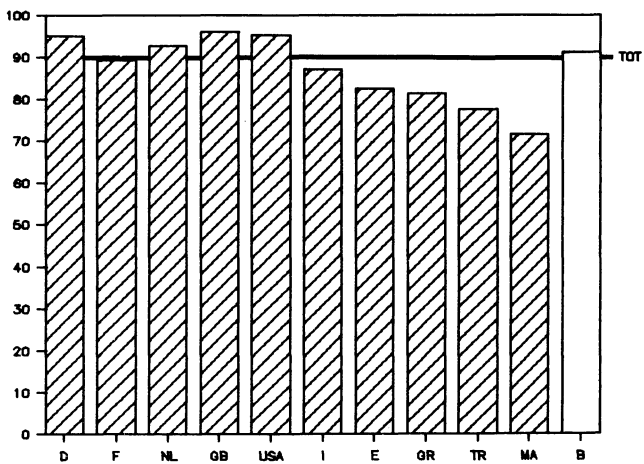
Figuur 20. AANDEEL VAN DE WONINGEN MET TELEFOON

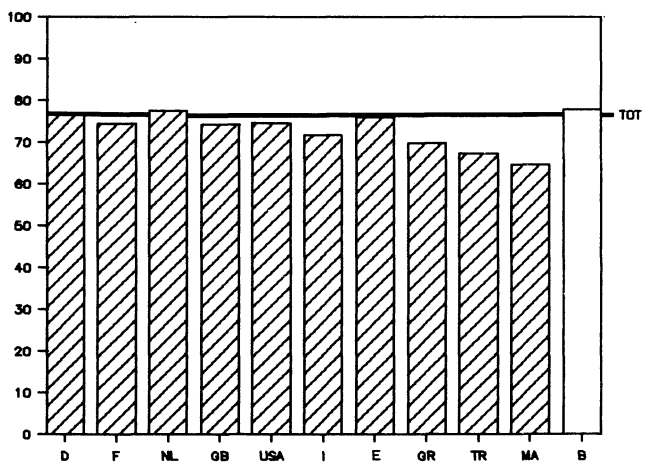
Figuur 21. AANDEEL VAN DE WONINGEN MET TUIN

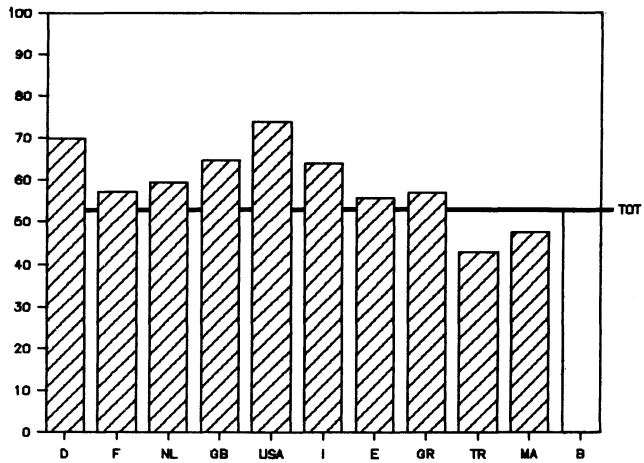
Figuur 22. AANDEEL VAN DE WONINGEN MET WATER-SPOELING (WC) BINNEN DE WONING

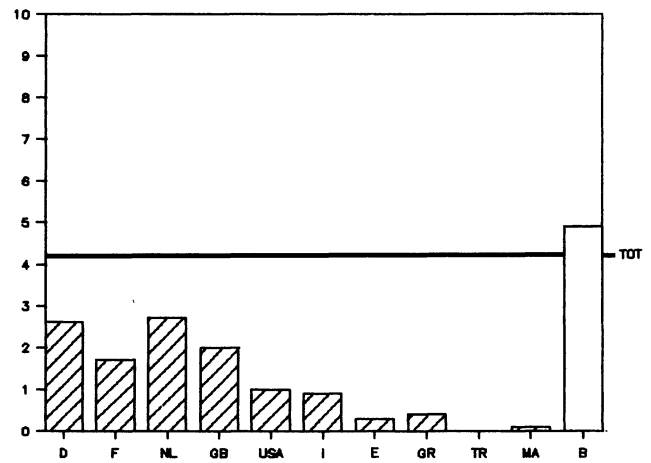
Figuur 23. AANDEEL VAN DE WONINGEN MET KEUKEN

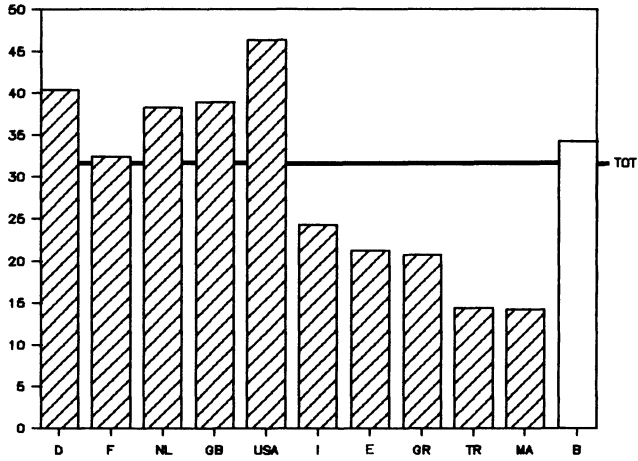
Figuur 24. AANDEEL VAN DE GEZINNEN BESCHIKKEND OVER EEN PERSONENWAGEN

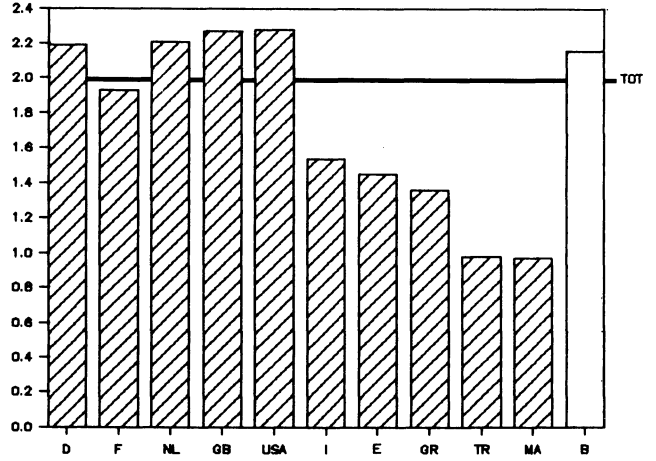
Figuur 25. AANDEEL VAN DE GEZINNEN DIE OVER EEN TWEEDE WONING BESCHIKKEN

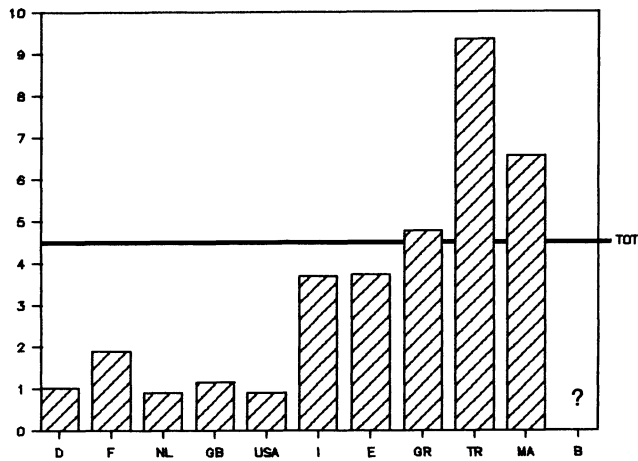
Figuur 26. GEMIDDELTE OPPERVLAKTE VAN DE WONING PER PERSOON

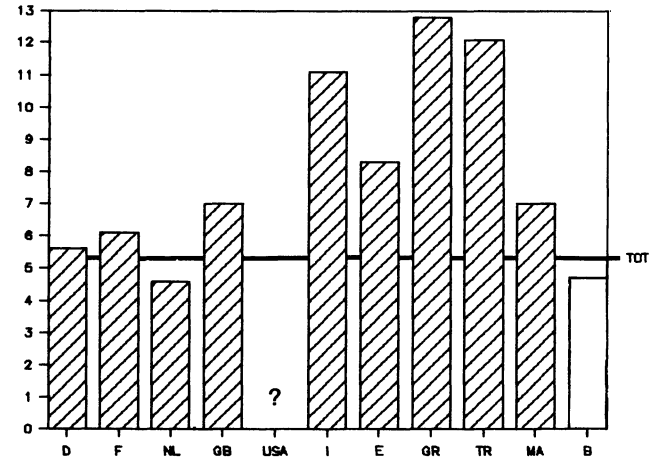
Figuur 27. GEMIDDELD AANTAL WOONVERTREKKEN PER PERSOON

Figuur 28. AANDEEL VAN DE OVERBEVOLKTE WONINGEN

Figuur 29. AANDEEL VAN DE VERBOUWDE WONINGEN SINDS 1970

Als laatste verschil tussen de nationaliteiten vermelden we het aantal verbeterde woningen (fig. 29). Hier komt zeer opvallend een omgekeerde toestand te voorschijn. Meer dan 10% van de Griekse, de Italiaanse en de Turkse huishoudens zijn gehuisvest in woningen die sinds 1971 verbouwd werden. Omgekeerd geldt dit voor minder dan 5% van de Belgen en de Nederlanders.

De meeste diagrammen tonen nochtans een opvallende gelijkheid, die als volgt kan genterpreteerd worden :

- De Belgen verdelen zich veel sterker over verschillende sociaal-economische groepen dan de vreemdelingen. Deze laatsten zijn veel sterker geconcentreerd in een welbepaalde groep. Daardoor vertonen de Belgen op de woonkenmerken die de woonkwaliteit weergeven, meestal lagere scores dan de rijkere vreemdelingengroepen, die bijna uitsluitend tot de hogere sociaal-economische groepen behoren. Ten opzichte van gastarbeiders-nationaliteiten vertonen de Belgen een betere huisvestings-toestand.
- Bij de rijkere vreemdelingen valt het op dat de woontoestand van de Duitsers, Britten en Amerikanen doorgaans wat beter is dan die van de Nederlanders en de Fransen. Dit is waarschijnlijk op dezelfde wijze te verklaren: Fransen en Nederlanders vertonen een grotere sociaal-economische verscheidenheid omdat slechts een deel van de immigranten verbonden zijn aan de internationale instellingen en ondernemingen in Brussel. Onder andere wegens de gemeenschappelijke talen is er steeds een belangrijk aantal Nederlandse en Franse migranten in Brussel aanwezig geweest.
- Bij de gastarbeidersnationaliteiten scoren de Italianen bijna systematisch de beste cijfers. Zij worden ongeveer op gelijke voet gevolgd door de Grieken en de Spanjaarden. De slechtste huisvestingssituatie is bij de Turken en de Marokkanen terug

te vinden. Dit is duidelijk in verband te brengen met het tijdstip van immigratie: hoe langer een nationaliteit in Brussel aanwezig is, hoe beter haar woontoestand. Dit kan ook te maken hebben met de terugkeermigratie van de eerste drie groepen. Vooral bij de Spanjaarden en in mindere mate de Grieken is deze beweging sinds de tweede helft van de jaren 70 belangrijk. Men zou dan kunnen veronderstellen dat de achterblijvende gezinnen ook de relatief beste woningen bezetten of mettertijd de uitrusting van hun woning verbeterd hebben.

- Bij Turken en Marokkanen moet men rekening houden met hun wooncultuur om hun slechte huisvestingssituatie wat te relativiseren. Ook de verschillen tussen Turken en Marokkanen worden daardoor deels verklaard (meer eigenaars bij de Turken en bijgevolg betere toestand wat de kenmerken betreft die daarmee rechtstreeks in verband staan, maar minder overbevolking bij de Marokkanen). Enerzijds veronderstelt het woonpatroon van Turken en Marokkanen geen afzonderlijke slaapkamers per persoon zoals dat in moderne Westerse gezinnen het geval is. Anderzijds is er een sterke scheiding van activiteiten tussen mannen en vrouwen en dus ook van hun ruimtebezetting. De keuken is bijvoorbeeld een typisch vrouwelijke ruimte. In de moderne Westerse wooncultuur zijn keukens, eetkamer en leefruimte dikwijls in een vertrek geventueerd, wat in tegenstelling staat tot de wooncultuur van Moslims (Tribune Immigrée 1988). Rekening houdend met deze wooncultuur hebben de lage cijfers qua aantal vertrekken per persoon niet noodzakelijk een negatieve betekenis. Wel wijst een geringe oppervlakte per persoon op een overbezetting van de woningen (3). Omgekeerd wijst een iets lager percentage woningen met afzonderlijke keukens voor deze nationaliteiten op een relatieve onaangepastheid van de woningen aan hun wooncultuur.

(3) Het is opvallend dat de criteria die door de overheid gehanteerd worden voor het bepalen van de grootte van een gezonde woning - die bij verschillende interventievormen van de overheid te pas komen - helemaal geen rekening houden met mogelijke verschillen in wooncultuur. Onder andere het vastleggen van het aantal slaapkamers naargelang van het aantal, het geslacht en de leeftijd van de gezinsleden heeft als gevolg dat woningen die perfect leefbaar zijn volgens de islamitische wooncultuur, als overbevolkt beschouwd worden door de overheid en daarom ook niet in aanmerking komen voor overheidssteun. Dit neemt niet weg dat in de meeste gevallen er wel een belangrijk probleem van overbevolking is, die gepaard gaat met afwezigheid van speelruimte voor de kinderen in een tuin of buiten de woning.

4.3. Ruimtelijke aspecten.

De cijfermatige vaststelling van de achterstandsituatie van de gastarbeidersnationaliteiten op het vlak van de woonkwaliteit wordt bevestigd door het samenvallen van de ruimtelijke concentraties van deze nationaliteitsgroepen en van de woningen van slechte kwaliteit. Een vergelijking van de concentratiezones van de vier belangrijkste gastarbeidersgroepen (Marokkanen, Italianen, Spanjaarden, Turken) met de kaarten van de spreiding van enkele woningkenmerken (bouwjaar, comfort, grootte) toont duidelijk aan dat de gastarbeiders in hoofdzaak gevestigd zijn in de zones met de slechtste woonkwaliteit. (fig. 30-32). Algemeen beschouwd zijn deze zones in de 19de eeuwse delen van de stad gelegen. De samenvallende ruimtelijke structuur van huisvestingskwaliteit en vreemdelingsspreiding wordt ook aangetoond door Grimmeau (1985). Hij stelt vast dat naarmate het aandeel vreemdelingen in een buurt hoger is, het aandeel woningen gebouwd voor 1919 groter en het aandeel woningen met centrale verwarming, met tuin en met isolatie kleiner is.

4.4. Vreemdelingen op de huisvestingsmarkt.

De residentiële patronen en de huisvestingssituatie van de vreemdelingen worden grotendeels bepaald door de organisatie en de ruimtelijke structuur van de Brusselse huisvestingsmarkt (Kesteloot 1988). Het inkomen van de verschillende nationaliteitsgroepen wordt bepaald door hun positie op de arbeidsmarkt en de mechanismen van de huisvestingsmarkt bepalen tot welke sector van de woningmarkt ze daarmee toegang hebben. Algemeen komt het erop neer dat de mediterrane gastarbeiders (de Marokkanen inbegrepen) bijna uitsluitend terecht kunnen in relatief goedkope, laagwaardige huurwoningen, gelegen in de in verval geraakte negentiende eeuwse stadsdelen. Dit gedeelte van de private huurmarkt wordt vaak de "secundaire" of "residuele" huursector genoemd. De andere buitenlandse minderheden zoals de Britten, Duitsers, Nederlanders, Amerikanen, Fransen en Japanners hebben door hun hogere inkomens een veel ruimere keuze op de woningmarkt en komen terecht in de betere gedeeltes van de private huur- en koopsector.

De woningmarkt kan ingedeeld worden in sectoren naargelang van de inkomens van de bewoners (De Lannoy en Kesteloot, 1985). Men onderscheidt dan een huursector en een koopsector die elk onderverdeeld kunnen worden in drie submarkten. Het zijn de prive-huursector, de sociale en de residuele huursector aan de ene kant en de gesubsidieerde, de hypothecaire en de rechtstreekse koopsector aan de andere kant.

De woningtelling bevat geen cijfermateriaal over de omvang van de verschillende huisvestingssectoren, maar uit gegevens van de Nationale Maatschappij voor de Huisvesting kunnen we afleiden dat slechts 8% van het Brussels woningenbestand tot de sociale huursector kan gerekend worden. Het is bijgevolg duidelijk dat de omvang van de sociale huursector ver van voldoende is om aan de behoefte voor zulke woningen te voldoen. Bovendien ligt de huurprijs van een sociale woning vaak te hoog voor de laagste inkomens, omdat deze prijs gekoppeld blijft aan de bouwkosten van de woning. Gezinnen met een te laag inkomen voor eigendoms-

verwerving en die tevens geen toegang vinden tot de sociale huursector, komen bijgevolg terecht in de zogenaamde residuele huursector. Deze sector wordt gevormd door voornamelijk oude woningen, waarvan de kosten reeds door vroegere huuropbrengsten werden gerecupereerd en waarvan de huurprijs tamelijk laag ligt. Het betreft vaak huizen die door de eigenaars min of meer verwaarloosd worden en waaruit toch nog een belangrijke opbrengst wordt gehaald door ze op te delen in verschillende appartementen. De meerderheid van de mediterrane gastarbeiders zijn aangewezen op die residuele huursector. Daarnaast ontwikkelt zich recent ook een residuele (of secundaire) koopmarkt. Voor grote gastarbeidersgezinnen wordt het inderdaad hoe langer hoe moeilijker om een aangepaste en betaalbare huurwoning te vinden. Voor deze migrantengezinnen is het kopen van een goedkope (te renoveren) woning dan dikwijls een betere oplossing. Door hun financieel beperkte draagkracht kunnen deze zogenaamde "noodkopers" vaak echter alleen de slechtste woningen in een weinig aantrekkelijke woonomgeving kopen.

Zowel de residuele huursector als de (nog beperkte) residuele koopsector bevinden zich grotendeels in de centraal gelegen negentiende eeuwse stadsdelen. De ruimtelijke concentratie van de gastarbeiders in de binnenstad en vooral in de omringende zone rond de Brusselse vijfhoek is dus een gevolg van de woningmarktmechanismen en van de lokalisatie van deze huisvestingssectoren. Soms wordt ook verwezen naar culturele of etnische processen die een ruimtelijke concentratie van vreemdelingen tot stand zouden brengen. Daarmee wordt dan gewezen op het feit dat de leden van een nationaliteitsgroep de neiging vertonen om in elkaars nabijheid te gaan wonen. Deze culturele processen kunnen weliswaar het bestaan van lokale concentratiekernen voor bepaalde nationaliteiten verklaren, maar ze kunnen geen verklaring geven voor de ruimtelijke concentratie van de globale gastarbeidersgroep in het centrale gedeelte van de stad. Er bestaat dus een verschil in verklaringsniveau tussen de woningmarktprocessen en de etnische of culturele processen: de eerste bepalen de lokalisatie van alle gastarbeidersgroepen in het centrale stadsdeel, de tweede kunnen aanleiding geven tot lokale concentratiezones van specifieke nationaliteitsgroepen binnen dit gebied (Kesteloot, 1987).

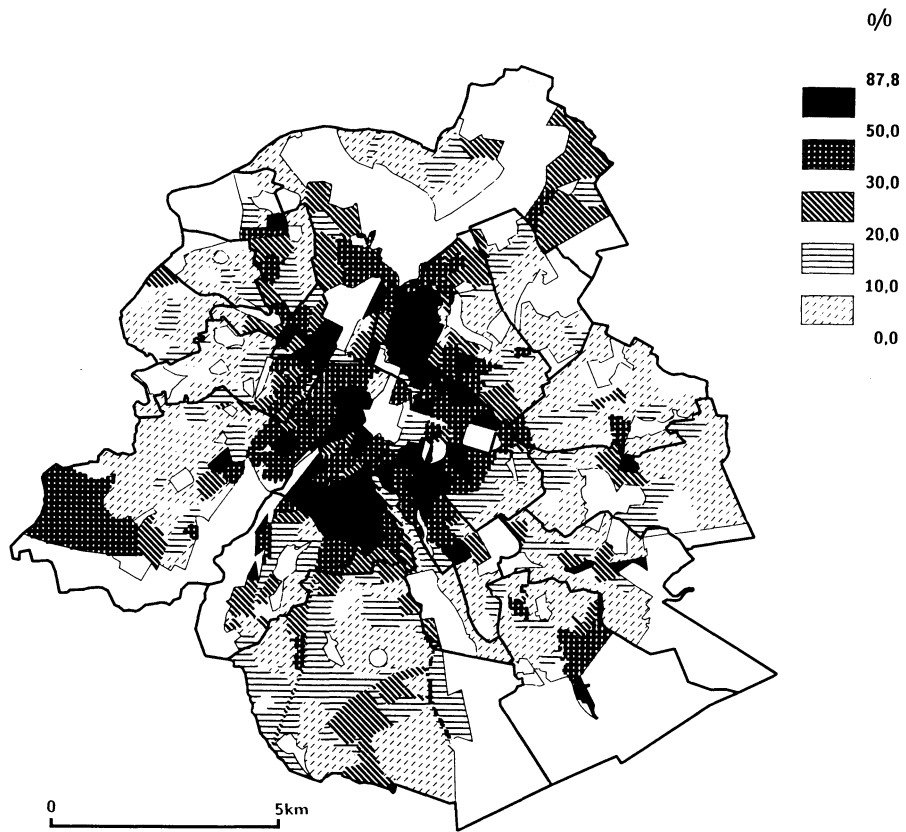
Men zou kunnen veronderstellen dat de gastarbeiders wegens hun lage inkomens gemakkelijk toegang vinden tot de sociale huursector, maar dat is, op enkele uitzonderingen na, niet het geval. We hebben er reeds op gewezen dat de sociale huursector zeer ontoereikend is voor de behoeften van de bevolking. Daar komt nog bij dat in Brussel-Hoofstad de vreemdelingen ondervetegenwoordigd zijn in deze sector. Het is spijtig genoeg onmogelijk om cijfers over de bewoners van de sociale huursector uit de woningtelling te halen, maar men kan een indruk verkrijgen van de aanwezigheid van de vreemdelingen in sociale woningen door de resultaten van de telling te analyseren in statistische buurten die volledig of benaderend overeenstemmen met sociale woonwijken. Zo kunnen een dertigtal wijken geselecteerd worden die samen ongeveer een derde van alle sociale huurwoningen in de Brusselse agglomeratie uitmaken (Kerstens, 1986). Tabel 5 geeft het percentage vreemdelingen en mediterrane vreemdelingen in die buurten in 1970 en 1981.

**Tabel 5 : AANTAL VREEMDELINGEN PER SOCIALE WONINGWIJK
BRUSSEL-HOOFDSTAD, 1970-1981**

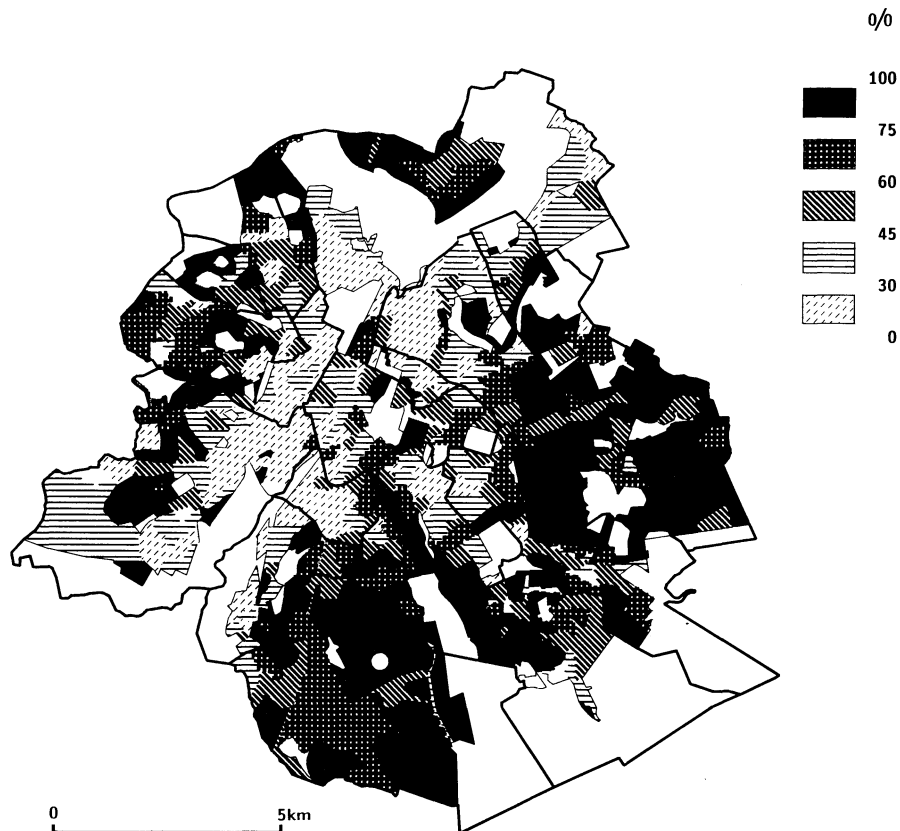
STATISTISCHE BUURT	% Vreemdelingen		% Mediterrane Vreemdelingen	
	1970	1981	1970	1981
Anderlecht				
A 34 Rad - Tuinwijk	3,5	4,2	1,3	1,3
A 82 Moortebeek	1,7	2,9	0,6	1,1
A 83 Peterbos	13,7	12,1	11,9	9,2
B 31 Albert I - Flatgebouwen	7,4	25,5	1,9	22,1
C 71 Goede Lucht - Tuinwijk	3,5	4,0	0,4	1,1
Sint-Agatha-Berchem				
A 11 Moderne Wijk	1,4	3,0	0,0	1,2
Brussel				
E 82 Modelwijk	5,6	12,7	2,2	7,6
F 930 Kersenhoek	4,7	51,6	0,9	37,2
F 94 Mariendaal	6,7	14,3	1,6	7,6
Evere				
A 02 Ieder zijn Huis - Stroobants	2,3	7,8	0,3	4,6
A 12 Germinal	2,5	6,3	0,4	4,2
A 21 Brabants Thuis	8,0	11,5	2,8	8,0
A 24 Ieder zijn Huis - Zaventem	3,4	9,0	0,0	6,6
A 25 Gibet	1,3	1,8	0,1	0,8
Vorst				
A 03 Vorste Haard Familie	6,2	15,1	3,5	11,1
A 04 Vorste Haard Madelon	4,8	9,8	2,6	7,3
A 111 Messidor	3,2	4,3	0,5	0,6
Ganshoren				
A 220 Villa's van Ganshoren (West)	2,3	5,4	0,8	2,8
Elsene				
A 34 Gemeentelijk Stadion	2,1	2,0	0,0	0,4
Sint-Jans-Molenbeek				
A 21 Marie-José Blokken	3,1	2,4	1,8	0,7
A 25 Beekkant	1,4	3,1	1,1	2,0
Schaarbeek				
A 811 Terdelt	4,5	3,8	2,8	1,1
A 883 Theunis Pierre Straat	4,5	10,1	2,8	2,3
Ukkel				
A 639 Homborch	4,0	7,2	0,6	2,4
A 72 Melkriek	8,4	10,7	5,0	7,3
Watermaal-Bosvoorde				
A 11 Floréal	3,5	4,0	1,2	0,9
A 12 Le Logis-Noord	2,9	3,8	0,3	0,8
A 220 Le Logis-Zuid	2,7	5,9	1,0	2,7
Sint-Lambrechts-Woluwe				
A 13 Grootveld	2,1	6,0	0,3	1,6
A 32 Populierenhof	4,8	4,3	0,9	0,0
A 35 Hof ten Berg	3,4	10,2	0,0	5,3
A 63 Sterrebeelden	2,7	5,4	0,6	2,0
A 81 Kapelleveld-Zuid	4,2	2,1	0,1	0,0
A 84 Kapelleveld-N.O.	2,7	2,7	0,4	0,7
Sint-Pieters-Woluwe				
A 41 Mooi-Bos	3,8	6,9	0,5	2,1
Totaal	4,1	8,4	1,5	4,8

Onder mediterrane vreemdelingen worden de Italianen, Grieken, Portugezen, Spanjaarden, Marokkanen en Turken gerekend.

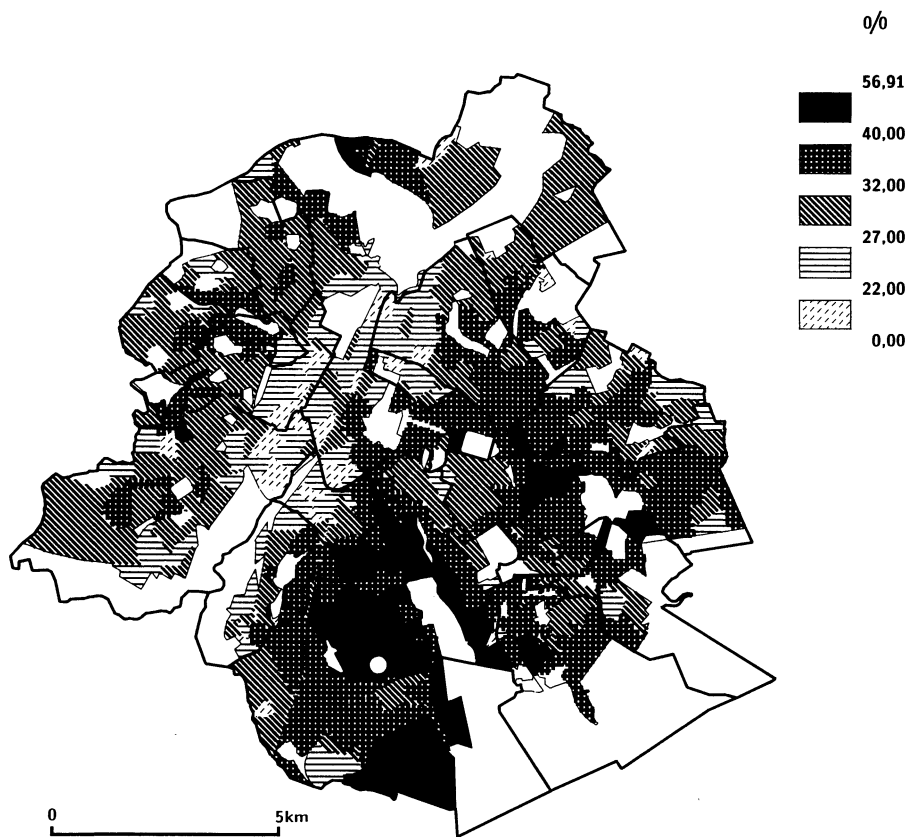
Figuur 30. AANDEEL VAN DE WONINGEN GEBOUWD VOOR 1919

Figuur 31. AANDEEL VAN DE WONINGEN DIE OVER VOLLEDIG COMFORT BESCHIKKEN IN 1981

Figuur 32. GEMIDDELDE OPPERVLAKTE VAN DE WONING PER BEWONER IN 1981

Het valt op dat het aandeel van de mediterrane vreemdelingen tussen 1970 en 1981 in de sociale woningen wel verdrievoudigd is, maar dat de cijfers nog altijd uiterst laag blijven : er zijn in 1981 nog altijd maar 8,4% vreemdelingen in de sociale woningen ten opzichte van 23,9% vreemdelingen in de totale bevolking; voor de mediterrane vreemdelingen zijn de cijfers respectievelijk 4,8% en 14,8% (4). De verschillen tussen de wijken zijn opvallend. De toename van vreemdelingen in het geheel van de vijf en dertig sociale woningwijken is vooral te wijten aan hun intrede in enkele

welbepaalde wijken : dat is vooral het geval in de Albert I buurt in Anderlecht en de Versailleswijk (sector Kersenhoek) in Neder-over-Heembeek en in mindere mate in Ieder zijn Huis te Evere en Hof ten Berg te Sint-Lambrechts-Woluwe (die beide geen enkele mediterrane vreemdeling in 1970 telden), het Tornooveld (sector Brabants Thuis) in Evere, de Modelwijk te Laken, Mariendal in Neder-over-Heembeek, Melkriek te Ukkel en Kersbeek (sector Vorstse haard) te Vorst.

(4) Let wel : het gaat hier om een percentage berekend over 35 weerhouden statistische buurten die goed overeenstemmen met sociale woningwijken. Het juiste percentage over alle sociale woningen kan verschillen, omdat een hele reeks sociale woningen buiten de weerhouden buurten liggen, en omdat binnen deze buurten heel wat woningen door de sociale huisvestingsmaatschappijen werden verkocht, zodat ze niet meer tot de sociale huursector behoren. Dit neemt niet weg dat het bekomen cijfer een richtinggevende grootte-orde geeft.

Men kan deze buurten in twee groepen indelen. Een eerste groep bevat sociale woningen die in de concentratiezones van migranten gelegen zijn, en die tot in het begin van de jaren zeventig "Belgenbastions" waren omwille van de preferentiële toekenning van sociale woningen aan Belgen (het verstrekken van sociale huisvesting is een van de belangrijkste kanalen van politieke dienstverlening waarmee lokale politieke mandatarissen een electorale basis weten te verwerven; het ontbreken van stemrecht voor de vreemdelingen is derhalve een belangrijk element in het verklaren van hun positie op de sociale huurmarkt). In 1981 hebben deze sociale woonwijken hun aantrekkingskracht voor het Belgisch publiek verloren omwille van hun lokalisatie, zodat de maatschappijen vreemdelingen toelaten liever dan de woningen leeg te laten. De Albert I buurt in Kuregem (Anderlecht) is daar een voorbeeld van. Dit verschijnsel doet zich ook voor in enkele sociale woningbouwcomplexen die te klein zijn om een statistische buurt te vormen.

De wijze waarop wijken met grote concentraties van vreemdelingen ontstaan in meer perifere zones, wordt geïllustreerd door de appartementswijk "Versailles" (sector Kersenhof) van de "Société Coopérative du Logement de l'Agglomération Bruxelloise". De meerderheid van de bevolking is hier van vreemde nationaliteit.

Drie elementen spelen hier samen in het ontstaan van een concentratie: ten eerste gaat het dikwijls om woningen van relatief slechte kwaliteit, niet omdat ze oud zijn, maar omdat ze gebouwd zijn volgens de normen van de jaren vijftig en zestig, waardoor vandaag zeer hoge lasten en onderhoudskosten door de huurders moeten betaald worden, terwijl ze klachten hebben over de akoestische en thermische isolatie van hun woningen. Ten tweede gaat het dikwijls om relatief grote woningen, bedoeld voor kinderrijke gezinnen. Het aantal Belgische gezinnen dat hiervoor in aanmerking komt is zeer klein ten opzichte van de vraag die vanuit gastarbeidersgezinnen voortkomt. Een derde element is de weigerachtigheid van Belgische gezinnen om samen met Marokkanen of Turken te wonen, zodat de sociale woningbouwmaatschappijen de neiging krijgen om Belgen en vreemdelingen in verschillende bouwblokken en zelfs woonwijken af te zonderen. Dat de vreemdelingen dan in de slechtste woningen terechtkomen, die anders zelfs voor een belangrijk deel leeg zouden staan, hoeft geen betoog. Alle genoemde sociale woningwijken in de periferie, die meer dan 7% vreemdelingen herbergen, werden voornamelijk na de tweede wereldoorlog gebouwd volgens stedenbouwkundige en architecturale principes die vandaag niet meer in de smaak vallen (hoogbouw, behalve in Mariendal en ten dele Melkriek waar eengezinshuizen voorkomen).

Referenties:

- DE LANNOY, W. (1975), Residential segregation of foreigners in Brussels, Tijdschrift van de Belgische Vereniging voor Aardrijkskundige Studies, 44, 2, P. 215 - 238.
- DE LANNOY, W. (1978), Sociaal-geografische atlas van Brussel-Hoofdstad, de Sikkell-De Nederlandsche Boekhandel, Antwerpen-Amsterdam.
- DE LANNOY, W. en KESTELOOT, C. (1985), Residentiële differentiatie en segregatieprocessen, in De Belgische stad van vandaag: waarheen?, Speciaal nummer van het Driemaandelijks Tijdschrift van het Gemeentekrediet van België, nr. 154, p. 137 - 150.
- GRIMMEAU, J.P. (1984), Soixante ans d'immigration étrangère en Belgique, Année Sociale, 1, p. 214 - 221.
- GRIMMEAU, J.P. (1985), Caractéristiques fondamentales de l'espace bruxellois, Revue Belge de Géographie, 4, p. 209 - 225.
- GRIMMEAU, J.P. (1988), Tendances récentes des migrations extérieures étrangères de la Belgique, Les migrations internationales, Association Internationale des Démographes de la langue française, p. 147 - 159.
- GRIMMEAU, J.P. et DAVID-VALCKE, A. (1978), Les cadres étrangers à Bruxelles, Revue belge de Géographie, 102, 1, p. 33 - 41.
- HOFMAN, M. (1984), Sociaal-Geografische analyse van een Turkse etnische buurt in Schaarbeek, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Geografisch Instituut, Vrije Universiteit Brussel.
- HUBEAU, B. (1986), De huisvesting van vreemdelingen, in Van Alsenoy, J. (ed.), Ruimtelijke planning, Van Loghem Slaterus, Deurne.
- KERSTENS, V. (1986), Sociale huiving en residentiële differentiatie in Brussel, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, ISEG, Katholieke Universiteit Leuven.
- KESTELOOT, C. (1985), L'évolution du mode d'occupation des logements à Bruxelles entre 1970 et 1981, Revue Belge de Géographie, 4, p. 227 - 234.
- KESTELOOT, C. (1985), La crise, le marché du logement et les conditions de logement des groupes sociaux défavorisés, in Fondation Roi Baudouin, Logement et pauvreté, contributions libres, Journée de travail, Namur, 5 octobre 1985, Bruxelles, p. 139 - 150.
- KESTELOOT, C. (1987), The residential location of immigrant workers in Belgian cities: an ethnic or socio-economic phenomenon?, in GLEBE, G. & O'LOUGHLIN, J., eds., Foreign minorities in continental European cities, Franz Steiner Verlag, Stuttgart, p. 223 - 239.
- KESTELOOT, C. (1988), Le marché du logement et les immigrés à Bruxelles, Tribune immigrée, nr. 26-27, p. 5 - 16.
- MARTENS, A. (1973), 25 jaar wegwerparbeiders. Het Belgisch immigratiebeleid na 1945, Sociologisch Onderzoeksinstituut, Katholieke Universiteit Leuven.
- MARTENS, A. (1985), Het na-oorlogs immigratiebeleid, in Martens, A. en F. Moulaert (red.), Buitenlandse Minderheden in Vlaanderen-België, De Nederlandsche Boekhandel, Antwerpen-Amsterdam.
- MINISTERIE VAN OPENBARE WERKEN (1978), De sociale huisvestingspolitiek in België, Bestuur voor de Huisvesting, Brussel.
- NATIONALE MAATSCHAPPIJ VOOR DE HUISVESTING (1975-76), Tweede enquête naar de woningkwaliteit in België, Wonen, nr. 66-67 en 70-71.
- TRIBUNE IMMIGREE (1988), Logement des immigrés et cohabitation, speciaal nummer, nr. 26-27, Information-Diffusion-Immigrés, Brussel.

ENKELE VROEGER VERSCHENEN STUDIEN

- De Belgische input-outputrelaties 1959 (3 delen), algemene beschrijving van de berekeningsmethode, finale vraag tegen aankooprijzen en investeringen per bedrijfstak, technische coëfficiënten en de inverse matrix.

STATISTISCHE STUDIEN (1)

- Nr 1 — Analyse van de vraag op grond der Belgische Gezinsbudgetenquêtes van 1948-1949 en 1956-1957.
- Nr 2 — Groei van het nationaal inkomen van 1948 tot 1959 en vooruitzichten op deze basis voor de komende jaren.
— De gezinsuitgaven voor vaste brandstoffen, elektriciteit en stadgas van 1948 tot 1959.
— De prijs- en inkomenselasticiteiten van de vraag der gezinnen naar steenkolen, gas en elektriciteit volgens de tijd reeksen 1948-1959 - Vooruitzichten inzake gezinsverbruik voor 1965.
- Nr 3 — Enkele aspecten van de nauwkeurigheid van ramingen gebaseerd op de gezinsbudgetenquêtes.
— Verdeling over provincies en taalstreken van de toegevoegde waarde per bedrijfstak en het totale binnenlandse produkt.
- Nr 4 — De nationale rekeningen van België 1953-1962.
- Nr 5 — Gezinsbudgetonderzoek 1961 - Beschrijving van de methode - Inkomen, consumptie en besparingen voor tien sociale groepen.
- Nr 6 — De toegevoegde waarde per bedrijfstak en per werknemer in de verschillende provincies en taalstreken van 1955 tot 1959.
— Evolutie van de industriële concentratie, verschillen in rendement, de bezoldigingen, de toegevoegde waarde en de investeringen volgens de dimensie van de industriële inrichtingen.
- Nr 7 — Gezinsbudgetonderzoek 1961 - Structuur van het gezinsbudget volgens gezinslasten en volgens taalstreken - Onderzoek naar het representatief karakter van het gezinsbudgetonderzoek.
- Nr 8 — De nationale rekeningen van België 1953-1963 - Hoofdlijnen van de ontwikkeling.
- Nr 9 — Gezinsbudgetonderzoek 1961 - Structuur van het budget volgens grootteklassen van de gemeenten en de bedrijfstak waarin het gezins-hoofd tewerkgesteld is - Structuur van het budget voor gezinnen die spaarden enerzijds en die ontspaarden anderzijds.
- Nr 10 — De herziening 1964 van de index van de industriële productie.
— Productie-indexcijfers van intermediaire-, consumptie- en investeringsgoederen.
— Ontbinding van tijdreeksen in hun componenten volgens diverse methoden - Toepassing op enkele Belgische reeksen.
- Nr 11 — De nationale rekeningen van België 1953-1964 - Overzicht van de economische en sociale ontwikkeling.
- Nr 12 — Economische groei van provincies en taalstreken 1955-1963.
- Nr 13 — De nationale rekeningen van België 1953-1965.
- Nr 14 — Huidige stand van de regionale statistiek.
— Exportgerichtheid van de verschillende provincies en taalstreken.
— Regionale verdeling van het nationaal inkomen in 1961.
— Economische groei van de provincies en taalstreken van 1962 tot 1964.
- Nr 15 — Tewerkstelling en arbeidsvergoeding per industriële bedrijfstak in provincies en taalstreken van 1955 tot 1964.
- Nr 16 — De nationale rekeningen van België 1953-1966.
- Nr 17 — Typologie van de Belgische gemeenten naar graad van de verstedelijking op 31 december 1961.
— Vergelijking der gezinsbudgetenquêtes gehouden bij arbeiders- en bediendengezinnen in 1961 en 1963.
- Nr 18 — Verdeling over provincies en taalstreken van de toegevoegde waarde per bedrijfstak en van het totaal binnenlands produkt - jaren 1965 en 1966.
— Regionale indexcijfers van de industriële productie (basis 1964 = 100).
— Hervorming van het indexcijfer der kleinhandelsprijzen.

(1) De nummers 1 tot en met 14 zijn verschenen onder de titel "Statistische en Econometrische Studiën".

- Nr 19 — De nationale rekeningen van België 1963-1967.
- Nr 20 — De nationale rekeningen van België 1965-1968.
- Nr 21 — De nationale rekeningen van België 1953-1969.
- Nr 22 — Input-output tabel van België voor 1965.
- Nr 23 — Economische groei van de provincies en taalstreken van 1965 tot 1968.
— Exportgerichtheid van de verschillende provincies en taalstreken - Jaren 1966 tot 1968.
- Nr 24 — Naar een uitbreiding van de nationale rekeningen.
- Nr 25 — De nationale rekeningen van België 1966-1970.
- Nr 26 — De bijkomende karakteristieken van de economische ontwikkeling op grond van de nationale rekeningen 1963-1970.
— De investeringen van de producenten-verdelers van elektriciteit : test van acceleratie- en de capaciteitshypotesen.
- Nr 27 — Indeling van de Belgische gemeenten in statistische sectoren.
— De industriële investeringen van de taalstreken van 1955 tot 1969.
— Input-output tabel 1965. Aanvullende gegevens over de beroepsbevolking per bedrijfstak.
- Nr 28 — De nationale rekeningen van België 1963-1971.
- Nr 29 — De woninghuurprijzen in 1970 en 1971.
- Nr 30 — Toegevoegde waarde per werknemer in de nijverheid van 1953 tot 1969.
— De industriële investeringen van de provincies van 1955 tot 1969.
- Nr 31 — Studie van enkele toepassingen met recurrentievergelijkingen.
— Bijkomende karakteristieken van de economische ontwikkeling op grond van de nationale rekeningen 1963-1971.
- Nr 32 — Optimale afronding in de zin der kleinste kwadraten en volgens het schema van Makeham van een gedeelte van een sterftetabel over een bepaald leeftijdsinterval.
— Economische groei van provincies en taalstreken van 1966 tot 1971. Toegevoegde waarde en totaal produkt per bedrijfstak en geografisch gebied.
- Nr 33 — De nationale rekeningen van België 1965-1972.
- Nr 34 — Nationale rekeningen van België. Ramingen in prijzen van 1970 voor de periode 1953-1964.
— Bijkomende karakteristieken van de economische ontwikkeling op grond van de nationale rekeningen 1965-1972.
- Nr 35 — Sterftetafels 1968-1972.
— Omtrent de afronding van een sterftetabel volgens het schema van Makeham.
- Nr 36 — De nationale rekeningen van België 1966-1973.
- Nr 37 — De keramische nijverheid van 1957 tot 1972.
— De groeven en aanverwante industrieën van 1955 tot 1972.
— De kleinijverheid van 1955 tot 1972.
— Exportgerichtheid van de verschillende provincies en taalstreken in 1969 en 1970.
- Nr 38 — Het gezinsbudgetonderzoek 1973-1974 (I).
- Nr 39 — Analyse van de actuariële elementen voortvloeiend uit de afgeronde sterftetafels HS (1968-1972) HD (1968-1972) en HFR(1968-1972).
— Exportgerichtheid van de verschillende provincies en taalstreken in 1971. Leveringen aan het buitenland per bedrijfstak en geografisch gebied.
- Nr 40 — De nationale rekeningen van België 1966-1974.
- Nr 41 — Het gezinsbudgetonderzoek 1973-1974 (II).
- Nr 42 — Sterftetafels per taalgebied 1968-1972.
— Enkele basisgegevens over de demografische ontwikkeling van België en zijn regio's.
— De woninghuurprijzen in 1973.

- Nr 43 — Bijkomende karakteristieken van de economische ontwikkeling op grond van de nationale rekeningen 1966-1974.
- Economische groei van de provincies en taalstreken van 1970 tot 1974. Toegevoegde waarde en totaal produkt per bedrijfstak en geografisch gebied.
 - Exportgerichtheid van de verschillende provincies en taalstreken in 1972. Industriële leveringen aan het buitenland per bedrijfstak en geografisch gebied.
 - De industriële investeringen van de provincies en van de taalgebieden van 1970 tot 1974.
- Nr 44 — Omzet van de ondernemingen en hun aankopen van investeringsgoederen sinds 1 januari 1971, op grond van de aangiften inzake de belasting over de toegevoegde waarde.
- Nr 45 — De nationale rekeningen van België 1966-1975.
- Nr 46 — Het gezinsbudgetonderzoek 1973-1974 (III).
- Nr 47 — Bevolkingsramingen 1976-1985 voor het Rijk en zijn regio's.
- Sterftetafels volgens huwelijksstaat 1968-1973.
- Nr 48 — Bijkomende karakteristieken van de economische ontwikkeling op grond van de nationale rekeningen 1966-1975.
- Vergelijking van alternatieve concentratiemaatstaven voor de industriële sectoren in België.
 - De gemiddelde procentuele verandering van een tijdreeks voor een bepaald tijdsinterval - Ideale coëfficiënt van Pesek. Toepassing op de economische groei en op de industriële investeringen van de taalstreken en van het Rijk van 1970 tot 1974.
- Nr 49 — Input-output tabel van België voor 1970.
- Nr 50 — Het gezinsbudgetonderzoek 1973-1974 (IV).
- Het gezinsbudgetonderzoek bij zelfstandigen 1973-1974.
- Nr 51 — Exportgerichtheid van de verschillende provincies en taalstreken in 1973. Industriële leveringen aan het buitenland per bedrijfstak en geografisch gebied.
- Typologie van de Belgische gemeenten naar graad van verstedelijking op 31 december 1970.
 - Overwegingen met het oog op een optimaal gebruik van moniteurs bij de controles van de land- en tuinbouwteelt in België.
 - De personele inkomensverdeling in België : statische analyse.
 - De begrotingen van de gemeenten 1972-1975.
- Nr 52 — De nationale rekeningen van België 1967-1976.
- Bijkomende karakteristieken van de economische ontwikkeling op grond van de nationale rekeningen 1967-1976.
- Nr 53 — Exportgerichtheid van de verschillende provincies en gewesten in 1974. Industriële leveringen aan het buitenland per bedrijfstak en geografisch gebied.
- Industriële concentratie in een open economie : de toestand in België.
- Nr 54 — De nationale rekeningen van België 1968-1977.
- Nr 55 — Exportgerichtheid van de verschillende provincies en gewesten in 1975. Industriële leveringen aan het buitenland per bedrijfstak en geografisch gebied.
- Economische groei van de provincies en gewesten van 1970 tot 1976. Toegevoegde waarde en totaal produkt per bedrijfstak en geografisch gebied.
- Nr 56 — De Belgische Stadsgewesten.
- Bijkomende karakteristieken van de economische ontwikkeling op grond van de nationale rekeningen 1968-1977.
 - De Europese Sociale Rekeningen.
- Nr 57 — De nationale rekeningen van België 1970-1978.
- Nr 58 — Statistieken ten dienste van de bedrijven - Hun beschrijving en methodologie.
- Nr 59 — Nieuwe bevolkingsvooruitzichten (1976-2000) voor België, zijn gewesten en arrondissementen.
- Nr 60 — Exportgerichtheid van de verschillende provincies en gewesten in 1976. Industriële leveringen aan het buitenland per bedrijfstak en geografisch gebied.
- Economische groei van de provincies en gewesten - jaar 1977. Toegevoegde waarde en totaal produkt per bedrijfstak en geografisch gebied.
- Nr 61 — De nationale rekeningen van België 1970-1979.
- Nr 62 — Exportgerichtheid van de verschillende provincies en gewesten in 1977. Industriële leveringen aan het buitenland per bedrijfstak en geografisch gebied.
- Bijkomende karakteristieken van de economische ontwikkeling op grond van de nationale rekeningen 1970-1979.

- Nr 63 — Negenhonderdduizend vreemdelingen in België. Weerspiegeling van de recente sociaal-economische evolutie en de grenslijging.
— Spreiding en relatiepatroon van de Belgische nederzettingen in 1980 (met kaart buiten tekst).
- Nr 64 — De nationale rekeningen van België 1970-1980.
- Nr 65 — Het bodemgebruik in België en de evolutie ervan sinds 1934 volgens de kadastrale gegevens.
- Nr 66 — Bijkomende karakteristieken van de economische ontwikkeling op grond van de nationale rekeningen 1979-1980.
— Exportgerichtheid van de verschillende provincies en gewesten in 1978. Industriële leveringen aan het buitenland per bedrijfstak en geografisch gebied.
- Nr 67 — De nationale rekeningen van België 1970-1981.
- Nr 68 — Lokalisatie en structuur van de Belgische landbouwproductie.
- Nr 69 — Kankermortaliteit in België 1960-1979 - Eerste analyse.
— Verloop van de industriële concentratie in België.
— Economische groei van de provincies en gewesten van 1975 tot 1979. Toegevoegde waarde en totaal produkt per bedrijfstak en geografisch gebied.
- Nr 70 — Input-output tabel van België voor 1975.
- Nr 71 — De nationale rekeningen van België 1971-1982.
- Nr 72 — Exportgerichtheid van de verschillende provincies en gewesten in 1979. Industriële leveringen aan het buitenland per bedrijfstak en geografisch gebied.
— Indeling van de gemeenten in buurten voor de algemene volks- en woningtelling 1981.
- Nr 73 — De nationale rekeningen van België 1970-1983.
- Nr 74 — Regionale verdeling van de bedrijvigheid in de metaalverwerkende nijverheid in 1982 en 1983 volgens de maandstatistiek.
— Enige resultaten van de algemene woningtelling van 1 maart 1981.
— De buitenlandse handel van de B.L.E.U. in 1983.
- Nr 75 — Controleenquête over de vaststelling van fouten bij tellingen en de bepaling van de antwoordvariabiliteit. Landbouw- en tuinbouw-telling mei 1979 in België.
- Nr 76 — De nationale rekeningen van België 1975-1984.
- Nr 77 — Is er nog toekomst voor de volkstelling ?
— De buitenlandse handel van de B.L.E.U. in 1984.
- Nr 78 — De nationale rekeningen van België 1976-1985.
- Nr 79 — Economische groei van de provincies en gewesten van 1975 tot 1984.
- Nr 80 — Enkele gegevens over de evolutie van de beroepsbevolking van 1970 tot 1981.
- Nr 81 — De buitenlandse handel van de B.L.E.U. in 1986
— Regionale verdeling van de bedrijvigheid in de metaalverwerkende nijverheid in 1984 en 1985 volgens de maandstatistiek.
- Nr 82 — Exportgerichtheid van de verschillende provincies en gewesten, periode 1980-1983. Industriële leveringen aan het buitenland per bedrijfstak en geografisch gebied.
- Nr 83 — De nationale rekeningen van België 1976-1986.
- Nr 84 — Input-output tabel van België voor 1980.
- Nr 85 — De nationale rekeningen van België 1976-1987.
- Nr 86 — Enkele gegevens uit de volkstelling van 1 maart 1981 over de geografische mobiliteit van de beroepsbevolking.
— Exportgerichtheid van de verschillende provincies en gewesten. Periode 1984-1985. Industriële leveringen aan het buitenland per bedrijfstak en geografisch gebied.
— Regionale verdeling van de bedrijvigheid in de metaalverwerkende nijverheid in 1986 en 1987 volgens de maandstatistiek.
- Nr 87 — Input-output tabel energie van België voor 1980.
- Nr 88 — De nationale rekeningen van België 1980-1988
- Nr 89 — De Belgische Stadsgewesten 1981.
— Exportgerichtheid van de verschillende provincies en gewesten - Jaar 1986
— Industriële leveringen aan het buitenland per bedrijfstak en geografisch gebied.
- Nr 90 — De nationale rekeningen van België 1980-1989.

- Nr 91 — Economische groei van de provincies en gewesten van 1980 tot 1988.
- Exportgerichtheid van de verschillende provincies en gewesten - Jaar 1987.
- Industriële leveringen aan het buitenland per bedrijfstak en geografisch gebied

